

Katri Koskinen

Haastattelun haasteet

Tutkimuskohteena haastattelijoiden työmetodit

Tekijä(t) Otsikko Sivumäärä Aika	Katri Koskinen Haastattelun haasteet: Tutkimuskohteena haastattelijoiden työmetodit 73 sivua + 1 liite 24.2.2012
Tutkinto	Medianomi (AMK)
Koulutusohjelma	Viestintä
Suuntautumisvaihtoehto	Radio- ja televisioilmaisu
Ohjaaja(t)	Lehtori Auli Sillanpää
<p>Tämä opinnäytetyö käsittelee haastattelumetodeja. Tutkimuksen tavoitteena on etsiä vastauksia kysymykseen toimivatko tämän päivän ammattilaiset opetetun perushaastattelumallin mukaan. Mitä hyötyä ja haittaa on seurata perusmallia? Mitä tuloksia saadaan, jos ja kun haastattelija irrottautuu opitusta perushaastattelumallista? Opinnäytetyössä keskitytään niin printtimedian, kuin radion ja television haastattelutekniikoihin sekä sääntöihin, joissa on tavoitteena tehdä tavalla tai toisella tunteisiin vetoava henkilöhaastattelu. Tutkimus on toteutettu haastattelemalla kolmea eri mediavälinettä edustavaa toimittajaa sekä perehtymällä haastattelun teoriaan. Tutkimusmateriaaleina käytetään lähdekirjallisuutta, lehtiartikkeleita, muistiinpanoja sekä osittain opinnäytetyön tekijän omia kokemuksia media-alan opiskelijana 2005–2011. Opinnäytetyössä haastateltavat saavat kuvailla omaa ammattiosaamistaan, työnsä merkittävyyttä ja omia työtapojaan. Työn aikana haastattelijoiden vastauksia vertaillaan teoriaan: missä tilanteissa he noudattavat perushaastattelumallia, missä taas poikkeavat. Työ on toteutettu itsenäisesti. Tutkimus antaa vain pintaraapaisun, ei yleistä totuutta siitä, mitä toimittajan ja haastattelijan työ todellisuudessa on, millainen ihminen soveltuu haastattelijaksi ja mitä keinoja ja kataliakin kikkoja hän voi käyttää saadakseen hyvän ja toimivan haastattelun. Opinnäytetyön tarkoituksena on pohtia, kuinka paljon teoria ja käytäntö poikkeavat toisistaan – vai poikkeavatko ne?</p>	
Avainsanat	Haastattelu, henkilökuva, radio, televisio, printtimedia, journalismi.

Author(s) Title	Katri Koskinen Challenges of Interviewing
Number of Pages Date	73 pages + 1 appendix 24 February 2012
Degree	Bachelor of Arts
Degree Programme	Film and Television
Specialisation option	Radio and Television Work
Instructor(s)	Auli Sillanpää, Principal Lecturer.
<p>This Bachelor's Thesis is all about the methods of a journalistic interview. The research aims to investigate whether professional interviewers use the same rules than for example media students learn at school. What are the benefits and the disadvantages? What happens and what kind of results are acquired when the interviewer does not follow the acquired ways to conduct an interview? The research focuses on methods and norms on how to portray an interview pertaining to human emotions in the press media, radio and television. The research has been applied into the practice by interviewing three journalists from different medias and reading up on the theoretical part of interviewing. The background material is based on literature, notes, articles and partially the author's own experiences as a media student between the years 2005–2011. The three journalists interviewed in this research may describe their own expertise, substance of their work and their own work habits. The researcher's answers are also compared to theory: in which situations do the interviewers obey the rules, and in which do they not.</p> <p>The thesis has been carried out independently. The thesis provides only one approach to the big picture but also provides the truth about how journalists and interviewers work in reality. Moreover, the kind of person is suitable to be an interviewer is portrayed and the ways or even devious tricks that be used to conduct a good interview are revealed. The aim of this thesis is to ponder on how much the theory and practice differ from each other – or do they?</p>	
Keywords	Interview, media, radio, television, journalism.

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Haastattelu – mitä se on?	4
2.1	Haastattelulajit	5
2.1.1	Asiahaastattelu	6
2.1.2	Henkilöhaastattelu	7
2.1.3	Muut haastattelulajit	8
2.2	Haastatteluun valmistautuminen	9
2.2.1	Haastateltavan valinta	9
2.2.2	Haastattelupyyntö	10
2.2.3	Käytännön ratkaisut ja taustatyö	12
2.3	Kysymykset	15
2.3.1	Kysymysten esittäminen ja motivaation ylläpitäminen	18
2.3.2	Hyvät ja huonot kysymykset	21
2.4	Haastattelutyylit	23
2.5	Haastattelijan rooli	26
2.6	Haastattelutilanne	31
2.6.1	Haastattelun kulku	35
2.6.2	Haastattelutilanteen ongelmat	38
2.6.3	Haastavat haastateltavat	39
2.7	Haastattelutilanteen loppu	42
2.8	Etiikka	43
3	Haastattelu eri medioissa	46
3.1	Haastattelu printtamediassa	47
3.2	Haastattelu radiossa	49
3.3	Haastattelu televisiossa	51
4	Hyvän haastattelijan kriteerit	55
4.1	Koulutus	55
4.2	Hyvän haastattelijan ominaisuudet	56
5	Haastattelijoiden haastattelutekniikat	60
6	Yhteenveto	67

Lähteet

72

Liitteet

Liite 1. Kysymysrunko

1 Johdanto

Mikä on oikeaoppinen tapa haastatella ihmistä? Koska ei ole olemassa tyhmiä kysymyksiä, huuliltamme karkaa herkeämättä lauseita, väittämiä ja ajatuksia, jotka loppuvat kysymysmerkkiin. Mutta onko olemassa yleispäteviä ohjeita tai patenttiratkaisuja siihen, kuinka kysymyksiä kysytään oikein?

Arkielämän sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kysymistä pidetään ensisijaisena ratkaisuna tiedonpuutteeseen: jos halutaan tietoa, on luontevaa kysyä. Oletus on, että kysyvälle vastataan. Haastattelu on yleistynyt keskeiseksi tavaksi tehdä elämäämme ymmärrettäväksi.
(Ruusuvoori & Tiittula 2005, 9.)

Haastattelu kuuluu journalistisen työskentelyn perusmenetelmiin sekä -osaamiseen: se on kaikkein käytetyin ja keskeisin tiedonhankkimisen menetelmä, eikä syyttä (Miettinen 1988, 106). Viestinnän opiskelijoille yksi tärkeimmistä työkaluista opiskelun ja tulevan työelämän kannalta on oppia haastattelemaan ihmisiä. Haastattelu- eli useimmiten tiedonhankintatilanteessa hyvät vuorovaikutustaidot ovat tärkeitä viestinnän toimivuuden kannalta. Vuorovaikutustaidot ovat haastattelijan ja haastateltavan taitoja osallistua keskusteluun, olla vuorovaikutuksessa keskenään. Haastattelussa tarvitaan taitoa esittää niin kysymyksiä kuin vastauksiakin sekä ennen kaikkea taitoa kuunnella. Toisen osapuolen viestintään, aiheeseen sekä tilanteeseen on myös osattava reagoida. Oma haastattelutekniikka voi kehittää ainoastaan haastatteleamalla paljon ja erilaisia henkilöitä. Haastattelun taitoja ei opita kirjoista eikä myöskään koulunpenkillä.

Tutkimushaastattelusta, haastattelun lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista on olemassa suuri määrä ohjeita. Nämä ohjeet pitävät sisällään näkemyksiä niin sanotusta hyvästä käytännöstä tilanteessa, jossa haastattelun avulla pyritään samaan haastateltavalta tietoa erilaisiin tarkoituksiin. Ohje- ja oppikirjoissa sekä koulutuksessa jaetaan tietoa siitä, millä tavoin asiakashaastattelussa on hyvä toimia parhaan lopputuloksen saavuttamiseksi. Tällainen "asiakaskeskeinen" ajattelu on yleistynyt myös tutkimushaastatteluja koskevissa ohjeistuksissa. Koska ammattialasta riippumatta haastatteluformaatti on perustaltaan sama (kysymys–vastaus–kuittaus-rakenne), myös haastattelua koskevat ohjeet ja vuorovaikutusideologiat leviävät helposti alalta toiselle. (Gubrium & Holstein 2002, 331–333.)

Tutkimushaastattelusta on kirjoitettu paljon oppi- ja ohjekirjoja, mutta syväluotaavammasta henkilöhaastattelusta ei pahemmin teoksia ole: monesti viestinnän opiskelijoille opetetaan *mitä kysyä* sen sijaan että *miten kysytään*. Lisäksi haastattelijasta luodaan useimmiten mielikuva kovan luokan ammattilaisesta, joka osaa kohdata ihmisen kuin ihmisen eikä sorru vahingossakaan aloittelijoiden virheisiin.

Kuitenkin eri haastattelulajien ohjenuorat kaikissa eroavaisuuksissaankin lähentelevät niin paljon toisiaan, että samat säännöt pätevät lähes kaikissa haastattelulajeissa. Tavoitteena haastattelussa pidetään useimmiten kommunikaation luontevuutta, ei sen kaavamaisuutta.

Lähtökohtana opinnäytetyöni aiheelle ovat omat kokemukseni haastattelutilanteista ja -tekniikoista: idea lopputyöhöni syntyi Metropolia Ammattikorkeakoulun Elokuvan ja television koulutusohjelman Radiotyön kurssilla vuonna 2008. Minua kiehtoo ihmismieli ja sen säröt, heikkoudet – samalla myös omat heikkouteni. Idea opinnäytetyölleni perustuukin omiin kokemuksiini haastattelijana olemisesta. Pitäisikö haastattelijan olla kylmä ja kova toimittaja, vai saako hän olla oma hersyvä tai herkkä itsensä? Koulutaipaleeni aikana olen huomannut, että ajatusmallit siitä, miten haastattelu tulisi tehdä, ovat juurtuneet käsityksiimme jokseenkin jäykkinä ja elottomina sekä opiskelijoille että opettajille. Vai näyttävätkö nuo neuvot kirjojen sivuilla ja opettajien huulilla vain vanhoillisilta?

Opinnäytetyöni etsii vastauksia tutkimuskysymyksiin: toimivatko tämän päivän ammattilaiset perushaastattelumallin mukaan – mitä hyötyä ja haittaa tästä on? Mitä tuloksia saadaan, jos ja kun haastattelijat irrottautuu opitusta perushaastattelumallista? Samalla pohdin, ovatko hyvän toimittajan kriteerit oppikirjoissa jo vanhaa informaatiota: voiko, kannattaako ja ennen kaikkea saako haastattelijat olla herkkä oma itsensä haastattelutilanteessa?

Opinnäytetyössäni vertailen koulussa opittujen haastattelun sääntöjen ja neuvojen antia alan ammattilaisten työmetodeihin. Käyn tarkasti ja varsin yksityiskohtaisesti läpi, mitä eri kouluissa on haastattelusta opetettu: mitä neuvoja olen hevostarroilla koristeltuun vihkooni oppitunneilla haastatteluun valmistautumisesta ja tekemisestä kirjoittanut muistiin ja mitä taas erilaiset oppikirjat ja oppaat puolestaan neuvovat.

Pistän oppimani ja kuulemani koetukselle. Journalistia tiedon kerääjänä ja levittäjänä voisi sanoa eräänlaiseksi päiväkirjanpitäjäksi, joten päätin soveltaa samaa keinoa opinnäytetyössäni.

Lopputyössäni käytän lähteinä muun muassa tutkimushaastattelun sekä tutkivan journalismin ohjenuoria sekä eri koulunpenkeillä koettuja oppitunteja liittyen lehtijournalismiin, radioon ja televisioon. Kaikkea oppimaani vertailen alan ammattilaisten työtapoihin: he saavat itse arvioida omia työtekniikoitaan, vahvuuksiaan ja heikkouksiaan. Opinnäytetyöni on samalla heille oiva työkalu oman ammattiosaamisen kyseenalaistamiseen. Entä kuinka näiden ihmisten työtavat eroavat toisistaan? Opinnäytetyössäni oletan, että haastattelut tehdään kasvotusten ja päämääränä on tehdä henkilöhaastattelu.

Tutkielmassani haastattelen kolmea alan ammattilaista eri medioista; Ilkka Malmbergia printtimestiasta, Marko Gustafssonia radiosta ja Maria Veitola televisioista. Haastattelut suoritin syys-lokakuussa 2011. Malmberg ja Veitola vastasivat kysymysrunkoon (liite 1) sähköpostitse, Gustafssonia haastattelin kasvotusten. Jokaiselta kysyttiin samat kysymykset sen enempiä ohjeistamatta, avittamatta. Pyyntönä oli, että vastausten ei tarvitsisi olla pitkiä – vain rehellisiä. Haastattelun avulla he saivat itse arvioida itseään haastattelijoina, alansa ammattiteijöinä. Valitsin kyseiset haastattelijat opinnäytetyöhöni, sillä jokaisella heistä on omintakeinen haastattelutyylisi sekä tavoitteet ja heiltä kaikilta kokemusta alalta löytyi yli 15 vuotta. Jokainen heistä pyrkii pääsemään pintaa syvemmälle joko sitten henkilökuvan, maailmankatsomuksen tai kohun merkeissä. Jokainen on myös menestynyt kiitettävästi urallaan: Malmberg on Helsingin Sanomien toimittajana tullut tunnetuksi ja palkituksi laajoista ja syväluotaavista artikkeleistaan, Gustafsson puolestaan YLEn radio- ja televisioimittajana sekä kouluttajana erityisalueenaan henkilöhaastattelu ja ihmisen kohtaaminen, Veitola Nelosen suorana lähetetyn Maria!- talk show'n omaleimaisena juontajana ja käsikirjoittajana. Haluan myös tarkastella haastattelijoiden eri motiiveja: yksi halunnee tuoda esille jotain uutta näkökulmaa arkeen, toinen tuoda haastateltavan sielunmaiseman esille, kolmas kohauttaa.

Opinnäytetyössäni vertailen, miten alansa ammattilaiset noudattavat haastattelun sääntöjä; missä asioissa he seuraavat ja missä asioissa taas poikkeavat normimallista.

Opinnäytetyössäni pohdin myös, milloin sääntöjä kannattaa rikkoa ja mitä hyötyä tai haittaa on poiketa opitusta ja opetetusta normimallista. Lisäksi pyrin selvittämään, ovatko he kehittäneet omat metodinsa, kuinka saada syväluotaavissa haastatteluissa ihmisestä eniten irti. Painan myös merkille, miten he haastattelun perusmallin mieltävät ja miten tietoisia he ovat omasta haastattelutyylistään.

Luvussa kaksi käyn läpi, mitä haastattelemineen itsessään on, eli mitä se sisältää aina haastatteluun valmistautumisesta haastattelun loppuun. Luvussa kolme esittelen pitkälti omalta koulupohjaltani, mitä haastattelusta eri medioissa on opettu. Luvussa neljä esitän, millaiset ovat hyvän haastattelijan kriteerit, jotta voisin verrata, mainitsevatko alan ammattilaiset samat piirteet itsessään. Millainen on hyvä, luotettava ja ansiokas haastattelija? Kaikissa luvuissa käytän esimerkkeinä haastattelijoiden vastauksia, miten he toimivat haastattelun eri vaiheissa. Tällä pyrin osoittamaan, miten heidän työskentelytapansa poikkeavat normimallista.

2 Haastattelu – mitä se on?

Haastattelun historia on pitkä, sillä sen juuret ulottuvat jo Aristoteleen ajoille. Filosofeista Platon on osoittanut puheissaan, miten keskustellen on mahdollista saada esille asioiden moniselitteisyys. Vastaavasti Sokrates käytti haastattelua saadakseen oppilaansa ajattelemaan. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 41.) Vuosisatojen ajan haastattelua on käytetty tiedonkeruumenetelmänä monilla eri aloilla. Sanan *interview* etymologia paljastaa osittain, mistä haastattelussa on kyse. Sanan perustana on ranskan *entrevue*, joka tulee verbistä *entrevoir* 'nähdä epätäydellisesti', 'nähdä vilaukselta'. Taustalla on myös ranskan *s'entrevoir*, 'käydä toistensa luona'. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 41.)

Haastattelun idea on hyvin yksinkertainen ja järkevä. Kun haluamme tietää jotain ihmisestä – mitä hän ajattelee, minkälaisia motiiveja hänellä on – niin miksi emme kysyisi sitä häneltä suoraan? (Eskola & Suoranta 2001, 85.) Haastattelua verrataankin usein keskusteluun. Eroa jokapäiväiselle spontaanille jutustelulle on se, että haastattelussa haastattelija ohjaa keskustelun kulkua päämääränään informaation kerääminen, eli haastattelijalla on tiedon intressi. Tämän vuoksi hän tekee kysymyksiä ja aloitteita, kannustaa haastateltavaa vastaamaan, ohjaa keskustelua, fokusoi sitä

tiettyihin teemoihin, motivoi ja osaa myös lopettaa oikeaan aikaan. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 23.)

Haastattelua on kuvailtu ennalta suunnitelluksi vuorovaikutteiseksi keskustelutilanteeksi, jonka avulla voidaan kerätä tietoja ihmisten asenteista ja kokemuksista, syventyä ihmisten tarinoihin tai saada ajanmukaista tietoa asiantuntijoilta. Haastattelu ei kuitenkaan ole vain tiedonhankintaa. Haastattelu on merkityksenantoa, kokemuksen ja tunnetilan välittämistä, näkemyksen välittämistä sekä mielipiteen ilmaisemista, ja sitä tarvitaan tiedon välittämiseen asiasta tai tapahtumasta. Journalistisesta näkökulmasta haastattelun tarkoitus on saada henkilölähte kertomaan toimittajalle jotakin sellaista, mitä hän haluaa tietää (Kuutti, 2001, 117). Haastattelussa ihmiset ovat samalla sekä tiedon kohteita, että tiedon lähteitä: koska tiedon anatomiasa olennaista on totuus, haastattelua voisi sanoa toden tulkitsemisen välineeksi.

Haastattelun vahvuuksia ovat esimerkiksi joustavuus ja suora vuorovaikutus haastateltavan kanssa. Haastattelutilanteen onnistumisen haasteet liittyvät muun muassa haastattelijan taitoihin ja haastattelukysymyksiin. Haastattelun toteutus kokonaisuudessaan on monivaiheinen prosessi, johon tulee varata aikaa. Lähtöoletuksena on, että haastattelu voi onnistua vain jos haastattelija ja haastateltava ymmärtävät toisiaan. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 79.)

2.1 Haastattelulajit

Haastattelunimikkeiden valikoima on kirjava ja osin jopa sekava. Samoillakin nimillä saatetaan puhua täysin erilaisista menetelmistä ja samantapaisista menetelmistä käyttäen eri nimiä. (Hirsjärvi & Hurme, 2010, 43.)

Haastattelun kaksi pääalajia ovat asiahaastattelu sekä henkilöhaastattelu. Asiahaastattelussa haastateltava edustaa yhteisöä, ammattikuntaa tai muuta vastaavaa. Asiahaastattelu tuo esiin tietoa yleisellä tasolla: se analysoi, erittelee, tekee yhteenvedon. Henkilöhaastattelussa pääosassa on yksityinen henkilö, joka edustaa itseään ja tuo esiin omakohtaista elämyksellistä tietoa. Henkilöhaastattelu välittää kokemuksen tai mielipiteen.

Tutkimushaastattelua taas käytetään eri tieteenaloilla, kuten humanististen tieteiden ja yhteiskuntatieteiden tutkimusaineiston keräämiseen tavoitteena tiedon kartuttaminen ja uuden tiedon saaminen eri ilmiöistä. Esimerkkeinä ovat laajat Gallupkyselyt, teemahaastattelut ja erilaiset lomakehaastattelut. Tutkimushaastattelulla voidaan hankkia ilmiöistä syvällistä tietoa, voidaan kartoittaa suhteellisen laajan ihmisjoukon asenteita, mielipiteitä tai esimerkiksi ostotottumuksia.

2.1.1 Asiahaastattelu

Asiahaastattelussa tietoja hankitaan asiapainotteista juttua varten asiantuntijoilta, silminnäkijöiltä, asianosallisilta tai virkamiehiltä. Asiantuntijahaastattelulla tarkoitetaan yleensä tilannetta, jossa haastateltavilta pyritään hankkimaan tietoa tutkittavasta ilmiöstä tai prosessista. Kiinnostuksen kohteena ei ole ensisijaisesti asiantuntija sinänsä, vaan henkilöä haastatellaan sen tiedon vuoksi, jota hänellä oletetaan olevan. (Ruusuvoori ym. 2010, 373.) Varsinkin asiahaastattelussa on syytä lähestyä henkilöä, joka todella tuntee juttuaiheen taustat, vaiheet ja nykytilan (Suhola, ym. 2005, 68). Asiahaastattelussa haastateltava tietää asioita, jotka kiinnostavat lukijoita, katsojia ja kuulijoita.

Kysymysrunгон ensimmäiset kysymykset asiahaastattelussa ovat selkeitä ja loogisia. Niiden joukkoon kytkeytyvät vanhat tutut *mitä, missä, milloin, miten, miksi* ja *kuka*. Täsmentävät lisäkysymykset tarkentavat epäselviä vastauksia ja moniselitteisiä lausuntoja, peräävät yhteyksiä syihin ja seurauksiin ja pusertavat tiedon uutisen panttaajalta. (Suhola ym. 2005, 69.)

Asiahaastattelun kysymystekniikan periaatteeseen pätee se, että mitä kokeneempi haastateltava on ja mitä vähemmän aikaa haastattelulle on, sitä yksityiskohtaisempia kysymykset ovat. Jos kyseessä on mielipidehaastattelu, haastateltavan oikeus on saada tietää, jos joku muukin on kommentoimassa samaa asiaa. Koska kyseessä on asiahaastattelu, tulee toimittajan käyttäytyä asiallisesti: olennaista on, että kysymykset siirtävät pohdiskelun ja puhumisen vastuun haastateltavalle. (Suhola ym. 2005, 69–70.)

2.1.2 Henkilöhaastattelu

Henkilöhaastattelu poikkeaa varsin paljon asiahaastattelusta (Suhola ym. 2005, 71). Henkilöhaastattelulla hankitaan tietoja, vaikutelmia ja mielipiteitä: sillä koostetaan henkilökuva, jossa tavoitteena on laaja kokonaiskuva ihmisestä, hänen persoonallisuutensa piirteistä, käyttäytymisestä, ilmeistä ja eleistä (Miettinen 1988, 196). Radio- ja televisiotoimittaja Marko Gustafsson kuvaili *Radiotyö*-kurssilla Helsingin Metropolia Ammattikorkeakoulussa vuonna 2008, että henkilökuvan päämääränä on ”haluta esitellä joku ihminen muille ihmisille – jostain syystä”. Tärkeintä ei ole kertoa mitä ihminen tekee (työkseen) tai millainen hän on, vaan miksi hänestä on tullut sellainen ihminen kuin hän nyt on. Ihmisen tulisi antaa puhua ajatuksistaan, ei pelkästään itsestään. (Gustafsson 2008, luento.) Henkilökuva ei siis ole ainoastaan tietoa välittävää, vaan myös tietoa muokkaavaa (Räty 1998, 138).

Henkilöhaastattelu painottaa inhimillisyyttä, elämyksellisyyttä, kokemuksellisuutta sekä kiinnostavuutta. Kriteerinä voi olla esimerkiksi ihmiskohtalo tai kasvojen antaminen ilmiölle. Värikkäillä yksityiskohdilla ja havainnoilla varustettujen juttujen avulla pyritään vetoamaan ihmisten tunteisiin: uteliaisuuteen, samaistumiseen, iloon, epäilyyn, rakkauteen, pelkoon, suruun tai hämmennykseen. Henkilökohtainen ja konkreettinen tulee esiin, kun oppii pyytämään kertomuksia ja kannustaa kertomaan laajasti. Havaintojen tekeminen vaatiikin haastattelijalta erityistä ihmisen lukutaitoa, kykyä eläytyä haastateltavan ajatus- ja tunnemaailmaan (Suhola ym. 2005, 72). Kyse on todellisesta vuorovaikutuksesta.

Henkilöhaastattelussa kannattaa suosia avoimia kysymyksiä ja ajautua juttelemaan itsekin niitä näitä (Suhola ym. 2005, 73). Jutusteleminen voi vapauttaa haastateltavan. Intiimi henkilöhaastattelu onkin parasta tehdä haastateltavan kotona tai jossain muussa hänelle mieluisassa paikassa.

Jos asiahaastattelussa haastattelijan tulee olla asiallinen, henkilöhaastattelussa haastattelijan oma persoona merkitsee paljon: Suholan, Turusen ja Variksen (2005, 73) mukaan äksy ärisijä pelottaa sekä nuorta ylioppilasta että pelargoniansa kastellutta mummoa, maltillinen rupattelu perheen koiralle pehmittää lukkiintuneimpiakin sotaveteraaneja.

Toimittajan on myös muistettava valta ja vastuu, joka hänelle henkilökuvaa kirjoittaessa tai tehdessä lankeaa. Parhailtaan henkilökuvaa kasvaa kertomukseksi ajasta, aatteesta ja ihmisestä (Suhola ym. 2005, 72). Se on kuin novelli; se on vain yksi siivu kokonaisuudesta.

2.1.3 Muut haastattelulajit

Toimittajan työssä haastattelun kaksi pääalajia ovat asiahaastattelu sekä henkilöhaastattelu. Toki haastattelun keinoja käytetään myös muilla ammatin- ja tieteenaloilla, kuten puhelinhaastattelijoiden, pappien, lääkärien ja psykologien keskuudessa (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 23). Tähän kirjoon lukeutuvat tutkimushaastattelu ja sen alalajit.

Tutkimushaastattelu on ennalta suunniteltu haastattelu, jossa haastattelija on tutustunut tutkimuksen kohteeseen sekä käytännössä että teoriassa. Tavoitteena on, että haastattelija saa luotettavaa tietoa tutkimusongelman kannalta tärkeitä alueilta. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 43.) Tutkimushaastattelu on jaettu kolmeen ryhmään, jotka voidaan toteuttaa yksilö-, pari- tai ryhmähaastatteluina: *strukturoitu haastattelu* eli lomakehaastattelu, *strukturoimaton haastattelu* eli avoin haastattelu ja *teemahaastattelu* eli kohdennettu haastattelu (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 11).

Strukturoitu haastattelu on käytetyin haastattelulaji, jossa haastattelu tapahtuu lomakkeen mukaan. Strukturoidun haastattelun suurimpana vaikeutena on haastattelulomakkeen ja kysymysten muotoilu. Itse haastattelu on usein varsin helppo toteuttaa, ja kuhunkin vastaukseen kuluu melko lyhyt aika. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 44–45.)

Strukturoimattomasta haastattelusta käytetään useita nimiä: avoin haastattelu, kliininen haastattelu, syvähaastattelu, asiakaskeskeinen haastattelu ja keskustelunomainen haastattelu. Syvähaastattelussa käytetään avoimia kysymyksiä, mikä saa aikaan keskustelun tunnelman. Yleensä avoimessa haastattelussa aiheen määrittely on väljää ja siirtyminen aiheesta toiseen tapahtuu haastateltavan ehdoilla. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 45–46.) Syvähaastattelua käyttävät muun muassa papit ja lääkärit.

Puolistruktoitu haastattelu on kohdennettu teemahaastattelu, joka etenee väljäkösti ennalta suunniteltujen teemojen kautta. Oletuksena on, että haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen, jonka myötä yhteiskuntatieteilijä tarkan sisällön- tai tilanneanalyysin avulla päätyy tiettyihin oletuksiin tilanteen määräävien piirteiden seurauksista siinä mukana olleille. Analyysinsä perusteella hän kehittää haastattelurungon, jonka jälkeen haastattelu suunnataan tutkittavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin, jotka tutkija on ennalta analysoinut. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 47.) Teemahaastattelusta puuttuu strukturoidulle lomakehaastattelulle luonteenomainen kysymysten tarkka muoto ja järjestys, mutta se ei ole täysin vapaa niin kuin syvähaastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 48.)

Vaikka tutkimushaastattelua ohjaa tutkimuksen tavoite ja henkilökuvahaastattelua taas pitkälti kokemuksen ja tunnetilan välittäminen, toimittajan työssäkin toimittaja joutuu olemaan ikään kuin pappi ja psykologi – tavalla tai toisella.

2.2 Haastatteluun valmistautuminen

Haastattelu on pitkään ollut tärkein ja tavanomaisin tiedonhankintatapa. Journalismin perusoppikirjoissa on pitkiä ohjeita ja jopa valmiita haastattelukaavoja onnistunutta jutuntekoa varten. (Mäntylä 2008, 91.) Pirkko Anttilan (2005, 201) mukaan haastattelun onnistuminen edellyttää huolellista ennakkovalmistelua, kristallinkirkkaiksi hiottuja kysymyksiä, esikokeilua ja kouluttautumista.

Haastatteluista puhuttaessa unohdetaan usein, mitä tapahtuu niiden ympärillä, ennen ja jälkeen (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 206). Hyvin suunniteltu on jo puoliksi tehty: tämä sananparsi sopii hyvin toimittajalle kuin toimittajalle riippumatta siitä, mitä välinettä edustaa.

2.2.1 Haastateltavan valinta

Ensimmäiseksi toimittajan tulee päättää ketä tai keitä aiotaan haastatella. Rakentuuko tuleva juttu tai ohjelma idean ympärille, johon etsitään haastateltava, vai rakentuuko se pelkästään haastateltavan varaan? Henkilöhaastattelussa on erityisen tärkeää, kuka

valitaan haastateltavaksi, sillä jutun kiinnostavuus rakentuu haastateltavan persoonan ympärille. Olisi kuitenkin suotavaa, että aihe olisi valittu ennen haastateltavaa – ei toisinpäin. Ensin pitäisi miettiä kysymykset, ei vastaukset. On myös sanottu, että haastateltavan valinta tulisi tavalla tai toisella perustua ajankohtaisuuteen (Miettinen 1988, 108). Jos haastateltava on valittu julkisuus- tai myyntiarvonsa vuoksi, toimittajan on pyrittävä saamaan aiheesta irti uutta tietoa, syvällisempää näkökulmaa.

Luulen, että olen monesti onnistunut rakentamaan luottamukselliset suhteet haastateltavaan ja saanut sitä kautta esiin asioita, joita hän ei olisi muuten tullut kertoneeksi. Olisikohan niin, että joskus olen saanut ihmisen näkemään oman elämänsä vähän toisessa valossa, tarinana? Ehkä Mervi Tapolan haastattelu sitten oli onnistunut, kun siitä tuli Bonnier-palkintokin 2005. Varmaan juuri edellä mainitusta syystä. Haastateltava koki varmaan, että häntä kohdellaan kerrankin jonakin muuna kuin juoppona Matti Nykäsen vaimona ja valtakunnanpellenä. Opin sen, että kannattaa pitää tiukka suunnitelma. Minulla oli sellainen: ensimmäisellä kerralla puhutaan 1950- ja 60-luvusta, sitten seuraavalla kerralla 70-luvusta ja sitten 80-luvusta. Ja ei sanaakaan Matti-ajasta. (Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Jo pelkkä haastateltavan metsästäminen voi olla haastavaa ja varsin uuvuttavaa hommaa. Pitäisi soittaa ventovieraalle ihmiselle ja pyytää häneltä palvelusta. Tilanne tuntuu hieman vastenmieliseltä, koska milloinkaan ei voi olla varma vastapuolen reaktioista. Vastapuolella kun ei ole mitään velvollisuutta olla myötämielinen ja ystävällinen. Hän voi vaikkapa paiskata kuulokkeen korville. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 82.) Jos kyse on haastattelusta, jonka toisen osapuolen tulisi olla asiantuntija-ainesta, tulisi aina etsiä käsiin niin sanotusti tärkein eli asiantuntevin henkilö, joka osaa vastata kysymyksiin muutoinkin kuin vain mutu-tuntumalla. Jos häntä ei tavoiteta, pyritään haastateltavaehdokkaiden hierarkiassa mieluummin ylös- kuin alaspäin. (Huovila 2005, 80.)

2.2.2 Haastattelupyyntö

Haastateltavaan tulee ottaa yhteyttä tarpeeksi ajoissa ja tavata hänet henkilökohtaisesti aina kun se on mahdollista. Jos tämä ei onnistu, tulisi hänen kanssaan jutella vähintään puhelimesta. Kun haastattelun sopiminen tehdään soittamalla, asia hoituu huomattavasti sähköpostia nopeammin. Haastattelijan tulisikin pyrkiä siihen, ettei hän jää pelkän sähköpostikontaktin varaan.

TV-arkisto-ohjelmasarjassa haastattelin flamencotanssija Reima Nikkistä, vanhaa mustalaismiestä. En ollut tavannut häntä koskaan ennen tätä ohjelmaa, ja se oli ensikohtaaminen aidostikin; emme olleet nähneet toisiamme kasvoista kasvoihin. Hän oli puhelimessa ja sähköpostissa äärimmäisen hauska ja vapautunut. Ajattelin, että hän on oikeastikin tuollainen ihminen. Lähdin samalla rennolla kädellä siihen tekemiseen. Sitten kun istuttiin penkkiin ja kamerassa valo syttyi, hänestä tulikin erittäin vakava. Lähdin vetämään sellaista kevyttä roolia siinä aluksi ja huomasin, että hän närkästyi siitä. Minun piti löytää se tapa uudelleen, miten hänet kohdataan. Se vain todisti, etten ollut perehtynyt häneen tarpeeksi: olisi pitänyt käydä kahvilla hänen kanssaan sitä ennen. Opin sen, että varmista, että millainen ihminen eteesi tulee.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Tapani Huovilan mukaan haastateltavaan tulee ammattimaisesti ottaa yhteyttä kertomalla haastateltavalle järjestyksessä 1. tiedotusväline jota edustaa 2. ammatti, oma nimi 3. juttuaihe (Huovila 2005, 83). Toimittajan kuuluisi olla kohtelias ja ystävällinen ja jos mahdollista, ystävällisempi kuin tavallisesti. Hänen tulisi antaa ymmärtää, että hän tarvitsee ikään kuin haastateltavan apua ja kertoa mitä haastateltavalta tarvitsee. Ihmiset auttavat mieluiten silloin, kun he tietävät tarkalleen, mitä heiltä odotetaan. (Lintula & Valkama 2009, 188–189.)

Toimittajan esittämään haastattelupyyntöön voidaan reagoida monin tavoin. Jotkut ovat hyvinkin ystävällisiä, jopa innostuneita, toiset taas suhtautuvat toimittajaan hyvinkin epäluuloisesti. Jotkut saattavat pelätä julkisuutta ja ainakin väittää olevansa liian kiireisiä vastaamaan kysymyksiin. (Kuutti 2001, 119.) Siksi onkin tärkeää antaa itsestään asiantunteva, mutta ystävällinen vaikutelma. Haastattelija kutsuu haastattelupyyntönsä myötä haastateltavaa eräänlaiseen rooliin.

Maria!-ohjelmallamme on raju maine ja monet ihmiset suhtautuvat minuun ja tiimiin pelokkaasti etukäteen. Joka viikko vieraamme sanovat: "Voi, täällä oli tosi kivaa ja te olette tosi kivoja ihmisiä." Kannattaa olla siis mukava ja kohtelias ja pitää lupauksista kiinni, ensimmäisestä kontaktinotosta lähtien.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Yhteydenotto haastateltavaan on ennen kaikkea hänen motivointiaan yhteistyöhön (Hirsjärvi & Hurme 2010, 85). Haastattelupyynnön esittäminen ja haastateltavaksi ajatellun vakuuttaminen hänen sopivuudestaan ovat esimerkkejä aktiivisesta, tietoisesta asemoinnista. Joskus haastattelupyyntö voi näyttäytyä haastateltavalle pikemminkin käskynä tai velvoitteena kuin pyyntönä, josta voi kieltäytyä (Ruusuvuori ym. 2010, 155). Tosin konkarit osaavat sanoa näpäkästi "ei kommentteja" tai tavallinen tallaja kieltäytyy haastattelusta pelonsekaisin tuntein. Suostuttelua kannattaa kokeilla,

mutta ei tuputtaa: joillakin ihmisillä on taipumus yrittää välttää uusia tilanteita. Suostuttelun käyttö korostaa jokaisen haastateltavan tärkeyttä ja ainutlaatuisuutta. Jos haastateltavaksi valittu on kuitenkin hammasta purren vastahakoinen, ei toimittajan kannata uhrata häneen liikaa aikaa ja energiaa. Kenenkään ei ole pakko suostua haastateltavaksi. Toimittajan tulisikin hyvien tapojen mukaan mainita, ettei haastateltavaa ole tavoitettu, jos kuitenkin mainitsee hänen nimensä välineessään.

2.2.3 Käytännön ratkaisut ja taustatyö

Kun sopiva henkilö haastatteluun on valittu taikka löydetty, ennen varsinaisia haastatteluja on tehtävä joitakin käytännön ratkaisuja. On päätettävä ainakin haastattelun ajankohdasta, paikasta, likimääräisestä kestosta ja haastattelun välineistöstä. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 73.) Haastattelupaikan valinnassa ohjat kannattaa antaa haastateltavalle ja kysyä, missä hän haluaisi tavata. Kun hän on tutussa ja turvallisessa ympäristössä, haastattelu sujuu usein paremmin. (Lintula & Valkama, 189.) Sellainen haastattelupaikka on paras, missä kommunikointi on mahdollisimman häiriötöntä. Lämpötilan tulisi olla sopiva, valoa tulisi olla sen verran, että haastattelija ja haastateltava näkevät toistensa ilmeet ja eleet. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 74.) Haastatteluun valmistautuminen tulee aloittaa hyvissä ajoin ja pohtia, mitä haastattelulta ja haastateltavalta haluaa.

Haastateltavan ja haastattelijan välille muodostuva luottamuksellinen suhde mainitaan useissa lähteissä informaation saannin edellytyksenä (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 41). Haastattelijan ihka ensimmäinen tehtävä onkin luoda hyvä suhde haastateltavaan; luottamuksen rakentaminen tulee tapahtua jo ennen haastattelutilannetta, eli jo ensimmäisistä ystävällisistä yhteydenotoista alkaen. Mistä ja miten luottamus syntyy?

Luottamus tulee välineestä. Kuukausiliitteeseen luotetaan. Jotkut sanovat luottavansa myös minuun. Yritän kertoa avoimesti, mitä olen hakemassa, millaista juttua kirjoitan. Korostan sitä, että minulla on aikaa, voin tulla uudelleen, voimme tarkistaa vaikeita kohtia myöhemmin. Kerron myös millaista juttua en aio tehdä. Yritän poistaa pelkoja. Joskus kerron vähän itsestäni, lapsistani tai vaikka koirastani. Mutta siinä pitää olla tarkka: pari kertaa minua on haastatellut toimittaja, joka on puhunut koko ajan itsestään ja ajatuksistaan. Vähän voi avautua, mutta fokus on haastateltavassa. Hänet on saatava mukaan projektiin, tehtävä siitä yhteinen projekti.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Marko Gustafsson puolestaan painotti luottamuksen saamisessa taustatöiden merkittävyyttä. Gustafssonin mukaan taustoistaan tekijä tunnetaan: mitä paremmin haastattelija on valmistautunut ja tehnyt taustatyöt, sitä paremmin häneen luotetaan ja hän itse luottaa itseensä. Internetin selailu ei Gustafssonin mukaan taustatöiksi riitä.

Ensisijainen keino luottamuksen saamiseen on se, että haluan saada haastateltavan vakuuttuneeksi siitä, että olen aidosti kiinnostunut hänestä ja siitä, mitä hän tekee. Vakuutan hänet, teen hänen olonsa niin mukavaksi, että hän tuntee että haluan oikeasti tavata hänet ja että hän kertoo itsestään. Se tilanne pitää välittää haastateltavalle – se edellyttää myös sitä, että pitää olla perehtynyt siihen mitä hän on tehnyt.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Luottamusta edesauttaa myös, että haastattelijan on kerrottava haastateltavilleen totuudenmukaisesti haastattelun tarkoituksesta ja pidettävä saamiaan tietoja luottamuksellisena. Hänen on myös osoitettava kiinnostusta haastateltavaan ja tämän sanomisiin. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 41.)

Olen mukava ja kohtelias ja puhun asioista mutkattomasti ja suoraan. Kerron rehellisesti, miksi haluan juuri hänet haastateltavakseni ja miksi yleisön on tärkeää kuulla hänen äänensä ja tarinansa.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Toimittajan ja haastattelijan tehtävä on tehdä kotiläksynsä eli taustatyöt huolella tutustumalla haastateltavaan ennen haastattelua perehtymällä tämän biografiaan, aikaisempiin julkisiin esiintymisiin sekä omiin julkaisuihin. Lisäksi tietoa voi etsiä internetistä sekä kysellä rohkeasti, onko muilla kollegoilla kokemusta samasta aiheesta tai haastateltavasta. (Lintula & Valkama 2009, 188). Mitä enemmän aiheesta tai haastateltavasta tietää etukäteen, sitä tuottavampi haastattelusta tulee. Lintulan ja Valkaman (2009) mukaan haastateltavan aikaa ei tulisi tuhjata kysymällä itsestäänselvyyksiä, jotka olisi saanut selville googlaamalla. Googlaaminen ei ole enää perisynti, vaan pikemminkin osa toimittajan työtä: toimittajan kuitenkin pitää erottaa jyvät akanoista, uutisankat todellisesta informaatiosta. (Lintula & Valkama 2009, 188.)

Jos haastattelussa on kyse tunnetusta henkilöstä, kannattaa taustatiedot tutkia vielä tarkempaan: tausta-aineiston avulla kehitetään pitkälti kysymykset, tema ja näkökulma. Hyvä toimittaja ja haastattelija etsii ja löytää uuden näkökulman jo ilmeiseenkin tapahtumaan, aiheeseen tai ihmiseen.

Perehdyn haastateltavan historiaan, vaikka tiedän että siitä kohtaamisesta tulisi vain puolentunnin mittainen. Se vie aikaa jonkun verran, mutta se kannattaa tehdä. Yritän pitää sen perustekemisen tason siellä 25 vuotta sitten saaduissa opeissa: perehdy siihen aiheeseen niin hyvin kuin mahdollista. En kuitenkaan yökaudet lue ihmisten elämäkertoja. Käytän sitä perusoppia, ettei pelkästään lue kahdesta lehdestä vaan yritän penkoa ja kuunnella.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Jos aika ja resurssit sallivat, kannattaa haastattelijan ottaa yhteyttä myös haastateltavan perheenjäseniin, parhaisiin ystäviin, työtovereihin tai vaikkapa vanhoihin tarhantäteihin. Hankitun tausta-aineiston laajuus riippuu siitä, kuinka syvällistä juttua toimittaja on tekemässä, ja kuinka paljon aikaa hänellä on käytettävissään. Kiire on monien toimittajien kirous.

Minulla on vähän sellainen kutina, kun olen näitä töitä nyt 25 vuotta tehnyt, että meidän toimittajien helmasynti on se, ettei toimittaja ei saa mitään valmiiksi ilman deadlineä – eikä opiskelija lopputyötään. Yritän koko ajan päästä pois ”mulla on vielä huomiseen aikaa” -ajattelusta.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Haastattelutilanteessa haastateltavan tulee tuntea olonsa turvalliseksi ja molempien – niin haastattelijan kuin haastateltavankin – tulee osoittaa empaattista ymmärrystä toisen asemaa kohtaan. Keinoina tällaisen hyvän suhteen luomiselle esitetään esimerkiksi haastattelijan empaattinen asenne, yhteisen pohjan luominen ja konkreettisemmin laajat ja helpot avauskysymykset. (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 41.)

Empatia on aina hyvä. Pitää olla lämpöä. Monta kertaa haastateltava jännittää ja pelkää enemmän kuin haastattelija.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Jos haastattelun tekeminen jännittää toimittajaa itseään, on myös suotavaa harjoitella haastattelua etukäteen: näin hän kuulee, miltä kysymykset kuulostavat ääneen lausuttuina. Lintulan ja Valkaman (2009) mukaan toimittajan tulisi pukeutua asiallisesti. Jos toimittaja on menossa tapaamaan valtiovaranministeriä, hänen ei tulisi pukeutua farkkuihin ja t-paitaan. Jos taas hän tapaa sikafarmarin, ei hänen tulisi pukeutua kuin valtiovaranministeri. Ulkonäkö ja pukeutuminen voivat auttaa rakentamaan luottamuksen haastateltavaan. (Lintula & Valkama 2009, 190.)

Etukäteen kannattaa myös varmistaa, että haastateltava suostuu valokuvattavaksi tai kertoa hänelle etukäteen, mikäli keskustelu ollaan aikeissa nauhoittaa tai kuvata

televisioon. Nyrkkisääntönä on, että toimittajan pitää olla ajoissa tapaamisessa. Jos hän on myöhässä, hänen on ilmoitettava siitä. Haastateltavan on tunnettava itsensä tärkeäksi.

2.3 Kysymykset

Haastateltavan etsimisen, löytämisen sekä taustatietojen selvittämisen lisäksi hyvään etukäteissuunnitteluun kuuluu kysymysten huolellinen valmistelu ja laatiminen. Taustatiedot on hyvä käydä läpi huolella ja ajatuksen kanssa, koska ne voivat herättää lisää kysymyksiä haastattelijalle ja haastattelutilanteessa herättävät haastateltavassa luottamusta. Ennen haastattelua kannattaakin järjestää kysymykset toimivaksi kokonaisuudeksi ja kirjoittaa ylös oman makunsa mukaan joko kokonaisia kysymyksiä tai avainsanoja (Lintula & Valkama 2009, 189)

Reportaasikirjoittamisessa en oikein usko haastatteluun vaan käyttämiseen. Seuraan, miten ihminen toimii ja mitä hän puhuu. Kysyttäessä kaikki vähän valehtelevat. Niin minäkin teen. Mutta tämä ei suinkaan tarkoita normaalia uutistyötä, jossa on kysyttävä ja kirjoitettava vastaukset tarkkaan ylös. (Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Haastattelun kysymyksiä ei kannata esittää haastattelutilanteessa mielivaltaisesti, vaan oikea ja toimiva järjestys tuottaa paremman tuloksen, aivan kuten kysymysten muotoilu (Huovila 2004, 80).

Haastattelukysymykset on jaettu kolmeen tyyppiin: pääkysymyksiin, jotka muodostavat kehyksen koko haastattelulle; tarkentaviin kysymyksiin, joiden tehtävä on rohkaista haastateltavaa täydentämään tai selittämään tarkemmin vastauksiaan sekä jatko- ja tarkennuskysymyksiin, jotka tuovat uusia näkökulmia asiaan. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 106.)

Haastattelukysymysten tyypeistä *avauskysymykset* voivat saada haastateltavan tuomaan oman, spontaanin ja rikkaan kuvauksen kohteena olevan ilmiön pääpiirteistä, kuten esimerkiksi "Voisitko kertoa minulle..?" Avoin kysymys taas jättää tilaa haastateltavalle: "Mitä elämässäsi tapahtui noiden vuosien aikana?" Mitä vähemmän informaatiota kysymys sisältää, sitä avoimempi se on. (Kvalen 1997, 133–134, Hirsjärvi & Hurme 2010, 111–112.)

Kysy avoimia kysymyksiä. Sellaisia, joihin ei voi vastata kyllä tai ei. Kysy yksinkertaisia kysymyksiä. Älä koskaan asetu haastateltavasi yläpuolelle. (Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Jatkokysymyksillä haastattelija voi johdattaa haastateltavaa kertomaan enemmän olemalla sinnikäs, utelias ja kriittinen: tärkeää on haastattelijan taito osata kuunnella. Myös pelkkä nyökkäys, *mm*-äännähdys tai hiljaisuus voi osoittaa haastateltavalle, että hänen toivotaan kertovan asiasta enemmän. *Lisäkysymyksillä*, kuten ”Voitko kertoa asiasta hieman tarkemmin?”, haastattelija pyrkii saamaan lisätietoa asiasta kohdentamatta kysymystä mihinkään tiettyyn seikkaan. *Tarkentavien kysymyksien* avulla – ”Mitä ajattelit silloin?” – saa yksityiskohtaisemman kuvauksen. (Kvalen 1997, 133–134, Hirsjärvi & Hurme 2010, 111.)

Suorat kysymykset on parasta jättää haastattelun loppupuolelle. ”Oletko itse saanut rahaa palkaksi hyvästä arvosanasta?” *Epäsuorilla kysymyksillä* haastattelija voi kysyä haastateltavan näkemystä toisten ihmisten kokemuksista tai tuntemuksista. *Organisoivilla kysymyksillä* haastattelija vastaa haastattelun kulusta ja siksi hänen on osoitettava, milloin jokin aihe on käyty loppuun: ”Voisimme nyt siirtyä seuraavan aiheeseen..” Lisäksi ovat vielä *tulkitsevat kysymykset* – ”Tarkoitatko siis, että..?” Tulkitseminen voi olla vain vastauksen uudelleenmuotoilua. Yhdeksi kysymystyyppiksi luokitellaan myös *hiljaisuus*. Haastattelussa kun kyse ei ole ristikuulustelusta – taukojen sallimisella annetaan aikaa pohtia vastausta rauhassa. (Kvalen 1997, 133–134, Hirsjärvi & Hurme 2010, 111–112.)

Vaikkei kysymyksiä kannatakaan kysyä mielivaltaisesti, toimittajan on elettävä ja edettävä haastattelutilanteen ehdoilla. Vaikka haastattelukaava ja toimittajan valmiiksi laatima kysymysrunko olisi jo ennakolta suunniteltu ja selkärankaan iskostettu, haastattelun on annettava kulkea jossain määrin omalla painollaan. Etukäteen valmistellut, kirjoitetut kysymykset harvoin sopivat sellaisenaan elävään vuorovaikutukseen, jossa se, mitä ja miten kysytään, riippuu keskustelun kulusta ja edellisestä vastauksesta (Ruusuvuori ym. 2010, 320). Ennakkoon ajateltu kysymysjärjestys ei välttämättä sovikaan haastattelutilanteeseen tai tarkkaavainen toimittaja esittää kysymyksiä, jotka hän keksii haastattelutilanteen aikana. Haastateltava voi antaa jonkin koukun tai tiedonjyvän, johon on tartuttava jatko- eli

lisäkysymysten merkeissä. Lisäkysymysten keksiminen haastattelutilanteessa vaatii toimittajalta valppautta reagoida nopeasti muuttuvaan tilanteeseen sekä ennen kaikkea rohkeutta.

Tärkein hyvän haastattelijan ominaisuus mielestäni on hereillä olo. Kuunnellaan mitä ihminen sanoo, mitä se tarkoittaa ja tartutaan siihen. Hyvän haastattelijan merkki on osata tehdä jatkokysymyksiä, jolloin haastattelusta muodostuu dialogi, eikä niinkään kysymys-vastaus-kysymys-vastaus. Monesti haastattelija ei uskalla kysyä sitä vaikeaa ja oikeaa jatkokysymystä.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Tilanteen mukaan haastattelu voi muistuttaa enemmän kysymys–vastaus–kuittaus-tilannetta, mikä kertoo kuitenkin haastattelijan asemasta keskustelun etenemisen viimekätisenä ohjaajana: kysymykset ovat hänen hallussaan ja hän myös kuittaa haastateltavalta saamansa vastauksen ennen kuin siirtyy seuraavaan kysymykseen. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 29.) Tällainen kuittaus kuten esimerkiksi *mm*-äänähdys viestittää haastateltavalle, että hänen vastauksensa on vastaanotettu. He toimivat pääsääntöisesti sen odotuksen mukaan, että haastattelijalla on oikeus kysyä kysymyksiä ja haastateltavan on tarkoitus vastata niihin ja että haastattelija tuo kuittauksen avulla esiin, että saatu vastaus on riittävä hänen tarpeisiinsa. (Ruusuvuori ym. 2010, 269.)

Joskus haastattelun aihe tai osa teemoista voi kohdentua arkaluonteisiin seikkoihin (Hirsjärvi & Hurme 2010, 115). Tämä on yleistä ja toivottua varsinkin henkilöhaastatteluissa, joissa mennään pintaa syvemmälle. Tällaisia arkoja asioita saattavat olla esimerkiksi ikä, sairaudet, seksuaaliasiat, tulot ja taloudellinen tilanne, koulutustaso, alkoholin kulutus, sosiaaliluokka tai siviilisäätty. Kaikki, mikä menee henkilökohtaiseksi.

Opin sen [onnistuneesta haastattelutilanteesta], että luota edelleen vaistoihisi. Jos vaistosi ohjaavat väärin siinä hetkessä ja tipahdat, luota silti edelleen vaistoihisi ja ole irti siitä tavallaan haastattelijanroolista ja kohtaa se ihminen ihmisenä. Siinä ei ole haastattelija ja haastateltava, vaan kaksi ihmistä, jotka haluavat yhdessä synnyttää hyvän proggiksen.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Kysymysten järjestystä suunnitellessa on hyödyllistä miettiä, mitä haastateltava mahdollisesti vastaa esitettyihin kysymyksiin. Toimittajan on tärkeää olla tietoinen siitä, mitkä kysymykset ovat jutun kannalta keskeisiä ja mitkä haastateltavan kannalta

arkoja. Tällöin toimittaja pääsee varautumaan ennakolta lisäkysymysten esittämiseen esimerkiksi tilanteessa, jossa haastateltava pyrkii väistämään kysymystä. (Miettinen 1988, 112.)

Haastattelut onnistuvat parhaiten silloin, kun haastattelija tietää, mitä haastateltava aikoo vastata, mutta haastateltava ei tiedä, mitä haastattelija aikoo häneltä kysyä.

2.3.1 Kysymysten esittäminen ja motivaation ylläpitäminen

Kysymysten asettelu sekä esittäminen vaikuttavat eittämättä haastattelun tuloksiin. Jopa haastattelijan äänenpainot, tiettyjen sanojen korostukset tai sanontatavan muutokset voivat muuttaa kysymyksen koko merkityksen. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 104.) Vaikka haastattelun tekijälle haastattelu on osa arkea, on se haastateltavalle aina jännittävä paikka. Asioita kyselevän journalistin onkin edettävä varovaisesti, hienotunteisesti ja kärsivällisesti. (Kuutti 2001, 119.)

Toimiva kysymysjärjestys noudattaa kaavaa, jossa ensin kysytään *yleiskysymykset*, jotka auttavat toimittajaa sekä haastateltavaa lähestymään itse asiaa. Sitten vuorossa ovat *pääkysymykset*, jotka antavat vastaukset varsinaiseen asiaan. Vasta näiden jälkeen kannattaa kysyä vaikeat, yksityiskohtaiset ja kiperät kysymykset, jotka selvittävät haastateltavan suhtautumista asiaan. Lopuksi on vuorossa loppuarvio tai kysymys haastattelussa saaduista tiedoista. (Huovila 2005, 83.)

Haastattelu kannattaakin aloittaa helpoilla kysymyksillä. Yleisluonteiset kysymykset tuottavat yleisluonteisia vastauksia, yksityiskohtaiset kysymykset taas yksityiskohtia valottavia vastauksia. Huonosti muotoillut kysymykset antavat vastaavasti huonosti muotoiltuja vastauksia. (Kuutti 2001, 130.) Ihannetilanne olisi, ettei haastateltava tiedä tai osaa ulkoa vastausta: näin syntyy uutta tietoa.

Haastatteluoppaissa kehoitetaan myös yleensä aloittamaan laajemmista kysymyksistä ja etenemään yksityiskohtaisempiin. Olennaista on kysymysten muotoilu niin, että ne jättävät tilaa haastateltavien omille tavoille kuvata puheena olevaa asiaa. Yksi tapa on aloittaa kerrontapyyntöillä. (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 55.) Muutoin toimittaja saa

yleensä vastauksen vain esittämäänsä kysymykseen – kerrontapyynnön avulla haastateltava saa omin sanoin kertoa, kuvailla ja vastata kysymykseen.

Kysymyksiä esittäessään haastattelija voi myös toistaa haastateltavan vastauksia, ikään kuin tarkistuskysymyksenä. Toistamisen tarkoituksena on osoittaa, että haastattelija todella on seurannut vastauksia, ja hän samalla myös tarkistaa ymmärtäneensä tai kuulleensa vastauksen oikein, minkä haastateltava vahvistaa. Toistaminen voi myös toimia kehotuksena selittää lisää.

Yksi tapa saada vastauksia haastateltavasta on antaa kulloisellekin asialle ajalliset kehykset: ”Jos kuvittelette mielessänne tulevaisuutta, mitä te siltä odotatte?” Ajalliset kehykset voivat olla myös keinona hallita muita haastattelukysymyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 110.)

Olen oppinut tietynlaisia lähestymistapoja ja kysymyksiä, joilla saan lopputuloksista paremman. Kysyn usein tällaisen yksittäisen kysymyksen, että millaisia unelmia sinulla on. Olen kauhean mieltynyt siihen, koska mielestäni se on valtavan viehättävä kysymys: siinä pakottaa ihmisen pysähtymään ja katsomaan, että nyt on puhuttu hänestä, menneisyydestä, nykyisyydestä ja nyt katsotaan eteenpäin, mitä hän haluaisi saada elämältään. Se on mielestäni aika pysäyttävä ajatus itsellekin.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Usein haastattelija joutuu motivoimaan haastateltavaa ja myös ylläpitämään hänen motivaatiotaan. Haastattelija toki tuntee roolinsa, kun taas haastateltava voi olla haastattelutilanteessa ensimmäistä kertaa, lukuun ottamatta poliitikkoja tai usein haastateltuja asiantuntijoita. (Ruusuvuori ym. 2010, 311.)

Haastattelijalla on monia keinoja motivaation virittämiseksi, kuten esimerkiksi äännähtely. *Hm, uuh, uu, öö* sekä toisen puhetta vahvistavat pikkusanat kuten *niin, just, justinsa, totta* -äänähtelylle on kuvaavaa, että se ei keskeytä meneillään olevaa puhetta, vaan pikemminkin ylläpitää sitä. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 117–118.) Toimittajan tuleekin varoa, etteivät äännähtelyt mene ylireagoimiseksi ja näin ollen teatraaliseksi.

Kyllä minulla on ollut kaiken maailman önähdyksiä. Toivottavasti en käytä tekonaurua. Toivottavasti niitä tulee, koska äännähdys on osoitus reagoimisesta. Mutta jos siitä tulee luupattua röhinää, ööö, ööö, öööö, joo, joo – lehtityössä sillä

ei ole väliä, mutta sähköisessä mediassa se on aika ikävä juttu. Siinä on sitten paljon leikattavaa.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Toinen keino herättää motivaatiota haastateltavassa on palkitseminen. Haastattelija tietoisesti osoittaa kielellisesti arvostavansa tapaa, jolla haastateltava on vastannut kysymyksiin. Haastateltava kokee tehneensä oikein jännittävässä tilanteessa ja saattaa innostua kertomaan lisää. Meillä kaikilla on asioita, joista puhumme mielellämme; usein haastateltava antaa pienen vihjeen häntä kiinnostavasta alueesta. Esimerkiksi erityiskykyjen ja harrastuksien käsittely innostaa haastateltavaa vastaamaan kysymyksiin.

Motivoimiseen käytän hyviä, oivaltavia kysymyksiä ja ajatuksia: haastateltava huomaa että piru vie, haastattelija on oikeasti lukenut hänen kirjansa ja on ymmärtänyt että tuon lauseen takana on jotain. Esimerkiksi jos teet musiikkihaastattelua ja olet perehtynyt siihen ja sanot: ”Soitit tuon soolon Gibson Les Paul -kitaralla – oliko se tietoinen valinta?” Kitaristihullu on siinä vaiheessa aivan innoissaan: sehän on perehtynyt tähän! Ja sitten hän alkaa puhua siitä. Pitää oivaltaa mitä se ihminen on niiden sanojen ja tekojen takana. Sillä tavalla haastateltava pysyy motivoituneena siihen tilanteeseen, kun säväyttelet, silittelet ja tarjoilet hänelle henkisiä, maistuvia drinkkejä, jotka sinä olet sekoittanut hänelle hänen teoksistaan jolloin haastateltava on innoissaan, että olet lukenut hänen reseptinsä.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Suullisessa viestinnässä sanat ja eleet toimivat toistensa johtolankoina ja luotettavuuden kriteereinä. Aivan kuten ääntelyä ja silmiin katsomista, nyökkäystä haastattelija käyttää keskeisenä keinona vuorovaikutuksen ylläpitämiseen. On kokeellisesti havaittu, että haastattelijan nyökkäys pidentää haastateltavan vastauksia. Ensinnäkin nyökkäys osoittaa, että henkilöä kuunnellaan, ja toiseksi, että hänen sanomansa todella ymmärretään. (Hirsjärvi & Hurme 2010 120.)

Olen varmasti koko ajan nyökkäilemässä ja ynähtelemässä myönteisesti. Naurahtelen ja kehun. Yritän joskus sanoa itselleni, että älä reagoi mitenkään, käytä hiljaisuutta, sillä se saa ihmisen puhumaan ja perustelemaan.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 19.9.2011.)

Hyvä haastattelija oivaltaa nopeasti vastauksen olennaisen merkityksen ja näkee mahdolliset uudet suunnat, jotka haastateltavan vastaus avaa (Hirsjärvi & Hurme 2010, 103). Haastattelijan pitää olla herkeämättä herkkä, mutta psykologisesti herkässä haastattelutilanteessa piilee aina vaara, että journalisti ylitulkitsee itse tilannetta. Esimerkiksi haastateltavan takerteleminen sanoissaan ja journalistin tunne siitä, että

tietoja pitää "nyhtämällä nyhtää" ei välttämättä merkitse sitä, että haastateltava salailisi jotakin. Haastateltava vain etsii oikeita sanoja asioiden ilmaisemiseksi. (Kuutti 2001, 135.)

Vastahakoisenkaan haastateltavan käsittelyssä ei saa antaa periksi. "En voi puhua" tai "En kommentoi" -kommenttienkin jälkeen journalisti voi tehdä lisäkysymyksiä, joihin voi tulla myös vastauksia. (Kuutti 2001, 123.) Haastattelijan ei tulisi koskaan pelätä tyhmiä kysymyksiä tai hävetä sanoa: "Anteeksi, mutta nyt en ymmärrä" (Lintula & Valkama 2009, 193). Toimittajan kannattaakin ajatella, että myös Pihtiputaan mummon pitää ymmärtää, mistä haastattelussa ja asiasisällössä on kyse. Toimittajalla on velvollisuus sekä ennen kaikkea oikeus kysellä tyhmiä. Tyhmä, yksinkertainen kysymys on sellainen, johon ei voi jättää vastaamatta.

2.3.2 Hyvät ja huonot kysymykset

Nuoria toimittajia ja viestinnän opiskelijoita varoitetaan aina tekemästä kysymyksiä, joihin haastateltava voi vastata joko ei tai kyllä. Toinen sudenkuoppa on, että haastattelija istuttaa yhteen kysymykseen monta eri kysymystä. Monissa haastatteluoppaissa annetaan ohje välttää monipolvisia, monta eri kysymystä sisältäviä kysymyssarjoja. Ohjetta voi perustella paitsi vastaamisen vaikeudella myös sillä, että vastaaja voi aloittaa vastaamisen viimeisestä kysymyksestä ja muut kysymykset voivat jäädä vastaamatta. (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 54.) Tätä tapahtuu kuitenkin ammattilaistenkin keskuudessa – esimerkiksi aamuohjelmissa, uutislähetyksissä sekä julkisuuden henkilöiden haastatteluissa. Usein haastateltava alkaa jo vastata ja saattaa hetken päästä kysyä: "Anteeksi, mikä se kysymys olikaan?" Nyrkkisääntönä voisi sanoa, että kaksi tai kolme yksinkertaista kysymystä on parempi kuin yksi hyvin monimutkainen kysymys.

Kysymysten laadinnassa tulee pyrkiä välttämään kysymyksiä, jotka ovat epäselviä tai -täsmällisiä. Perusvirheet kysymysten esittämisessä ovat abstraktit kysymykset eli kysymykset, joihin ei voi vastata. Toimittajan pitää myös muistaa, että kysymyksiin, joissa vastaajaa pyydetään palauttamaan mieleen kauan sitten tapahtuneita asioita tai tilanteita, on vaikea vastata tarkasti – haastateltavalle ei saa olla liian julma. Toimittajan tulisi välttää myös kysymyksiä, jotka ovat muotoiltu kielteisillä termeillä tai

jotka voivat olla loukkaavia ja arkaluonteisia. Hypoteettiset ja olettavat kysymykset, joista vastaajilla ei ole kokemuksia, tuottavat tulokseksi epätasällisiä vastauksia. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 105.)

Helsingin Evankelisessa opistossa opettaneen Satu Härkösen (2005) mukaan huonoja haastattelukysymyksiä ovat ne, joista itse kysymys puuttuu: ”Eli olet saavuttanut urasi huippupisteen.” Tätä kysymystapaa kutsutaan ammattipiireissä niin sanotuksi missiongelmaksiksi. Huonoja kysymyksiä ovat myös edellä mainitut kaksoiskysymykset sekä ahdetut kysymykset: ”Miksi palasit Suomeen, oliko tarjolla muita vaihtoehtoja?” Myöskään leimaaminen, kuten ”Miksi muusikot ovat taipuvaisia juopotteluun?” ja lataaminen ”Miten arvelet kehittyväsi *enää* muusikkona?” eivät kuulu hyvien tapojen joukkoon. Lisäksi liioittelua ja monisanaisuutta tulisi välttää. Haastattelija ei saisi koskaan päteä kysymyksillään. (Härkönen 2005, luento.)

Johanna Korhosen *Verkkokirjoittaminen*-luennolla Metropolia Ammattikorkeakoulussa (2010) mukaan paras kysymys kautta aikojen on kysyä ”Mitä tämä tarkoittaa käytännössä?” Muita hyviä kysymyksiä puolestaan ovat esimerkiksi: ”Mitä tapahtui?”, ”Mitä näit, kuulit, teit?”, ”Miksi teit juuri niin?”, ”Mitä ajattelit silloin?”. (Korhonen 2010, luento.)

Tehokkaan journalistisen haastattelutekniikan keinoihin kuuluu, että haastattelu tulee rakentaa vastausten, ei kysymysten varaan. Toimittajan tulee kysyä – ei selitellä. Toimittajan tulisi välttää suljettuja kysymyksiä ja johdattelevia kysymyksiä. Suljettu kysymys minimoi vaihtoehtoisten vastausten määrän, ja se alkaa aina verbillä. Kysymys tulee esittää tiiviinä, yksi kysymys vain kerralla. Toimittajan ei tulisi arvostella asiaa sen sijaan, että hän kysyisi siitä, eikä hänen pidä lisätä kommentteja omiin kysymyksiinsä. Kovistakin asioista tulee kysyä pehmeillä kysymyksillä. (Paterno 2000, Kuutin 2001, 131–132 mukaan.)

Huomioida tulee kuitenkin, että suljetut kysymykset rajaavat keskustelun olennaisiin seikkoihin ja estävät haastateltavaa puhumasta asian vierestä. Suljettuihin kysymyksiin vastataan yleensä lyhyesti ja ne auttavat nimeämään paikkoja, aikoja ja henkilöitä.

2.4 Haastattelutyylit

Haastattelumetodeja on lukuisia: haastattelun voi tehdä puhelimessa tai sähköpostitse, viettämällä haastateltavan kanssa kokonaisen päivän tai jopa viikon, tekemällä taustahaastattelun tai kipittämällä haastateltavan perässä hänen arkirutiineita seuraten (Lintula & Valkama 2009, 183). Haastatteluita tehdään suorassa lähetyksessä, rupatteleamalla lounaalla, radiossa – riippuu paljon välineestä ja tiedon intressistä, millaista haastattelutyyliä toimittaja käyttää. Myös toimittajan oma habitus ja omaksi koettu haastattelutekniikka vaikuttavat haastattelutyyliin.

Haastattelijan tulisi kuitenkin kiinnittää aina huomiota siihen, että hän kuuntelee eikä puhu liikoa – puheen suoltaminen on haastateltavan tehtävä. Haastattelija ei saisi antaa itsestään liian kriittistä vaikutelmaa, sillä se vain säikäyttää haastateltavan: liian kriittinen asenne muuttuu myös helposti näsäviisasteluksi.

Olen peloton ja avoin ja kohtelen kaikkia ihmisiä samanarvoisesti. Laitan myös itseäni peliin.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Tutkittavien asioiden arkaluonteisuuden vuoksi esimerkiksi tutkivan journalismin henkilöhaastattelut saattavat jossain määrin muistuttaa rikostutkimuksen kuulusteluja (Kuutti 2001, 119). Tämä pätee myös henkilöhaastatteluissa, joissa mennään pintaa syvemmälle tai saatetaan repiä auki vanhoja umpeutuneita haavoja. Erityisesti henkilökuvaa tehtäessä on toimittava hienovaraisesti, sillä kyse on myös henkilökohtaisiin asioihin puuttumisesta. Haastattelijan haasteena on olla ammattimainen, mutta samalla hänen on kyettävä luomaan lämmin ja luottamuksellinen tilanne.

Haastattelutyyli valitaan keskustelun tavoitteen pohjalta. Toimittaja saattaa muuttaa haastattelutyyliään varsin radikaalistikin tavoitteen sekä omien intressien mukaan. Haastattelun tyyli tulisi miettiä suhteessa haastateltavaan, kohderyhmään sekä ohjelmakokonaisuuteen. Haastattelutyyli voi jakaa esimerkiksi kategorioihin *looginen*, *sympaattinen*, *liioitteleva*, *aggressiivinen*, *välinpitämätön* ja *haastattelun keskeyttävä*. Niitä voi yhdistellä ja käyttää rinnakkain. (Kuutti 2001, 126–128.)

*Looginen keskustelutyyl*i vetoaa asiallisuuteen ja haastateltavan järkeen. Toimittaja esittää haastateltavalle johdonmukaisia syitä, jotka puoltavat asioiden kertomista. (Kuutti 2001, 126.)

*Sympaattinen haastattelutyyl*i vetoaa haastateltavan tunteisiin. Toimittajan myötätunto ja ymmärrys, sanattomat viestit, katsekontakti, hymy, kannustavat äännähdykset ja jopa haastateltavan kehuminen auttavat asiassa. Toimittaja voi myös kaupata tarinoiden vaihtamista: kun toimittaja kertoo omista kokemuksistaan, haastateltava avautuu paljastamaan vastaavanlaisia omia tilanteitaan. Toimittaja voi jopa pyrkiä haastateltavansa kanssa erityiseen tuttavuuteen etsimällä heidän väliltään yhdistäviä tekijöitä, kuten harrastuksia tai kiinnostuksen kohteita. Rento ja keskustelunomainen haastatteluilmapiiri onkin usein suuri apu. Pehmeät kysymykset saattavat tuottaa kovan luokan vastauksia. (Kuutti 2001, 126.)

Kyllä minä taidan olla sympaattinen kaveri. Yritän saada sen ihmisen näkemään oma tarinansa isommassa yhteydessä, suuremman osana. Tavalliselle ihmiselle on suuri hetki tulla haastelluksi.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Olen todella sympaattinen kaveri, mutta en haluaisi olla sellainen kiltti, enkä suostu olemaan. Olisi hienoa sanoa olevani uinuva tiikeri. Kerron vertauksen sadan vuoden takaa: Jari Sillanpää sanoi ennen haastattelua, ettei hän suostu puhumaan homoudesta yhtään mitään. Katsoin Jaria silmiin ja sanoin: ei puhuta sitten homoudesta, mutta puhutaan siitä *miksi et suostu* puhumaan homoudesta. Ja tämän jälkeen me puhuimme homoudesta. Pitää pysyä tiukkana, eikä haastateltavaa saa päästää liian helpolla.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011)

Välinpitämättömässä haastattelutyylissä toimittaja antaa haastateltavalle kuvan, ettei asia erityisesti kiinnosta häntä, mutta hän joutuu hoitamaan tämäntapaisia rutiineja kysymyksiä esittäessään. Teen vain työtäni -asenteella voi myös päästä pitkälle. (Kuutti 2001, 126.)

Aggressiivisessa haastattelutyylissä liioitellaan ja paisutellaan: liioittelulla pyritään siihen, että väärinkäsityksen vaarasta pelästynyt haastateltava alkaisi kertoa avoimesti, miten asiat todellisuudessa ovat. Aggressiivisen haastattelutyylin avulla toimittaja pyrkii osoittamaan haastateltavan kertomuksesta ristiriitoja ja epäloogisuutta. Aggressiivinen ja liioitteleva tyyl i muistuttavat rikostutkinnasta tuttua hyvä ja paha poliisi - menetelmää. Kovan ja pehmeän linjan vuorottelu johtaa usein siihen, että

haastateltava vaikenee avautumalla ystävällisemmälle kuulustelijalle. (Kuutti 2001, 127.) Lioittelun tarkoituksena on pelästyttää haastateltava: silloin toimittaja saattaa käyttää aseinaan huhupuheita ja juoruja, joiden avulla hän yrittää saada haastateltavan antamaan oma näkemyksensä tai puhumaan totta.

Olen mielelläni mukava, lämmin, empaattinen, mutta siellä takan piilee se asenne, joka vaatii että piru vie, vastaa minulle mitä tarkoitat sillä. Viilipyty en ole.

(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Jos haastateltava itse on tyly tai aggressiivinen, haastattelijan ei tule olla itse samanlainen. Hänen tulisi kertoa ymmärtävänsä haastateltavan reaktion, mutta että hänen työnsä ja tehtävänsä on välittää haastateltavan tunteita muille ihmisille. (Lintula & Valkama 2009, 196.)

Eriyisen tuppisuisen henkilölähteen kanssa toimittaja voi kokeilla hyvin poikkeuksellista painotuskäytäntöä: haastateltavan yllättävää keskeyttämistä. Tavoitteena on, että henkilölle jäisi vaikutelma, että toimittaja tietää asiasta enemmän kuin haastattelun aikana on käynyt ilmi. Pelätessään, että häntä koskevia asioita julkaistaisiin ilman hänen kommenttiaan, haastateltavalle syntyy halu kertoa asioita, joita toimittaja ei ole edes kysynyt. (Kuutti 2001 127–128.)

Jos asioihin ei ole mahdollista saada suoria vastauksia, niihin voidaan yrittää hankkia epäsuoria vastauksia manipuloimalla haastattelutilannetta. Toimittaja saattaa esimerkiksi liioitella omaa tietämystään. Hän antaa lähteen ymmärtää, että hän haluaisi tämän vain varmistavan muista lähteistä saamansa tiedot, vaikka tosi asiassa muita lähteitä ei ole edes olemassa. Haastateltava, joka uskoo vain varmistavansa toimittajan tiedot, kertookin ne hänelle ensimmäisenä. (Kuutti 2001, 128.)

Ajan kanssa toimittajalle kertyy kokemusta erilaisten lähestymistapojen käyttämisestä: näin hän oppii huomaamaan, mikä toimintatavoista sopii hänelle parhaiten. Toimittaja kuitenkin näyttelee aina omaa rooliaan; nimittäin ammattilaista, työrooliaan. Vaikka oman identiteetin säilyttäminen on tärkeää, haastattelussa toimittajan kannattaa hyödyntää persoonansa sekä ammattiosaamisensa eri rooleja. Toimittajan työssä rooleja voi vaihdella, kunhan ammattimainen ote pysyy.

Olen suora ja vilpitön, aito ja empaattinen ja tarpeen mukaan naurava tai vakava. Olen taipuvainen myös sarkastiseen läpänheittoon, jotkut tajuavat sen ja haastattelusta voi tulla hauskaa sanailua. Jotkut voivat mennä lukkoon sarkasmistani. Täytyy tulkita ihmisiä ja tilannetta koko ajan. Huumorintaju ei ole kaikilla sama.

(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Haastateltavatkin ovat kuitenkin erilaisia, ja siinä missä jollekin riittää pienikin vihje tuottamaan laajan kertomuksen, toinen vastailee lyhyesti vaatien enemmän houkuttelua (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 45).

2.5 Haastattelijan rooli

Suurin osa ihmisistä, olivat he sitten poliitikkoja, taiteilijoita, tutkijoita tai vain tavallisia ihmisiä, on äärimmäisen kiinnostavia. Toimittajat taas ovat varsin etuoikeutettuja: vain harvalla ammattiryhmällä on lupa ja mahdollisuus kysyä lähes mitä tahansa, lähes keneltä tahansa. (Lintula & Valkama 2009, 183.)

Yhtä oikeaa ratkaisua siihen, millainen haastattelijan roolin pitäisi olla suhteessa haastateltavaan, lienee mahdoton löytää. Tieto haastatteluvuorovaikutuksessa vaikuttavista odotuksista haastattelun kulun, puhujaroolien ja tiedon paikan suhteen voi kuitenkin auttaa miettimään tilannekohtaisesti sopivaa suhtautumistapaa. (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 36.)

Enpä usko, että minulla on sen kummempaa roolia [haastattelutilanteessa] kuin toimittajan. Ei ainakaan tietoisesti. Olen aika huono näyttelemään mitään muuta kuin korostetun kiinnostunutta kyselijää.

(Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Haastattelijan tehtävä on kaksijakoinen: hänen tulee helpottaa informaation kulkua ja sen jäsentämistä ja toisaalta motivoida haastateltavaa (Hirsjärvi & Hurme 2010, 102). Helsingin Evankelisessa opistossa opettaneen Risto Palomäen (2005) mukaan toimittajan ei tarvitse tietää kaikkea – vaan riittävästi. Toimittajan tehtävänä on kysyä yleisön puolesta tyhmiä ja yksinkertaisia kysymyksiä, ja siksi niiden esittämistä ei tulisikaan pelätä taikka hävetä. Toimittajan tulisi myös muistaa, että hänen kirjoittamansa jutut eivät ole pyhä taideteos: niitä voidaan muokata, lyhentää, muuttaa tai palauttaa uudelleen kirjoitettavaksi tai olla jopa julkaisematta. (Palomäki 2005, luento.)

Hirsjärven ja Hurmeen mukaan haastattelijan pitäisi olla yhtä viisas kuin amerikkalainen opiskelijapoika, joka ymmärtää, että kun tyttö sanoo ”ei”, tämä saattaa hyvinkin tarkoittaa ”kyllä” (Hirsjärvi & Hurme 2010, 53). Esimerkiksi kielellinen valmius ja kommunikaatiotyyli vaihtelevat eri sosiaaliluokissa. Haastattelua suunniteltaessa ja erityisesti esihaastattelujen yhteydessä tähän on syytä kiinnittää huomiota. Snaijaako haastattelija stadin räävitöntä slangia? Teititelläänkö? Suomessa teitittely on ollut vakiokäytäntö: poikkeuksena ovat lapset, eläimet sekä urheilijat. Haastattelijan tulisikin päättää, että teititelläänkö haastateltavaa vai ei, koska tyyli ei saa muuttua kesken haastattelun. Jos haastattelija teitittelee haastateltavaansa, on haastattelutapahtuman kokonaissävy muutenkin muodollisempi kuin silloin kun osapuolet sinuttelevat toisiaan (Hirsjärvi & Hurme 2010, 50). Jos haastattelu tapahtuu televisiossa tai radiossa, täytyy haastateltavan kielelliset valmiudet ottaa myös huomioon: jos haastateltavalla on esimerkiksi erittäin paha puhevika, onko järkevää valita juuri hänet haastateltavaksi?

Yleensä kokematon haastattelija yrittää tehdä vaikutuksen. Hän on huolissaan siitä, miten hän ihmisenä miellyttää haastateltavaa. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 124.) Aloitteleva haastattelija myös puhuu helposti liikaa. Puheen paljous johtune siitä, ettei tottumaton haastattelija ei siedä hiljaisuutta. Journalistien perisynti on puhua liikaa ja kuunnella liian vähän (Kuutti 2001, 125).

Suurin vaikeuteni on ujous. Minusta on nolostuttavaa ruveta esiintymään Hesarin toimittajana vieraille ihmisille. Mutta pakkohan se on. Jättäytyisin mieluummin taka-alalle. Olen myös siinä mielessä laiska. En viitsisi jututtaa kovin monia. Lisäksi usein ongelmaksi tulee valtava sitaattien määrä, joita ei voi millään jättää tekstiin. Olen myös liian kiltti. En uskalla kysyä ilkeitä ja suututtaa. Ja liian hyväuskoinenkin olen.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Toimittaja ei saa olla liian suulas tai antaa itsestään liian terävää ja kriittistä vaikutelmaa. Haastattelijan on parempi olla luonteva kuin metodistaan jäykkä ja hermostunut. Silti on etu, jos haastattelija osaa esittää kerronnallisia kysymyksiä, niille järkeviä jatkokysymyksiä – ja ennen kaikkea osaa osoittaa kuuntelevansa. (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 203.)

Varsinaista kommentointia kehoitetaan monissa haastatteluoppaissa välttämään tai ainakin muotoilemaan kommentit neutraaleiksi (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 109).

Neutraalius mielletään usein osaksi professionaalisuutta; haastatteluuyhteiskunnassa se on vallitseva yleinen käsitys siitä, miten haastattelu pitäisi tehdä. Haastateltavan koko persoona on voimakkaammin haastattelussa mukana kuin haastattelijan, joka tekee haastattelua osana ammatillista rutiiniaan. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 45.)

Olen varmasti siviiliminäni dynaamisempi ja suoraviivaisempi suorassa tv-lähetyksessä. Tiukka aikataulu ei anna periksi turhalle lätinälle.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Haastattelijan tehtävään kuuluu olla utelias ja tehdä haastateltavalle tästä ehkä outoja kysymyksiä. Haastattelijan pitää olla koko ajan läsnä ja tarkkana: haastateltava havaitsee pian, että hän voi vastata lähes mitä vain, jopa valehdella, koska haastatteliija vain nyökkäilee, hymyilee ja hymisee ja saattaa vaikuttaa ajoittain jopa ikävystyneeltä. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 43.)

Haastattelijan roolissa toimittajalta vaaditaan ammattimaista käyttäytymistä: haastatteliija ammattiroolissaan toimii tehtäväkeskeisesti (Hirsjärvi & Hurme 2010, 98). Haastattelijan ei oleteta osoittavan yleistä uteliaisuutta mutta osoittavan kuitenkin käyttäytymisellään, että hän tekee työtä, josta hän on kiinnostunut ja jonka uskoo tärkeäksi: haastattelijan tulee osoittaa myös luottamuksellisuutta. Hän ei kuitenkaan saa ottaa auktoriteetin asemaa, ja vuorovaikutuksen haastattelutilanteessa tulee olla keskustelunomaista ja vapautunutta. Tiedon hankkiminen on etusijalla, ei uteliaisuus. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 96.)

Olen oppinut työn kautta rohkeuden, vaiston ja oman avoimuuden. Minulle on valitettavasti opetettu aikoinaan mielestäni virheellisesti, että haastattelijalla pitää olla rooli. "Ole tiukka ja kysy näin" – se on ollut sellainen opetus, joka ei toimi kohdallani. Uutistyössä kyllä, mutta siinäkin hommassa toimittajan tiukkuuden ja roolin takana tulee olla se ihminen, että pääsee parempaan lopputulokseen. Koulussa ehkä unohdetaan se, kun aletaan anonyymisti ja roolitetusti puhua toimittajasta joka kohtaa haastateltavan – käytäntö näyttää ettei se saa niin olla: siinä tilanteessa ihminen kohtaa ihmisen ja silloin siitä tulee se juttu.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Haastatteliija on haastattelutilanteessa samalla sekä osallistuva että tutkiva persoona. Hän itse joutuu siihen ihmisenä osalliseksi, mutta hänen tulee olla puolueeton. Haastattelijalta vaaditaankin yleensä oman osuuden minimoimista: hänen tulisi olla neutraali, hän ei saisi osoittaa mielipiteitä, ei heittäytyä väittelyyn, ei hämmästellä

mitään. Neutraaliutta onkin perinteisesti pidetty haastattelijan tärkeänä ominaisuutena. Vaikka haastattelijan ei odoteta esittävän mielipiteitä, haastateltava saa pakostakin kuvan ammattitaidottomuudesta, tietämättömyydestä ja kiinnostuksen puutteesta, ellei haastattelija tavalla tai toisella reagoi tai vastaa kysymyksiin (Hirsjärvi & Hurme 2010, 97.) Haastattelija on myös ihminen, eikä pelkkä mittaväline.

Saako haastattelija nauraa? Naurullaan haastattelija osoittaa ymmärtävänsä haastateltavan näkemyksen ja humoristisen sävyn, mutta ei lähde esittämään omia itsenäisiä arvioitaan puheena olevasta asiasta. Haastateltava voi odottaa haastattelijalta asiantuntijana neuvoa tai kokemuksilleen myötätuntoa, ja haastattelijan kieltäytyminen voi osoittaa kiinnostuksen tai asiantuntemuksen puutetta, mikä ei välttämättä edistä vuorovaikutusta eikä lopulta haastattelijan tavoitetta – miksi puhua kuulijalle, jota puhe ei kiinnosta? (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 50–51.)

Haastattelijan ja haastateltavan roolit voivat kääntyä jopa täysin pääläelleen, jolloin haastattelijasta tulee hetkeksi haastateltu. Rooliasetelman jyrkkyys ei myöskään ole selvää: nykyisin arvostetaan myös keskustelullisia haastatteluja, joissa haastateltavan ja haastattelijan roolit lähestulkoon sulavat pois spontaanin puheenvuorottelun tieltä. (Ruusuvoori ym. 2010, 157.) Haastattelijan tulee myös varautua siihen, että haastateltava voi kokea haastattelutilanteen tilaisuudeksi ilmaista mieltymyksiään, saada terapiaa tai purkaa aggressioitaan (Hirsjärvi & Hurme 2010, 102).

Usein puhutaan siitä, että haastattelijan tulisi pitää sosiaalinen ja ammattirooli erillään. Nyrkkisääntöinä kuuluu, ettei toimittaja ole kaveri. Toimittajalla on tehtävä ja päämäärä: toimittaja palvelee yleisön, ei haastateltavan etuja. Useimmat toimittajat ovatkin sitä mieltä, ettei haastateltavan kanssa voi olla ystävä (Lintula & Valkama 2009, 195). Monesti tunnelma haastattelutilanteessa saattaa kuitenkin äityä sellaiseksi, ikään kuin ilmassa olisi uuden ystävyuden tuntua – silti voisi sanoa, ettei haastateltavaa kannata pyytää Facebookissa kaveriksi. Toimittajan tehtävä ei ole miellyttää haastateltavaa, vaan arvioida häntä kriittisesti. Siksi haastateltavan kanssa voi olla lähinnä yhteistyökumppani.

Haastattelijan ja haastateltavan suhde ei voi olla ystävyyttä myöskään siksi, että haastattelu ei ole tasavertainen keskustelu. Toimittajan tarkoituksena on jatkuvasti

saada vastauksia, joita voi käyttää jutussa. Ystävältä ei kysytä kipeitä tai vaikeita asioita, mutta haastateltavan kanssa näin on tehtävä (Lintula & Valkama 2009, 195). Tuottaja Pentti Väliahdetin (2007, luento) mukaan ystävistä ei kannata tehdä haastattelua tai päähenkilöä. Haastateltavaan tulee ihastua, mutta ei missään nimessä rakastua. Väliahdet (2007) muistutti Metropolia Ammattikorkeakoulun luennolla, että haastattelu on henkinen ja herkkä prosessi, joka vaatii tekijältään vahvaa intuitiota. Haastattelijana on samaan aikaan psykologi, oivaltaja ja profiloija; hän johdattaa haastattelun kohti tarkoitustaan, uuden tiedon tai näkökulman lähteille. Hänen pitää tietää, mitä haluaa tietää, ja näin hän osaa myös kuunnella. Haastattelijana johdattaa keskustelua kohti päämäärää, tiedon ovea, jonka joskus oivaltaa vasta haastatteluhetkellä. Kuuntelu on avain tähän oveen. Haastateltava itse harvoin tietää omaavansa merkittävää tietoa, kuten esimerkiksi tunnefaktaa. (Väliahdet 2007, luento.)

Vaikka kerroin olevani kiltti kaveri, kyllä minä olen se, joka vie ja liidaa haastattelua koko ajan. Minulla on käsikirjoitus joka ei ehkä näy, ei kuulu fyysisesti, mutta olen tehnyt sen. Haastattelussani on alku, keskikohta ja loppu – olen huomaamaton johtaja, joka päättää mihin päin mennään. Näkyvästi tai näkymättömästi ajan sitä eteenpäin kohti päämäärää. (Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Satu Härkösen *Avaimia haastatteluun* -kurssilla Helsingin Evankelisessa opistossa (2005, luento) kerrottiin, että toimittajan tulee olla myös näyttelijä: ennen haastattelutilannetta hän valmistautuu koitokseen eli näytökseen. Haastattelijana on myös kuuntelija, jonka tehtävä ei ole antaa vastauksia vaan nyökkäillä ja ohjata keskustelun suuntaa. Oma tyyli tulisi säilyttää haastateltavasta riippumatta. (Härkönen 2005, luento.) Haastattelijan tehtävä on päättää, hakeeko hän haastateltavasta näkökulmaa, kokijan vai asiantuntijan, käsitteleekö aihetta sekä ihmistä labeasti vai syvästi. Haastateltavan pitää tietää, että haastattelijana tietää ja ymmärtää – tähän auttaa jo niinkin pieni ele, kuin silmiin katsominen, joka kuvastaa sitä, että toista kuunnellaan.

Haastattelu ei ole koskaan yhden ihmisen itseilmaisua pelkän itseymmärryksen takia. Mutta yhtä vähän se on koskaan pelkästään kahden ihmisen välistä keskustelua. Jokaisella lausumalla on kolmas yleisö, eräänlainen *superkuulija*, jonka ymmärrystä ennen kaikkea tavoitellaan. Haastateltu asettaa haastattelijan usein välittäjäksi, jonka tehtävä on viedä kertomus ja sen asiaa eteenpäin. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 203.)

Tein kymmenen vuotta lehtidunia ennen kuin siirryin sähköiselle alalle. Lehtidunissa oli hienoa – siihen aikaan kun lehtijutun perässä oli oma nimi pienellä – että vain kerroit sen ihmisen tarinaa, etkä itse ollut mitenkään siinä keskiössä. Tein noin 150 tunnin kestoista henkilökuvaa radiossa *Miten minusta tuli minä* -ohjelmaan ja koko ajan johtoajatuksenani oli se, että saisin leikattua itseni pois sieltä. Pysin siihen, että kysymykseni olisivat niin hyviä laadullisesti sekä dramaturgisesti, että haastateltava jäisi vain ääneen ja itse poistuisin siitä: halusin kertoa vain hänen tarinansa. Dome Karukosken kohdalla melkein onnistuin. 50 minuutista ohjelmaa vain viisi minuuttia on horinaani, loput ovat Domen.

(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

2.6 Haastattelutilanne

Haastattelu on kaikessa tuoksinnassaan ja uteluvalmiudessaan usein väkivaltainen tilanne haastateltavalle: haastattelun kulku saattaa vaihdella leppoisasta jutustelusta ristikuulustelutunnelmaan, haastateltava on kokematon tai hänellä (tai lopenuupuneella toimittajalla) saattaa olla yksinkertaisesti huono päivä. Vastassa on aina ihminen, puolella ja toisella.

Hyödynnä sitä, että näytät ja kuulostat nuorelta. Moni yhteiskunnan silmäätekevä on täynnä itseään ja omaa erinomaisuuttaan. Poliitikot ja elinkeinoelämän pamput saattavat vähätellä nuorta toimittajaa. Varsinkin nuoria naisia aliarvioidaan lähes säännönmukaisesti. Tytöttelyn voi kuitenkin kääntää voitoksi. Vallanpitäjät ja päättäjät saattavat puhua helposti sivu suunsa, kun eivät osaa pelätä aloittelevaa toimittajaa.

Riikka Kaihovaara, toimittaja (Lintulan & Valkaman 2009, 200 mukaan.)

Täytyy muistaa, että haastattelija ja haastateltava edustavat usein erilaisia maailmoja, jotka kohtaavat haastattelutilanteessa. Keskustelussa toimitaan ikään kuin maailmaa tarkasteltaisiin yhtenäisestä näkökulmasta, vaikka osallistujien näkökulmat harvoin ovat identtiset. (Ruusu vuori & Tiittula 2005, 36.) Haastattelijan ei tulisi kuitenkaan pelätä tuoda omia ajatuksiaan esiin, kuten Imagen toimituspäällikkö Pekka Hiltunen neuvoo toimittajanoviiseja *Nuoren toimittajan eloonjäämisoppaassa* (2009):

Jos haastattelet jotakuta laajaa henkilökuvaa varten, anna hänelle jotain myös itsestäsi. – – Älä ole vain toimittaja, vaan ole myös oma itsesi. Jos haastattelet kirjailijaa, näe se pieni vaiva, että ajattelet jotain hänen kirjastaan ja kerrot sen. Vastavuoroisuus voi avata jotain ja tekee jutunteosta molemmille kiinnostavamman.

Pekka Hiltunen, toimituspäällikkö (Lintulan & Valkaman 2009, 200 mukaan.)

Joskus haastatteluissa haastattelija ja haastateltava saattavat käsitellä samanlaisia kokemuksiaan ja vertailla niitä, mikä synnyttää yhteisyyttä heidän välilleen (Ruusuvuori ym. 2010, 222).

En varmaan haastattelutilanteissa ole [turvautunut haastattelijalle kyseenalaisiin keinoihin] sen kummempiin kuin valkoisiin valheisiin, katteettomaan kehumiseen ja sellaiseen. Minua on esimerkiksi harmittanut, kun kerroin näyttelijä Elina Salolle, että teini-ikäinen tyttärenikin ihailee häntä. Se ei ollut totta. Jotenkin se vain pääsi suustani. Mutta minä kyllä ihailin.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Haastateltavat ovat usein kiinni omissa kokemuksissaan, omaan elämäänsä liittyvissä yksittäisissä tapahtumissa, kun taas haastattelija liikkuu yleisellä tasolla. Näiden seikkojen vuoksi toimittajan tuleekin kiinnittää huomiota näkökulmaeroihin ja omiin sanavalintoihinsa. Myös haastattelijan tapa ottaa vastaan haastateltavan vastauksia voi kertoa haastattelijan omista näkemyksistä. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 37.)

Tavaramerkkini haastattelijana on varmaan se, että en juurikaan haastattele suoraan. Seuraan vierestä ja kirjoittelen paperilapulle tai muistikirjaan pätkiä. Joskus kai ihmiset odottavat, että istutaan nokikkain ja vaaditaan tiukkaan sävyyn vastauksia. Yritän olla mahdollisimman myötäsukainen ja rohkaiseva. Joskus liikaakin. Siitä on varmasti haittaa.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Kaikilla haastateltavilla on jonkinlainen ennakkokäsitys siitä, mitä haastattelija hänestä haluaa ja mitä pitää kertoa, jotta haastattelija on tyytyväinen. Toisaalta taas useimmat haastateltavat eivät halua paljastaa tuntemattomalle haastattelijalle kaikkea, joten heidän pitää miettiä sitä mitä jättää kertomatta, jotta yksityisyys ja itsekunnioitus säilyvät. (Kaufman 1994, Ruusuvuoren & Tiittulan 2005, 136 mukaan.) Haastateltavat pyrkivät esittämään haastattelutilanteessa elämänsä mahdollisimman edullisessa valossa sekä välttämään epäonnistumisten ja ongelmien käsittelyä (Ruusuvuori ym. 2010, 226). Haastattelijan ei tulisikaan alkaa väitellä haastateltavan kanssa: haastateltavan itsetunto ja -varmuus tulee pyrkiä säilyttämään. Jos toimittaja haluaa ottaa esille vastakkaisia näkemyksiä, hänen on naamioitava nämä jonkun muun kuin itsensä mielipiteiksi. Haastattelijalla ei ole oikeutta myöskään leimata haastateltavan mielipiteitä vääriksi.

Toimittajan persoona ja olemus ovat vahvasti läsnä haastattelutilanteessa. Kasvokkain tapahtuva haastattelu mahdollistaa myös erilaisten ei-verbaalisten viestien, kuten

eleiden ja liikkeiden havaitsemisen. Haastattelijan käyttämä äänensävy, asennot, ilmeet ja eleet tulisivat ilmentää, että haastatteliija kunnioittaa ja arvostaa haastateltavaansa. (Kuutti 2001, 118.)

En pitänyt hänestä [Timo Koivusalosta], enkä arvostanut häntä, enkä ollut edes tehnyt taustatoimitusta kunnolla, ja se näkyi ja kuului asenteestani. Tunnelma oli haastattelun alusta asti huono ja vaivaannuttava. Kaikki huomasivat sen. Katsoja, Koivusalo ja minä. Täysi epäonnistuminen, jota häpeän. Opin sen, että haastateltavaa täytyy rakastaa ja kunnioittaa – edes haastattelun ajan. (Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Haastattelutilanteessa toimittaja ei ole ainoa, joka havainnoi ja tulkitsee keskustelukumppaniaan. Siinä missä toimittaja havainnoi ja tulkitsee haastateltavan eleitä ja ulkoista olemusta, tekee haastateltava samanlaista arvioivaa mittailua toimittajaa kohtaan. Tämän vuoksi on tärkeää, että toimittaja kunnioittaa haastateltavaa eikä ole välinpitämätön tätä tai haastattelutilannetta kohtaan.

Miten ammattilainen toimii kiperässä tilanteessa, jossa hän ei pidä haastateltavasta?

Olen tavallista kriittisempi tai välinpitämättömämpi. Mutta kuten aiemmin sanoin, olen tutkiskellut paljon asiaa ja opetellut pitämään haastateltavistani, edes haastattelun ajan. (Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

– – varmaan kehon kieli paljastaa. Pysin myös irti tilanteesta, lopettamaan sen. Mutta useinhan joutuu työskentelemään ihmisten kanssa, joista ei välttämättä pidä. Pitää yrittää vaan tulla toimeen. Silloin siihen suhteeseen tulee myös teeskentelyä. Mutta sosiaaliset tilanteet ovat sellaisia, ja sivistyneet ihmiset selviytyvät niistä kyllä. (Malmberg, sähköpostihaastattelu 19.9.2011.)

Ruusuvuoren ja Tiittulan mukaan on perusteltua olettaa, että esimerkiksi naisten tai vastaavasti miesten on helpompaa puhua keskenään joistain asioista (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 88). Sillä, millaista mielenkiintoa haastatteliija osoittaa keskusteltavaa asiaa, haastateltavaa ja tälle merkityksellisiä asioita kohtaan, on väistämättä seurauksensa haastattelun kululle. Jos molemmat kokevat keskusteltavat aiheet henkilökohtaisiksi ja sen myötä tärkeiksi ja jos haastateltava tunnistaa tällaisen yhteyden, haastattelulla on hyvät lähtökohdat.

Miehet saattavat joskus flirttailla tai vähätellä. Jotkut naiset kertovat asioita toiselle naiselle helpommin kuin miehelle. Jotkut naiset taas suhtautuvat minuun kilpailijana.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Haastattelutilanteessa niin haastattelija kuin haastateltavakin valitsevat tietyn tavan puhua. Koodin valinta perustuu erilaisten puhetilanteessa ilmenevien valintojen yhteisvaikutukseen: haastattelija esimerkiksi arvioi tilanteen luonteen, identifioi haastateltavansa ja määrittelee omat tavoitteensa tuossa tilanteessa. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 50.)

Viestimme toisillemme silloinkin, kun olemme vaiti. Ilmeemme tai eleemme voi paljastaa meidät, vaikka emme puhuisikaan. Haastateltavan asennosta ja vartalonliikkeistä voi ehkäpä yksinkertaisesti päätellä, milloin on onnistunut saamaan häneen hyvän kontaktin. Myös toimittajan asento vaikuttaa haastateltavan käyttäytymiseen. Jos toimittaja voittaa oman jännittyneisyytensä ja pystyy tietoisesti valitsemaan rennomman asennon, on todennäköistä, että haastateltavakin vapautuu. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 119.) Haastattelija voi myös tahallisesti kumartua eteenpäin haastateltavaansa kohden kuunnellessaan tämän vastauksia. Tämä asento kertoo kiinnostuksesta, mutta sen edellytyksenä on, että henkilöön on jo saatu hyvä kontakti. Muutoin eteenpäin nojailu saattaa vaikuttaa tungettelulta – tai jopa flirttailulta.

Konstini on iholle meno. Menen lähelle. Menen sen ihmisen reviirille, tietoisesti.. Teen sen kuitenkin niin hienovaraisesti, ettei haastateltava toivottavasti tunne oloaan kovin kauaa ahdistuneeksi. Joskus aikoinaan opiskeluaikoina, varmaankin puheviestinnän luennolla, opetettiin ihmisen kohtaamisesta haastattelutilanteessa ja silloin puhuttiin ihmisen suojamuureista: ihmisillä on metrin mittainen suojamuuri. Rikon sen tahallaan. Silloin se mukavuusalue alkaa tuntua epämukavalta, mennään liian lähelle sitä tyyppiä – fyysisestikin. Sitten kun olet siinä vähän aikaa, se ihminen rauhoittuu ettei ole hätää, ei se ainakaan tuosta tule enää lähemmäs eikä riko mitään tässä tilanteessa.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Kasvoista näemme arkoja aiheita käsitellessämme punastumien tai pelkoon liittyvän kalpenemisen. Haastateltavan suu saattaa kuivua hänen jännittäessään, ja hän kostuttaa jatkuvasti huuliaan. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 120.) On myös haastateltavia, jotka keksivät jotakin pientä tekemistä aina kun aihe on ahdistava (Hirsjärvi & Hurme 2010, 119). Sormien naputtaminen pöytää vasten on vaikea tilanne esimerkiksi radio- ja televisiohaastattelussa, jossa jokainen ääni tallentuu. Joillekin toimittajille ei taas

saisi antaa kynään käteen, jos sitä käytetään muuhun kuin kirjoittamiseen: kynää pyöritellään, näprätään ja naputellaan, mikä taas häiritsee haastateltavaa.

Vaikeista asioista puhuminen voi joskus ahdistaa enemmän haastattelijaa kuin haastateltavaa (Ruusuvoori & Tiittula 2009, 139). Haastattelijan pitää olla empatiakykyinen, mutta kyyneliin purskahtaminen ei ole sallittua. Joskus haastateltavan kertomat kovat kokemukset eivät myöskään pääse oikeuksiinsa haastattelijalle tai haastattelijan kautta.

Olen huomannut vuosien kokemuksen myötä, että haastateltava usein saattaa tarjota sellaisen syötin, josta haluaa puhuttavan. Niihin pitää myös uskaltaa tarttua. Se vaatii haastattelijalta paljon rohkeutta alkaa puhua esimerkiksi tabuista. Herkkyys ja rohkeus ovat tärkeitä ominaisuuksia haastattelijalle. Kaikki muu on opittavissa olevaa duunia, joka on vaan mekaanista työtä. (Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Turhaan ei toimittajia kehoiteta katsomaan haastateltavaa silmiin. Konkaritoimittaja oppii myös tulkitsemaan haastateltavan katseita. Nimittäin tietynlainen katse ja sen suunta keskustelun aikana osoittaa, milloin puheenvuoro on loppumassa. On havaittu, että juuri kun henkilö alkaa puheenvuoronsa, hän katsoo pois vastapuolesta, lauseen lopussa hän katsoo lyhyesti ja puheenvuoronsa päättäessään hän katsoo pitempään. Hän ei katso taukokohdissa tai empiessään, vaan ainoastaan luonnollisten taukojen kohdalla. Kuuntelija sen sijaan yleensä katselee puhujaa melko pitkään. Ellei näin tapahdu, se on tavallisesti merkki siitä, että hän ei kuuntele. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 120–121.)

Myös ääni kertoo kantajastaan. Äänen sävy, sen korkeus tai kireys kertovat paljon puhujasta. Voimaton, tuskin kuuluva ääni saattaa ilmaista esimerkiksi ujoutta tai masentuneisuutta, satunnainen änkytys puolestaan hermostuneisuutta. Toistuva huokaaminen osoittaa, että haastateltava tuntee olonsa epämukavaksi. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 121.)

2.6.1 Haastattelun kulku

Nuoren toimittajan eloonjäämisoppaassa (Lintula & Valkama 2009, 190–193) on varsin tarkat neuvot, miten toimittajan tulee toimia haastattelun aikana. Toimittajaa

kehotetaan ottamaan rennosti, olemaan ystävällinen ja utelias. Pelätä ei kannata, eikä saa. Haastattelu ei tosissaan ole leppoisa keskustelutuokio, mutta mitä enemmän se siltä tuntuu, sitä helpommin haastateltavan saa puhumaan – myös ohi suunsa. (Lintula & Valkama 2009, 190.) Haastateltava tulee ottaa vastaan ensitreffi-asenteella: molempia jännittää, mutta vain haastattelijan on pakko voittaa jännityksensä.

Kun haastateltava saapuu haastatteluun, on tälle oleellista kerrata, miksi haastattelu tehdään ja mitä asioita käydään yhdessä läpi. Haastateltavalle kannattaa tehdä myös selväksi, että hän on juuri oikea henkilö kertomaan asiasta. Toimittaja voi vedota haastateltavan asiantuntijuuteen, asian merkitykseen tai julkisuuden merkitykseen tutkittujen asioiden ja ongelmien korjaamisessa. Nyt haastateltavalla on mahdollisuus avata suunsa.

Haastattelu kannattaa aloittaa pehmeästi. Haastateltavaa voi lämmitellä luomalla ilmapiiri, että jossa hän ei tunne itseään uhatuksi. (Lintula & Valkama 2009, 191.) Rituaaliset äänet, joita tuotamme tapaamisen alussa kuten ”Kaunis päivä tänään” tai ”Hauska tavata” merkitsevät itse asiassa: ”Näen sinut”, ”Tervehdin sinua”, ”Olen ystävällinen ihminen” (Hirsjärvi & Hurme 2010, 90).

Itse haastattelu tulisi aloittaa perusasioista: utelemalla haastateltavan nimi, ikä, osoite ja titteli. Oikeinkirjoitus sekä -ääntäminen kannattaa tarkastaa jo haastattelun aikana. (Lintula & Valkama 2009, 190.) Nimen kirjoittaminen tai sanominen väärin saattaa olla tuntua pikkuvirheeltä, mutta haastateltavalle itselleen se on aina loukkaus.

Haastattelutilanteessa aikaa pitää käyttää järkevästi. Jos toimittajalla on vain viisi minuuttia aikaa, sitä ei tulisi tuhjata sitä jutusteluun tai epäolennaisiin kysymyksiin: silloin pitää mennä suoraan asiaan. Kysymykset kannattaa pitää yksinkertaisina; pitkät, polveilevat kysymysryppäät pitäisi haastattelijan heittää heti romukoppaan. Haastattelijan tulisi olla jatkuvasti tarkkana ja kuunnella huolellisesti, mitä haastateltava vastaa. (Lintula & Valkama 2009, 191.)

Tarkentaminen on myös kaiken a ja o. Eräs kirjoittamaton sääntö on kysyä jokaisen kysymyksen jälkeen viisi tarkentavaa kysymystä. Parhaisiin tarkentaviin kysymyksiin lukeutuvat muun muassa: 1. Mistä tiedät asian? 2. Tiedätkö jonkun, joka voi vahvistaa

asian? 3. Mitä ajattelet asiasta? 4. Voitko kertoa esimerkin? (Lintula & Valkama 2009, 192.)

Hyvä toimittaja tajuaa mennä haastattelutilanteessa virran mukana, mutta hänen tehtävä on ohjata koko ajan venettä. Hän uskaltaa päästää irti ennalta laadituista kysymyksistä, jos haastateltava paljastaa jotain hyvin erikoista tai odottamatonta. Jos haastateltava puhuu liian nopeasti, häntä saa pyytää hidastamaan tahtia. Kun haastateltava pääsee tarinansa kiinnostavimpaan kohtaan, toimittaja itse voi hidastaa tahtia saadakseen kiinnostavat yksityiskohdat ylös tai napattua. ”Mitä ajattelit sillä hetkellä? Mitä sitten tapahtui?” (Lintula & Valkama 2009, 192.)

Kokevatko alan ammattilaiset onnistuneensa haastattelussa, vaikka he eivät olisi tehneet sitä opitun perusmallin mukaisesti ja seuranneet orjallisesti kysymysrunkoa?

Jälkitunnelma sen kertoo. Siinä syntyy se välitön riemu, että hei, tästä tulee hyvä juttu, antaa mennä näin. Kysymykset jäävät jonnekin tuonne, ja voi olla että sitten jälkepäin miettii, että kysyinköhän ollenkaan sitä olennaista tai todella tärkeää kysymystä – ne voivat jäädä kokonaan pois. Mutta koen silti, että se voi olla täysin mahdollista. Olen onnistunut siinä.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Kyllä jos kyse on lehtihaastattelusta. Suljetuilla kysymyksillä ei tehdä ikinä hyvää radio- tai tv-haastattelua.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Olisi toimittaja tekemässä lyhyttä juttua tai pidempää henkilökuva, kannattaa kiinnittää huomiota ympäristöön. Lintula ja Valkama (2009) kehottavat toimittajaa katselemaan ympärille ja kirjoittamaan ylös mitä tämä näkee. Ympäristöstä tulisi tehdä runsaasti havaintoja ja kiinnittää erityisesti huomiota ristiriitaisuuksiin. Miksi pankinjohtajalla on pöydällään kuva äidistään eikä lapsistaan ja vaimostaan? Muistettavaa olisi myös, että elekieltä kannattaa käyttää apuna: hymyillä empaattisesti ja katsoa haastateltavaa lämpimästi. Turhia välihuomautuksia tulisi kuitenkin välttää. (Lintula & Valkama 2009, 193.)

Hiljaisuus on kysymystyyppin ohella myös taktiikka. Kun haastateltava lopettaa lauseen, kannattaa olla hetki hiljaa. Moni vaivaantuu hiljaisuudesta ja alkaa puhua lisää. (Lintula & Valkama 2009, 193.) Haastateltavaa ei tulisi kuitenkaan keskeyttää. Haastateltavan pitää antaa puhua, paitsi jos hän kulkeutuu sivuraiteilla ja puhuu asiaan

kuulumattomia. Varsinkin aloitteleva haastattelija pyrkii täyttämään kaikki hetket omilla kommentteillaan tai lisäkysymyksillään. Kokemuksen lisääntyessä haastattelija saa kuitenkin huomata, että hiljaisuus voi synnyttää syvällisemmän vastauksen. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 121.)

Kuten sanottu, toimittaja ei saa olla puolueellinen. Vaikka juttuaihe tai ihminen kuohuttaisi henkilökohtaisestikin, tulisi haastattelijan pysyä haastattelutilanteessa tyyneenä ja pyrkiä katsomaan asiaa ulkopuolisen silmin. (Lintula & Valkama 2009, 193.)

Minun on vaikea henkilökohtaisesti peittää se, jos en kunnioita jotain ihmistä tai hänen tekemisiään. Luojan kiitos etten ole missään iltapäivälehdessä töissä, en voisi olla – sitten olisin perunanviljelijä Ahvenanmaalla. – – Minulla ei riitä empatia, jos ihminen edustaa jotain sellaista suurta kylmyyttä tai ihmisarvoa polkevaa ajatusmallia, rasismia, tai jotain muuta. Silloin siitä tulisi vain väittely.

Siinä tulee kuitenkin toimittajan ammattitaito esiin. Joudunhan nyt toki kohtaamaan joka päivä ihmisiä, joita en rakasta koko sydämeni pohjasta, joita ei pyytäisi lähtemään kalakaveriksi viikoksi Lappiin. Mutta ei sitä pidä näyttää, ettei pidä tästä tai arvosta tätä – enkä itsekään sitä näytä. Ammattimaiset viileät välit pitää voida olla. Pitää pystyä tekemään ammattimaisen viileästi juttuja ja ohjelmia myös ihmisistä joiden tekosia ei ihan täysillä kunnioita tai ihmisenä arvosta. Ystäväni sanovat aina, että minusta näkee heti kun olen vihainen. Mutta ei se varmaan duunissa näy, eikä sen pitäisi näkyä. (Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Vaikeimmat kysymykset kannattaa säästää viimeiseksi. Jos haastateltava luottaa toimittajaan, hän vastaa kysymykseen. Jos hän saa raivokohtauksen ja lähtee ovet paukkuen paikalta, on kirjoittavalla toimittajalla siitä huolimatta riittävästi materiaalia jutun tekoa varten. On myös hyvä tiedostaa, että haastateltavan aggressiivinen asenne on usein osoitus siitä, että haastattelija on osunut oikeaan. (Lintula & Valkama 2009, 193.)

2.6.2 Haastattelutilanteen ongelmat

Aina haastattelu ei sujukaan kuin tanssi. Haastateltava voi esimerkiksi vastata epämääräisesti, jolloin hän päästää suustaan vastaukseksi korvia vihlovan ”en tiedä”. Haastateltava voi kääntää kysymykset haastattelijaa koskeviksi, niin ettei hänen tarvitsisi mukamas itse vastata (Hirsjärvi & Hurme 2010, 127). Haastatteludialogia voi myös häiritä, että haastateltava vetäytyä pitkiin monologeihin, keskeyttää ennen kysymyksen loppumista tai pyytää haastattelijaa selventämään kysymyksiä.

Haastateltava voi myös puhua niin hiljaisella äänellä, että tuskin pihaustakaan kuuluu. Kokenutkin haastattelija ahdistuu silloin tällöin, kun haastateltavana on hankala henkilö (Hirsjärvi & Hurme 2010, 125).

Toimittaja Path Stith (2000) on laatinut ohjeet erilaisia ongelmatilanteita varten. Oleellista on journalistin ruumiinkieli sekä kysymysten esittämisjärjestys, sanatarkka muotoilu ja ajoitus. Jos kohde on haluton haastateltavaksi, voi toimittaja ilmaista haluavansa antaa hänelle mahdollisuuden kommentoida asiaa. Jos on vaarana, että haastateltava epäröi keskustelun nauhoittamista, tulisi toimittajan ottaa nauhuri heti esille, painaa se käyntiin ja todeta kylmänrauhallisesti nauhurin olevan nyt päällä. Jos kohde kieltäytyy vastaamasta, kysymys pitää itsepintaisesti toistaa. Jos haastateltava ei vieläkään vastaa, toimittajan kannattaa kysyä, etteikö haastateltava ymmärtänyt kysymystä vai eikö hän vain halua vastata siihen. Jos haastateltava yrittää välttää vastaamista toteamalla, että toimittaja on jo kysynyt asiasta, toimittajan kannattaa todeta ettei hän ole saanut siihen vastausta. (Stith 2000, Kuutin 2001, 133 mukaan.)

Jos haastateltava tuntuu valehtelevan, ei häntä pidä älä syyttää valehtelijaksi. Tuolloin toimittajan tulee ottaa näyttelijänlahjansa esille ja näyttellä hämmästyntä ja ihmetellä: laskette varmaan leikkiä? Jos haastateltava haluaa keskeyttää haastattelun, toimittajan pitää istua rauhassa paikoillaan ja esittää kysymyksensä. Toimittaja ei voi kertoa että haastateltava kieltäytyi vastaamasta kysymyksiin, jos toimittaja ei niitä esittänyt. (Stith 2000, Kuutin 2001, 133 mukaan.)

2.6.3 Haastavat haastateltavat

Haastateltavan ja toimittajan välillä pitää olla kitkaa – silloin syntyy mielenkiintoisempi juttu. Älä taputtele selkään ja sano: "Älä pelkää, mä teen susta kivan jutun."
Nalle Österman (Härmägeddön-kirjan julkistamistilaisuus 07.04.2011.)

Haastattelu voi tuntua myös ammattilaisista välillä vaikealle. Suomen journalistiliiton ammattilehti Journalistissa toimittaja Sinikka Tierna listasi *Haastattele paremmin* -artikkelissaan (Tierna 2011, 12–14) vinkkejä, miten selättää hankalat haastateltavat lehtihaastattelun merkeissä ja kuinka saada enemmän irti tavallisesta kansalaisesta, asiantuntijasta ja julkisuuden henkilöstä. Jutussa on käytetty lähteenä muun muassa toimittaja Pekka Rädyn haastattelutyöpajan aineistoa.

Koska haastattelutilanne on usein haastateltavalle jännittävä ja uusi tilanne, voi tavallinen kansalainen joko olla niukkasanainen jännittäjä tai avautuja, joka vuodattaa koko elämäntarinansa. Haastattelijan tulisikin kysyä suoraan jännittävältä haastateltavalta, mikä häntä jännittää. Haastateltavan kanssa voi myös sopia, että tietyt aiheet jätetään jutun ulkopuolelle. Haastattelijan kannattaa myös vaihtaa välillä helpompaan teemaan ja jutella mukavia – toisin sanoen olla ihminen ihmiselle. Johdattelevat kysymykset ovat yleensä kiellettyjä, mutta jos haastateltavan sanavarasto lähentelee pitkälti typistynyttä kyllä-ei-linjaa, kaikki keinot ovat sallittuja. Kokematon haastateltava vastaa niin kuin toimittaja toivoo, eli haastattelijan ei tule kehua ja innostua, jos kommentit tukevat liiankin helposti ennakko-oletuksia. Haastateltavaa voi myös pyytää antamaan esimerkki, piirtämään vaikka paperille tai näyttämään kuva, jos tolkullisen puheen tuottaminen takeltelee. Haastateltavaa voi myös muistuttaa, että hän saa tarkistaa sanomansa ennen lehden painoa. (Tierna 2011, 12.)

Jos haastateltava puhuu ohi suunsa, pitää hänelle kerrata heti aluksi tavoitteet: miksi juttua tehdään ja mikä on haastateltavan rooli siinä. Jos vuodatukselta ei voi välttyä, tulisi haastattelulle varata riittävästi aikaa ja haastattelijan olla hetken aikaa tukihenkilö. Haastattelijan tulee ymmärtää ja tukea haastateltavaa. (Tierna 2011, 12.)

Olen joskus ajattelut, että tilannetta auttaa, jos haastattelussa kerron jotain itsestäni haastateltavalle, jaan esimerkiksi kokemuksen, josta on juuri puhe. Olen kokeillut tätä muutaman kerran. Se ei ikinä toimi. Haastattelutilanteessa on yllättävän selkeä roolitus. Se ei ole jutustelutilanne kavereiden kesken.
Sanna Puhto, Anna-lehti (Tiernan 2011, 12 mukaan.)

Asiantuntija-haastattelun haastavat haastateltavat kuvattiin yhteistyörajoitteiseksi ja tietotyrkyksi. Yhteistyörajoitteista haastateltavaa on saatettu haastatella usein, joten hän voi tottuneesti ja varsin tympeästi toistaa aina saman tutun litiansa. Miten nyhtää haluttu asia ulos hänestä ja saada juttuun eloa? Haastateltavalle tulisi kertoa rohkeasti, että juttu syntyy kuitenkin, oli haastateltava yhteistyökykyinen tai ei: haastateltavalla on velvollisuus antaa tietoja. Haastattelija saa olla tyhmänrohkea ja sanoa suoraan, että nyt tulee ikäviä kysymyksiä, jotka on pakko kysyä ja hänen kestettävä. Molemmilla tahoilla on oma työnsä ja roolinsa, eikä niitä pääse pakoon,

piste. Haastattelija voi myös provosoida ja väittää olevansa eri mieltä. (Tierna 2011, 13.)

Haastattelijan todellisen minän ei tarvitse olla samaa mieltä hänen oman toimittajapersoonansa kanssa. Joskus haastattelija voi myös kokeilla kysyä jotain hyvin hämmentävää, kuten ”Milloin viimeksi itkit?” Jos tietotyrkky haastateltava haluaa ammentaa koko väitöskirjansa tai vuonna 2008 kehittelemänsä opinnäytetyönsä idean, vaikka itse juttuun tarvittaisiin tietoa vain hyvin rajatusta näkökulmasta, silloin haastattelijan tulee keskeyttää puhe, jotta asiassa käännytään oikeaan suuntaan. Jos haastateltava puhuu jutun kannalta epäolennaisista asioista, voi sen osoittaa eleillä: lopettamalla muistiinpanojen kirjoittaminen, laitamalla nauhurin paussille. Nyökyttely saa hänet vain jatkamaan. Haastattelija voi myös katkaista tilanteen käymällä vessassa, pudottamalla kynänsä tai pyytämällä lasin vettä. (Tierna 2011, 13)

Julkimoiden haastattelusta haastavaa tekee se, että haastattelijan pitäisi osata saada heistä jotain uutta ja tuoretta irti. *Haastattele paremmin* -artikkelissa (Tierna 2011, 14) julkisuuden henkilöt voivat edustaa otsikoissa alati keikkuvaa ja kaikkien tuntemaa julkisuuden henkilöä tai salakavalaa myyntimestä. Haastattelijan tulisikin saada tunnetuista haastateltavistaan irti jotakin uutta, ennen julkaisematonta ja kiinnostavaa.

On keksittävä yllättäviä, hyviä kysymyksiä, joihin ihmiset eivät ole koskaan ennen vastanneet. Erityisesti henkilöt, joita haastatellaan usein, ovat aina vastaamassa samalla lailla. Se on rasittavaa. Siksi en tee mielelläni julkkisjuttuja. (Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Erityisesti julkisuuden henkilön tapauksessa taustatyöt tulee tehdä erityisen hyvin. Läpikoluttu haastateltava innostuu kysymyksistä, joita hänelle ei ole esitetty aiemmin. Vaikeaa kysymystä voi röyhkeästi pohjustaa kehuilla. Haastattelijan kannattaa kuitenkin unohtaa luontainen hienotunteisuus, sillä vaikean teeman nostaminen pöytään saattaa vain helpottaa tunnelmaa. Ja jos kysymys torjutaan, tulee haastattelijan siirtyä reippaasti eteenpäin. Eri asia on, jos tietyt aiheet on sovittu jätettäväksi haastattelun ulkopuolelle. (Tierna 2011, 14.)

Julkisuutta janoava haastateltava haluaa myydä levyään tai kaupata elokuvaa. Haastattelijan tuleekin pitää pää kylmänä: haastateltavan kannattaa antaa paasata, sillä toimittajan tehtävä on toimittaa, eli valita puheesta se tärkein ja oleellisin.

Haastattelijan kannattaa kuunnella puhetta tarkkaan ja hoksata kysyä yksityiskohtien kautta jotain erilaista: näin haastatteliija voi päästä pintaa syvemmälle. (Tierna 2011, 14). Tällaista myyntipuhetta ei kuitenkaan tulisi sallia suorassa radio- tai televisiohaastattelussa.

Haastattelijan kuitenkin tulisi olla tapauksesta riippumatta aina haastateltavansa puolella. Esimerkiksi Maria Veitola kertoo *Nuoren toimittajan eloonjäämisoppaassa* (Lintula, Valkama 2009, 197–198), että hän pyrkii Maria!- talk show'ssaan tuomaan haastateltavistaan esiin puolen, jota ei ole nähty julkisuudessa. Hänen mielestään on tärkeää, että haastateltavan ja haastattelijan välillä vallitsee luottamus: juuri ennen show'ta hän haluaa puhua haastateltavan kanssa ja käydä haastattelurunko hänen kanssaan läpi. Veitola kertoo kysyvänsä aina, onko asioita, joista haastateltava ei halua puhua ja muistuttaa tätä siitä olevansa hänen puolellaan, ja kertovansa, että jos jokin kysymys tuntuu hassulta tai tyhmältä, hänen tarkoituksensa ei ole olla inhottava. (Lintula, Valkama 2009, 197–198.)

2.7 Haastattelutilanteen loppu

Eräs Alkon viininmaistaja kuvaili kerran suhdettaan alkoholiin. Läheinen, mutta kunnioittava, hän totesi. Toimittajan ja haastateltavan suhteen pitäisi olla samanlainen.

Tapani Ruokanen, päätoimittaja (Lintulan & Valkaman 2009, 195 mukaan.)

Nuoren toimittajan eloonjäämisoppaassa (Lintula & Valkama 2009, 194) neuvotaan, että haastattelun jälkeen tulisi toimittajan kysyä, tuleeko haastateltavalle muuta mieleen ja ketä muuta hänen kannattaisi haastatella juttua varten. Televisio- tai radiohaastattelussa puolestaan toimittajan pitää pysyä lupauksessaan viimeisestä kysymyksestä: jos hän sanoo ”vielä viimeinen kysymys”, sen myös tulee olla viimeinen. Haastattelutilanteen lopussa pitäisi vetää langat yhteen, eli summata haastattelun aiheita ja viitata kenties tulevaisuuteen. (Lintula & Valkama 2009, 194.)

Toimittajan tulisi antaa omat yhteystietonsa ja pyytää haastateltavaa soittamaan, mikäli hänellä tulee mieleen jotakin lisättävää, kun kyse on lehtihaastattelusta (Lintula & Valkama 2009, 194). Lopussa kiitos seisoo: kirjaimellisesti. Haastateltavaa tulisi kiittää ja toimittajan tarkoittaa sitä. Haastateltava on juuri antanut hänelle aikaansa, luottamuksensa ja tietonsa. Haastateltavaa ei myöskään kannata hylätä heti, kun on

saanut haluamansa: paikan päältä tuli hännän alla katoava toimittaja jättää ikävän maun suuhun.

Muistiinpanot kannattaa käydä heti läpi haastattelun jälkeen ja merkitä niihin haastattelun merkittävimmät kohdat. Toimittajan kannattaa myös tallentaa haastateltavan yhteystiedot: niitä voi tarvita joskus myöhemminkin. (Lintula & Valkama 2009, 194.) Haastattelun jälkeen kannattaa myös pestä omat pyykkinsä ja pohtia, mikä haastattelussa onnistui ja mikä meni pieleen.

Aina pitää muistaa pitää jalat maassa ja rehellisesti myöntää aina itselleen "piru, tuon tein vähän huonosti" ja käydä se läpi: Reima Nikkisen ohjelmasta tuli varmaan ihan hyvä kun sen katsoo televisiosta, eikä kukaan huomaa mitään että siinä olisi ollut mitään häikkää. Mutta pitää muistaa sen tunteen, palauttaa aidosti mieleen sen miksi minulla oli epämukava olo siinä tilanteessa. Kuulostelee sitä omaa epämukavuuttaan, katsoo peiliin ja myöntää omat virheensä. Muuten ei opi. Kaikkein hienointa on tiedostaa oman vajavaisuutensa. (Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Kun haastattelua lähtee työstämään, "Kill your darlings" eli "Tapa kullannuppusi" on opetus, joka seuraa viestinnän opiskelijoita jo heti opiskelujen alkumetreistä aina työelämän eläkepäiville saakka: toimittajan tulee oppia karsimaan, lyhentämään, päästämään irti, editoimaan.

2.8 Etiikka

Vuonna 1968 Suomeen perustettiin Julkisen sanan neuvosto, JSN. Julkisen sanan neuvosto ei anna tuomioita eikä rankaise tai määrää sakkoja vaan antaa lausuntoja hyvän journalistisen tavan noudattamisesta. Lausunto on huomautuksenomainen, mutta langettavat päätökset on julkaistava. (Mäntylä 2008, 200.) Suomalaisen toimittajan etiikan ohjenuorana toimivat Suomen Journalistiliiton hyväksymät Journalistin ohjeet, jotka tulivat voimaan huhtikuussa 2004. Journalistin eettiset ohjeet velvoittavat toimittajia hankkimaan tietoja avoimesti ja rehellisin keinoin. Niiden soveltamista valvoo Julkisen sanan neuvosto. (Kuutti 2001, 155.)

Oikeita epäeettisiä juttuja en muista tehneeni. Olisinko joskus jättänyt jotain kertomatta saadakseni tarinan kulkemaan sujuvammin? Voi olla, muttei mitään fataalia. Aika paljon tulee varasteltua kirjallisesti, eikä journalismissa juuri lähteitä kerrota, mutta pidän sitä normaalina. (Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Samaisena vuonna kuin JSN perustettiin, ilmestyi Suomen sanomalehtimiesten liiton toimesta Toimittajan huoneentaulu, mikä on toiminut ohjenuorana kaikille viestinnän edustajille. Toimittajan huoneentaulu onkin toimittajalle lähes kuin Isä meidän -rukous rippikoululaiselle: se tulisi osata ulkoa.

Taulukko 1. Toimittajan huoneentaulu

MOTTO: Vastuusi perustuu lakiin ja hyvään lehtimiestapaan.
1. Totuuden ja oikeudenmukaisuuden kunnioittaminen on tärkein velvollisuutesi.
2. Kunnioita yksilön mainetta, loukkaamattomuutta ja ihmisarvoa.
3. Pysy tosiasioissa, epämieluisissakin.
4. Erot oma mielipiteesi tapahtumien kerronnasta.
5. Vältä aiheetonta yleistämistä, muista sanojen ja kuvien vastuu.
6. Muista että syyte ei ole tuomio etkä sinä ole tuomari.
7. Muista nimisuojan velvoitukset.
8. Suojaa omaisia.
9. Puolusta uutisen rehellisen hankkimisen ja julkaisemisen oikeutta sekä arvostelun vapautta.
10. Älä kirjoita omantuntosi vastaisesti. Muista käytöksesi heijastuminen koko ammattikuntaasi.
11. Ajattele, harkitse, TARKISTA.

Suomessa käytössä olevat Journalistin ohjeet ovat erilaisten eettisten koodistojen joukossa keskitasoa parempia. Suomen Journalistin ohjeet edustavat parempaa keskitasoa, mihin vaikuttaa melko hyvä koulutustaso sekä alan järjestäytyneisyys niin työntekijä- kuin työnantajapuolellakin. (Mäntylä 2008, 20–21.) Totuudenmukaisuus ja tietojen oikeellisuus on Journalistin ohjeiden filosofinen perusta. Journalistin ohjeissa on peräti 35 kohtaa, joissa määritellään hyvinkin tarkoin mikä on hyvää ja mikä on huonoa journalismia. (Mäntylä 2008, 11.) Journalistin ohjeet eivät ole laki eikä JSN ole tuomioistuin tai sen asiantuntijaelin (Mäntylä 2008, 194).

Haastatteluun liittyy myös suuri vastuu, haastateltavia ei voi kohdella miten vain. Haastateltavan on voitava luottaa siihen, ettei toimittaja vääristele hänen sanojaan,

käytä lähteeltä saamiaan tietoja irrallaan asiayhteydestä tai petä lupauksiaan. (Lintula & Valkama 2009, 251.)

Vuosien aikana minulle kehittynyt todella hyvä verkosto. Käytän tätä sisäpiirin verkostoa häikäilemättä hyväkseni. Jos esimerkiksi olen tapaamassa jotain kirjailijaa, ja tunnen muita kirjailijoita jotka ovat hänen ystäviään ja jotka luottavat minuun, voin kertoa että tämä tyyppi on tulossa ohjelmaani ja jolloin saan heiltä sellaista tietoa, mitä minun ei ehkä kuuluisi saada. Vähän sellaista rikostoimittaja-, valekyttämeinkinä – sitä käytän. Joku voisi sanoa, että se on vilpillistä, mutta mielestäni se ei ole, koska en koskaan käytä sitä pahoihin tarkoituksiin, enkä koskaan vuoda niitä tietoja mihinkään. Ainut konsti onkin synnyttää se luottamus niin, että haastateltavat tietävät ettei toimittaja koskaan kerro niitä asioita eteenpäin. Joskus on myös kiva puhua haastateltava pussiin, hyväntahtoisesti. ”No myönnä nyt!”
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Toimittaja saattaa joutua kiperiin tilanteeseen, kun haastateltava antaa tietoja luottamuksellisesti. Monet toteavat ennen tai kesken haastattelun, että hän kertoo nyt toimittajalle taustatietoa tai informaatiota, jota hän ei halua julkisuuteen: ”Älä vaan tätä sitten julkaise!” Tässä eroaa yleensä kaksi kuppikuntaa: toimittajat, joiden periaatteena on, että kaikki heidän ulottuvilleen tuleva tieto on periaatteessa julkaistavissa ja sitten ne, jotka haluavat säilyttää haastateltavan luottamuksen. Luottamuksen säilyttämisessä on se hyvä puoli, että toimittaja saanee haastateltavalta luottamuksellista tietoa jatkossakin. Toimittajan ei kannata tehdä haastateltavalleen syrjähyppyä: kun luottamus on mennyt kerran, sitä ei voi enää koota. Ihmissuhde on jo rikki. Toisaalta luottamuksellisen tiedon julkaiseminen on perusteltua silloin, kun tieto on yhteiskunnallisesti niin merkittävä, ettei toimittaja voi jättää sitä julkaisematta.

Jos haastattelu on ollut mielestäni sisällötön, olen saattanut heittää tiskiön jonkun sisäpiirin tiedon haastateltavasta. Se ei ole fiksu. Useimmat ihmiset eivät pidä yllätyksistä ja menevät lukkoon – pahimmassa tapauksessa loukkaantuvat, eivätkä halua enää toistamiseen tulla haastateltavaksi.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Journalistin ohjeet linjaavat että haastateltavalla on oikeus saada ennakolta tietää, millaisessa asiayhteydessä hänen lausumaansa käytetään. Hänelle on myös kerrottava, jos haastattelua voidaan käyttää useammassa välineissä – haastateltavan tulee aina saada tietää, onko keskustelu tarkoitettu julkaistavaksi vai ainoastaan taustaineistoksi. (Lintula & Valkama 2009, 183–184.) Haastateltavan pyyntöön tarkastaa lausumansa ennen julkaisemista on yleensä syytä suostua, jos se on vain toimitusteknisesti mahdollista. Oikeus koskee vain haastateltavan omia lausumia, eikä

sillä saa luovuttaa journalistista päätösvaltaa toimituksen ulkopuolelle. Haastateltavan kieltoon julkaista lausumansa tulee suostua vain, jos olosuhteet ovat haastattelun antamisen jälkeen muuttuneet niin olennaisesti, että julkaiseminen olisi selvästi kohtuutonta. (Lintula & Valkama 2009, 184.)

Etenkin henkilöhaastatteluissa haastateltavalla on tavallista laajempi tarkistamisoikeus, mutta tarkistamisella ei kuitenkaan saa luovuttaa journalistista päätösvaltaa toimituksen ulkopuolelle (Mäntylä 2008, 91–92).

Ihmisten muisti pettää ja monet kertovat elämäntarinaansa virheellisesti, ovat aina kertoneet niin. Minua on jäänyt painamaan se, missä määrin hänen (Mervi Tapolan) tarinansa olivat totta. Tarkistutin niitä hänen veljellään ja korjasimme joitakin kohtia. Varmaan nyt tekisin saman jutun vähän tiukemmin kriteerein, tarkistaisin muistikuvia ja kiistäisin niitä. Olin liian kiltti, liian miellyttämisenhaluinen. Halusin rakentaa hyvän suhteen ja varoin loukkaamasta. (Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Haastattelun tarkistamisella on tarkoitus karsia asiavirheet ja väärinymmärrykset julkaistavasta tekstistä. Haastateltavalla ei ole oikeutta muuttaa omien lausumiensa asiasisältöä tai poistaa niitä toimittajan kirjoittamasta jutusta. (Mäntylä 2008, 93.) Lähdesuoja on toimittajan vahvimpia tiedonhankintamenetelmiä. Siksi se turvataan niin Journalistin ohjeissa kuin laissakin. (Mäntylä 2008, 117.)

3 Haastattelu eri medioissa

Jokaisella välineellä on omat erikoispiirteensä ja kompastuskivensä. Radiossa ei voi palata, eikä kelata. Printtimediassa ei parahinkaan toimittaja pysty ikuistamaan paperille haastattelun autenttista tunnelmaa. Televisiossa haastattelija antaa julkisuuteen sekä äänensä että kasvonsa – tai roolihahmonsansa. Haastattelija ei olekaan ainoastaan toimittaja, vaan ikään kuin julkisuudenhenkilö – monen katsojan silmissä pelkkä jälkimmäinen vaihtoehto. Haastattelutilannetta voidaan myös tarkastella mediaesiintymisenä, kun kyseessä on radio- tai televisiohaastattelu: tuolloin haastateltava sekä haastattelija ovat mediaesiintyjä, koska puhuja on tietoinen siitä, että hän puhuu suurelle yleisölle – paitsi jos haastattelija on tarkoituksella näkymätön. Kun informaatio muuttuu yksityisestä julkisemmaksi, muuttuu sanoman lähettäjä esiintyjäksi. Vaikka mediahaastattelu on joukkoviestintää, se on samalla myös aina henkilöiden, keskusteluun osallistuvien keskinäistä viestintää. (Ruusuvuori ym. 2010,

302.) Tämän näkemyksen mukaan niin mediaesiintyjän haastattelutaito, keskustelutaito kuin juontamistaitokin olisivat yhtä lailla esiintymistaitoja.

Televisiossa ja radiossa haastatteluja on runsaasti monenlaisissa ohjelmissa ajankohtaislähetyksistä viihdeohjelmiin. Myös varsinaiset keskusteluohjelmat sisältävät haastatteluja, tai ohjelmat ovat kokonaisuudessaan luonteeltaan enemmän haastatteluja kuin keskusteluja. (Ruusuvuori ym. 2010, 301.)

Tässä kappaleessa käyn läpi, mitä muun muassa eri koulunpenkeillä – Helsingin Evankelisen opiston lehtijournalismin linjalla ja Metropolia Ammattikorkeakoulun radio- ja televisioilmaisulinjalla – haastattelemisesta eri medioissa on pääpiirteittäin opetettu.

3.1 Haastattelu printtimediassa

Toimittajan työ on valita ja välittää tietoa, etsiä tietoa, taustoittaa ja olla vaikuttaja (Huovila 2005, 43). Vaikka printtimedian on ennustettu väistyvän pois internetin tieltä, edelleen suomalaiset lukevat uutisensa sanomalehtien sivuilta, henkilökuvat aikakauslehtien kansien välistä, juorut ja kohut keltaisen lehdistön annista. Sanomalehteä on sanottu selailuvälineeksi: jos lehdessä on noin 200 juttua, ihminen tiedostaa otsikoista 16 kappaletta ja lukee keskimäärin kolme juttua kokonaan. (Huovila 2005, luento.) Lehtikirjoittaja voi työssään tiivistää suuren määrän tietoa hyvin taloudelliseen muotoon: kilpailukeino sähköistyvillä mediamarkkinoilla onkin aiheiden syvälinen käsittely, johon printtimedia kykenee (Räty 1998, 141).

Helsingin Evankelisessa opistossa *Journalistin työ ja journalistinen kulttuuri* -luennon pitäneen Tapani Huovilan (2005) mukaan lukijan on helppo samaistua aihepiireihin, missä epätavallinen (julkisuuden)henkilö on tavallisessa tilanteessa tai tavallinen ihminen erikoislaatuudessa on tilanteessa (Huovila 2005, luento). Henkilöhaastatteluja kirjoittavalla toimittajalla on usein vapaus valita itse haastateltavansa. Henkilövalinta ei kuitenkaan perustu pelkästään toimittajan omiin intresseihin, vaan taustalla on oltava lukijoiden kiinnostus. Henkilökuva ei ole haastateltavan siteerauksista koostettu kollaasi; haastattelijan on otettava alusta alkaen kertojan vastuu (Räty 1998, 145).

Haastattelun kulku Huovilan mukaan tulisi edetä tietyssä järjestyksessä: 1. Mikä tilanne on nyt? 2. Miksi näin on? 3. Miten tästä eteenpäin. Toimittajan tulisikin miettiä, että tulevan jutun pitää vastata niihin kysymyksiin, jotka lukijalle tulee mieleen juttua lukiessa. (Huovila 2005, luento.) Haastateltavalta voi ja kannattaa vaatia havainnollistamista, rautalangasta vääntäminen ei ole synti. Printtimedian hyviin puoliin kuuluukin, että kysymyksiä voi jankata yhä uudelleen ja uudelleen, kunnes vastaus saadaan: sama ei toimisi televisiossa tai radiossa. Lehtihaastattelussa ei haastateltavan esiintymistaidoilla tai puhevioilla ole niinkään väliä.

Kirjoittaja on läsnä, ei henkilönä, mutta tyyliässä, muodossa, vedetyissä johtopäätöksissä, näköisensä tekstinä (Räty 1998, 139). Koska printtimedia pelaa mielikuvilla, tulisi haastattelijan pitää silmät sekä korvat auki: kuunnella, katsella ja havainnoida. Lehtitoimittajan tulisi osata pukea haastateltavan äänenpainot, tunnelman ja niin edelleen sanoiksi. Lisäksi tulisi varmistaa, että kuva tukee asiaa: kuva voi painottaa tai kertoa aiheesta lisää. Tämä on myös usein tahallinen tai tahaton kompastuskivi: toimittaja saattaa muokata lukijan mielipidettä valitsemalla epämairittelevan tai muutoin piiloviestejä viestittävän kuvan haastateltavasta.

Tarkka kuuntelija pitää [hyvän haastattelijan] ainakin olla. Mielestäni haastattelussa ei puhuta totta vaan mietitään, minkä kuvan nyt itsestäni annan. Hyvän haastattelijan täytyy tehdä havainnot puheen ulkopuolelta. Jos voi seurata ihmisen toimintaa ja käytöstä jonkin aikaa, näkee asioita, jotka eivät tule haastattelussa esiin. Kyllä uskon olevani aika hyvä havainnoitsija, mutta eri asia onko minusta kirjoittamaan ikäviä havainnot juttuun.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 19.9.2011.)

Toisin kuin useimmiten esimerkiksi radio- tai televisiohaastatteluissa, printtimediaan haastattelevan toimittajan ei kannata kertoa kysymyksiä haastateltavalle etukäteen. Haastateltavalle pitää toki kertoa aihe ja asiayhteys, johon haastattelu tulee sekä perustella, miksi juuri hänet halutaan haastateltavaksi. Haastateltavan kanssa voi keskustella asian tiimoilta, mutta kaikkia pelikortteja ei kannata heti näyttää tai käyttää.

Lehtihaastatteluun valmistautumisessa tulee ottaa huomioon oma habitus: Tapani Huovilan (2005, luento) mukaan toimittajalla on vastuu pukeutua oikein, Satu Härkönen (2005, luento) taas painottaa, että haastatteluun tulee mennä virkeänä, jotta oma innostuneisuus tarttuisi haastateltavaan. Haastattelijan pitäisi omaksua

kysymykset niin hyvin, että hän pystyy tekemään ne luontevasti, vaikkei tilannetta kuvata tai muutoinkaan ikuistettaisiin.

Jos toimittaja käyttää haastatteluvälineenä kynää ja paperia eli lehtiötä, on muistiinpanot purettava nopeasti haastattelun jälkeen. Muutoin vaarana on, että haastattelussa tehdyistä muistiinpanoista ei saa enää selvää muutaman päivän kuluttua. Asia on unohtunut mielestä, eikä toimittaja osaa yhdistellä käyttämiään lyhenteitä ja muita epämääräisiä merkintöjään järkeviksi kokonaisuuksiksi. (Miettinen 1988, 119.) Toisaalta taas jotkut suosivat tapaa, että he jättävät muistiinpanot sivuun toviksi, muhivat aihetta ja palaavat muistiinpanojen kimppuun myöhemmin, uudella ja tarmokkaammalla asenteella. Nauhurin käyttö on siitä kiitollista, että se tallentaa oikeinkäytettynä haastateltavan jokaisen sanan ja haastattelija pystyy keskittymään paremmin haastateltavan sanomisiin. Nauhalla oleva taltiointi on toimittajalle myös tärkeä todistuskappale ristiriitatilanteissa. Nauhurin sisällön purkaminen on työlästä, mutta myös kiitollista: se tallentaa tärkeät hiljaisuudet ja muistuttaa kuuntelijaansa miten haastateltava vastasi kysymyksiin. Taustahälinät voivat tuoda haastattelijalle lisää muistoja tilanteesta, hajuista ja niin edelleen.

Nauhurin käyttämisessä on toki sudenkuoppansa: patterit loppuvat kesken, nauhuri ei olekaan tallentanut mitään, nauhurista loppuu tila kesken kaiken ja niin edelleen. Toimittajan kannattaisikin kirjoittaa samalla muistiinpanoja, vaikka nauhuri pyörisikin. Kynän lisäksi toimittajan laukusta tulisi löytyä aina varapatterit.

Lehtihaastattelun aikana haastattelutilanteesta tulisi poistaa kohteliaasti ylimääräiset sielut sekä tekniset häiriötekijät, jos haastattelu tapahtuu nauhurin kanssa (Härkönen 2005, luento). Kyseiset häiriötekijät saattavat estää haastateltavaa rentoutumasta ja näin ollen vastaukset ovat vain pintaraapaisuja. Jos haastattelija tapittaa nauhuria herkeämättä, hän ei keskity haastateltavan vastauksiin: se tekee tilanteesta kiusallisen molemmille.

3.2 Haastattelu radiossa

”Olennaista elämässä ei ole asioiden kuntoonpano. Olennaista on riskinotto, erehtyminen ja asioiden sotkeminen.” Näin radiosta tuttu Kari Pursila neuvoi nimeämällään *Juontaminen ja radiopersoona* -luennollaan Metropolia

Ammattikorkeakoulussa vuonna 2008. Radiopersonalla tulisi olla laaja yleissivistys, vahva läsnäolo, mainio reaktiokyky, draamantaju, lämpöä, intohimoa, rohkeutta ja riskinottoa. Radiossa sanat ratkaisevat – samoin äänenpainot sekä se kaikkein tärkein: hiljaisuus. Pursila varoitti kokemattomia opiskelijoita käyttämästä tiettyjä ilmaisuja äänityöläisenä, kuten sanaa ”elikkä”: se on yleisin alle 30-vuotiaiden naisten aloituslausahdus, niin sanottu missilause. (Pursila 2008, luento.)

Radiossa tulisi olla käyttämättä minä-sanaa, vaan radiotoimittajan tulisi miettiä mikä on henkilökohtaisen ja persoonallisen ero: fokus tulisikin kääntää kuuntelijaan. Pursilan mukaan vähiten pidämme ihmisistä, jotka kertovat itsestään hyvin vähän tai erittäin paljon: tämä tulisi muistaa radiossa – kiinnostaako kuulijaa, että myös haastattelija vihasi käydä lapsena parturissa, aivan kuten haastateltava? Tai että haastattelija kysyisi, mitä haastateltava söi tänään aamupalaksi ja heti perään vastauksen saatuaan kertoisi kuinka monta kananmunaa itse söi aamulla? (Pursila 2008, luento.)

Koska silmät voi sulkea, mutta ei korvia, radiossa tulisi käyttää toistoa: toimittajan tulee kertoa mitä juuri kerrottiin sekä muistuttaa mistä kerrottiin ja lisäksi kertoa kuulijalle, keitä studiossa tällä hetkellä on ja kuka on haastateltavana.

Metropolia Ammattikorkeakoulun *Radiotyö*-kurssilla vierailleen Marko Gustafssonin (2008) mukaan haastattelija saa olla henkilöhaastattelussa sosiaalipornahtavakin esimerkiksi utelemalla pitkän hiljaisuuden jälkeen: ”... miltä se tuntui?” (Gustafsson 2008, luento.) Radiossa äänensävyjen sekä -painojen käyttäminen on hyvin tärkeä elementti – teennäinen ääneen nauraminen tai tautologia puolestaan syntyi.

Yhdessä välissä kuuntelin paljon ja seurasin omia tekemisiäni, koska halusin pois näistä tautologisista puhemaneereista – joskus sanoin joka välissä okei, okei, okei, okei.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Gustafssonin (2008) mukaan haastattelijan tulee valita haastatteluun näkökulma eli toisin sanoen millaisessa valossa henkilö halutaan esittää ja miksi juuri siinä valossa. Haastattelijan kannattaa myös miettiä, muuttaako hän tarinan myötä valaistusta tai tahtia: jaksotuksia, koukkuja sekä myös pohtia, mikä haastattelun tunnetila on. Tähän voivat vaikuttaa esimerkiksi musiikkivalinnat: käytetäänkö taustalla musiikkia, soitetaanko haastattelun välissä kepeää musiikkia vai alleviivataanko musiikilla henkilön

ajatuksia tai arvomaailmaa? Haastattelijan tuleekin muistaa, että aitous ja rehellisyys tarttuvat herkästi – sen kuulee myös äänestä. (Gustafsson 2008, luento.)

Radiohaastateltavalta kannattaa kysyä lopuksi, jäikö jotain sanomatta. Haastattelun tulisi loppua kiitoksiin, jotka myös kuulija kuulee.

3.3 Haastattelu televisiossa

Televisio on parhaimmillaan silloin, kun se tarjoaa meille kasvoja, reaktioita, ihmisten osoittamia tunteita. Tärkeintä ei ole toiminta, vaikkakin se on merkittävänä virikkeenä – tärkeintä on ihmisten reaktio kyseiseen toimintaan. Televisiopohjaisessa journalismissa hyödynnetään usein tarinan kerrontaa ja draamaa: siinä pitää olla aineksia tarinalle, koskettavalle kertomukselle (Kuutti 2001, 183). Televisiopohjaisen haastattelun dramaturgiassa tavallinen puhe pitää saada kiinnostavaksi. Alussa kannattaa olla pieni kevennys, heitto, anekdootti, mikä havahduttaa katsojan; huumori on hyvä keino. Soppaan pitää lisätä dramaattinen koukku, jotta katsoja ei malta vaihtaa kanavaa. Haastatteluohjelmassa tulee olla alku, keskikohta ja loppu: motiivi, aikomus ja tavoite. Käännekohta, käännekohta, kliimaksi, jota seuraa helpotus – eli kaikki draamankeinot. (Hiltunen, 1999, 133.) Haastattelijan tehtävä on tehdä kyseistä keskustelunäytelmää ymmärrettäväksi (Ruusuvoori ym. 2010, 311).

Haastattattelutilanteessa (varsinkin suorassa lähetyksessä) sekä haastattelija että haastateltava esiintyvät toisilleen ja myös katsojille. Toki haastattelijan ja haastateltavan voidaan ajatella esiintyvän toisilleen ja olevan siten myös toistensa yleisö. Sen lisäksi he esiintyvät kolmannelle osapuolelle, studioyleisölle ja televisiokatsojille. Joskus voi olla vaikea erottaa, kummalle taholle haastattelija ja haastateltava ensisijaisesti esiintyvät, koska esiintymisen ensisijainen kohde saattaa vaihdella ohjelman kuluessa. Haastattelijan koko habitus voi olla myös ylinäyttävää tai näyteltyä ja hän voi olla jopa suuremmassa roolissa, kuin itse haastateltavat. Haastattelijan roolia televisiossa onkin ruodittu: saako haastattelija olla isommassa roolissa kuin haastateltava?

Taustalla pitää olla oikeasti halu tuoda esille vieraan olemusta ja asiaa. Esimerkiksi Maria!-ohjelma ei ole niinkään haastatteluohjelma, se on Marian show, jossa ihmiset ovat siellä vaan vieraina, statisteina jopa. Eikä siinä mitään,

Maria vetää tosi makeasti ja hienoilla kuteilla, mutta sitä ei pidä sotkea haastatteluohjelmaksi. Pitää muistaa, että onko pyrkimyksenä tehdä ohjelmaa siitä, että haastattelija tekee hyviä kysymyksiä vai siitä, että saamme kuulla vastaukset niihin hyviin kysymyksiin. Siinä on ero. Toivon, että itse pidän vieraan keskeisenä – en mene tekemään ohjelmaa itsestäni.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Televisiohaastatteluun valmistautumisessa research ja taustatöiden tekeminen on ensiarvoisen tärkeää: monissa televisio-ohjelmissa on omat research-toimittajat. Haastattelijan tulisi kuitenkin tutustua henkilökohtaisesti haasteltavaan, eikä tavata häntä vasta kuvausten kulisseissa: luottamus kun syntyy harvoin enää haastattelutilanteessa.

Televisiossa ulkoiset tekijät ovat myös tärkeitä, kuten esimerkiksi se miten haastattelija ja haastateltava puukeutuvat: haastattelijan asuvalinnan tulisi olla ohjekirjojen mukaan asiallinen sekä tilanteeseen sopiva. Auktoriteettikuilun takia toimittajan tulisi puukeutua oikein, vaikka pukuherrojen pelkoon ei hänen soisi itse lankeavan. Koska kamera ei siedä valkoisia tai pieniruutuisia vaatteita eikä suosi mustaa, haastateltavaa ja jopa studioyleisöä tuleekin neuvoa, miten heidän tulee puukeutua kuvauksiin. (Väliahdet 2007, luento.) Haastattelijan ja haastateltavan tulisi olla samalla tasolla sekä henkisesti että fyysisesti: kuvassa silmän taso tulee olla sama, jotta tilanne näyttäisi katsojan silmissä tasa-arvoiselta: näin haastattelija sekä haastateltava ovat samalla aaltopituudella.

Metropolia Ammattikorkeakoulussa luennoineen tuottaja Pentti Väliahdetin (2007) mukaan haastattelijalla itsellään pitää tekninen perusta olla hallussa: haastattelijan tulisi toimia yhteistyössä kuvaajan kanssa ja sopia miten kuvataan, mitä kuvakokoja käytetään, mennäänkö lähelle vai kauas ja niin edelleen. Kuvakokojen, -kulmien, -leikkauksien, ja -kompositioiden sekä kameran liikkeiden ja kuvauksen kestojen avulla voidaan muokata ja ohjata katsojan havaintoja. Jos haastattelijaa ei ole häivytetty pois, kuvissa pitää näkyä kertojan kasvot, samaten myös kuuntelijan. Haastattelua on myös rajattava, mutta kannattaa olla hukkaprosentti, jotta olennainen ja kiinnostava löytyy. Haastattelun merkitystä ei kuitenkaan saa muuttaa leikkaamalla. (Väliahdet 2007, luento.)

Oikea haastattelupaikka ja -aika pitää olla myös mietittynä tarkkaan. Televisiossa paikan valinnalla vahvistetaan sanomaa; se voi edustaa tunnelmaa, symboliarvoa,

piiloviestejä. Myös tilanteella on väliä: tieto voidaan sitoa tilanteeseen. TV-haastattelutekniikassa tulee myös ottaa huomioon, käytetäänkö haastattelussa rekvisiittaa, kuten esimerkiksi valokuvia. Kuvausten tilaan on myös kiinnitettävä huomiota: niinkin pieni asia kuin mukava sohva, voi tuoda haastateltavalle sekä katsojalle luottavaisen mielen. (Väliahdet 2007, luento.)

Televisiohaastatteluun valmistautuessa kannattaa miettiä, ovatko kysymykset kirjoitettuna sanamuotoa myöten. Tilanteen televisiossa on oltava sellainen, että haastattelija voi tai uskaltaa keskittyä kuuntelemaan ja katsomaan haastateltavaa silmiin, jotta hän voi esittää hyviä jatkokysymyksiä. Siksi joillekin paperinpalan pitely hyppysissä saattaa häiritä haastattelun suoritusta, kun seuraa tottelevaisesti laatimaansa kysymysrunkoa eikä seuraa tarkkaavaisena haastattelun kulkua. (Väliahdet 2007, luento.) Toisaalta kyseisen haastattelurungon uupuminen voi aiheuttaa sen, että haastattelijalle tulee blackout eikä hän muista tai keksi lisää kysymyksiä. Haastattelijan pitäisi myös muistaa jättää kysymyksiin kaulaa ja häntää, jotta haastateltava saa haukata henkeä ja editoijalle jää liikkumavaraa.

Televisiotyössä tulee sellainen olo, etten voi alkaa tässä ihmisen kanssa hieromaan ja hitaasti etenemään. Mutta pitäisi rauhoittua ja luottaa siihen kysymykseen, antaa sen ihmisen vastata rauhassa. Koko ajan muistutan itseäni, että Marko, ei ole mitään hätää, tee rauhassa.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Jos kyseessä on suora lähetys, ei haastattelija saisi silloinkaan hosua vaikka korvanappiin kuiskuteltaisiin, että aikaa on alle minuutti.

Varsinkin suorassa lähetyksessä kun aika on kortilla, olen hätäinen ja puhun helposti päälle, jos haastateltava vastaa pitkästi.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Tärkeä osa televisiodramatiikkaa on niin sanottujen tyhmien, mutta kiusallisten kysymysten esittäminen ja korostunut artikulointi (Kuutti 2001, 184). Kysymysten ei tarvitse olla televisiossakaan hampaattomia. Haastateltavasta pitää saada irti tunnetta haastatteluun ja haastattelija voi myös polemisoida kysymyksiä, kuten esimerkiksi väitellä, kiistellä, haastaa riitaa, hiillostaa. Haastateltavaa ei saa itkettää, mutta tunteet tulee sallia. Kasvot sekä non-verbaalinen kieli pitää näyttää katsojalle. Televisio onkin oivallinen väline välittämään non-verbaalista viestintää: mitä intensiivisemmäksi aihe

menee, sitä lähempää tulisi kasvoja kuvata. Nonverbaalinen viestintä, kuten ilmeet, eleet, asennot, äänensävyt, tauotukset ja painotukset vaikuttavat vahvasti katsojan vaikutelmiin haastateltavasta, esimerkiksi tämän miellyttävyydestä tai uskottavuudesta.

Tein TV-arkistolle juttua Seela Sellasta; Seela täyttää pyöreitä vuosia loppuvuodesta ja Teema esitti hänen ja hänen edesmenneen miehensä Elis Sellan yhteisteosta. Luotin vain siihen, että joko Seela suuttuu tai murtuu, tai sitten hän on ikään kuin äärimmäisen läsnä ja iholla, jos uskallan esittää sen ajatuksen – vähän sellaisen juorulehtimäisen – kysyessäni hänen ja Eliksen suhteesta ja mitä tuntemuksia herättää nähdä oma mies 30 vuoden jälkeen tässä, kun mies on kuollut 20 vuotta. Seela alkoi itkeä. Ilosta, surusta, kaipauksesta ja siitä hykerryttävästä onnen tunteesta jota se esittäminen teki. Se oli aika kaunis hetki. Ajattelin, että nyt onnistuin. Uskalsin olla rohkea. (Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Yksi televisiohaastattelijan tärkeimmistä apuvälineistä on hyvä itsetunto. Haastateltava on haastattelijalle työkalu, haastattelijalla on taas haastateltavalle ”peili”: haastattelijan psykologinen vire siirtyy haastateltavalle. Huonosti kohdeltu haastateltava saa katsojan sympatiat. Väliahdetin (2007) mukaan haastattelijan tulee olla haastattelutilanteessa tilanteen ohjaaja ja luoda rento ja vapautunut tunnelma. Väliahdet vinkkaa, että jotkut käyttävät kaihtamatta lahjonnan keinoa rentouttaakseen haastateltavan: pari konjakkipaukkaa rentouttaa kummasti jännittävän haastateltavan. (Väliahdet 2007, luento.)

Ihmiset joilla on arpia, takanaan raskas menneisyys tai edessään karvas tulevaisuus, ovat toki mielenkiintoisia, mutta televisiohaastatteluun ei tulisi valita ihmistä, joka on keskellä onnettomuutta. Toimittajien tulisi odottaa vuosi, ennen kuin pyytävät tällaista ihmistä kameroiden eteen. (Väliahdet 2007, luento.) Esimerkiksi Maria Veitolaa kritisoitiin voimakkaasti 21.4.2010 Maria!-show'ssaan, jolloin hänen yksi vieraistaan oli kohujulkimo Johanna Tukiainen. Veitolaa kritisoitiin siitä, että hän kutsui ohjelmaansa juuri hetki sitten plastiikkakirurgilla käyneen ja 'päihteitä väärinkäyttävän ihmisraunion' ohjelmaansa.

Haastattelutilanteen keskeyttäminen televisiossa on vaikeaa, varsinkin suorassa lähetyksessä. Miten keskeyttää elegantisti? Yksi keino on esimerkiksi liu'uttaa paperia eteenpäin hitaasti pöydällä. Keskeyttämisen taito kuitenkin opitaan kokemuksen myötä: kuunteleminen on avain siihen. Merkittävää hiljaisuutta ei kuitenkaan tulisi missään tapauksessa keskeyttää. Tämänkin jalon taidon oppinee ajan kanssa.

4 Hyvän haastattelijan kriteerit

Kuten on käynyt ilmi, haastattelijaksi ei synnytä, haastattelijaksi opitaan. On tosin sanottu, että on olemassa haastattelijalahjakkuuksia. Tällainen haastattelija voi intuiutionsa opastamana muun muassa normaalikaavoista tai kyselysuunnitelmasta ja voi onnistua rohkeilla avauksillaan tavoittamaan jotakin haastateltavan keskeiseen elämäntilanteeseen kuuluvaa. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 68.) Miten hyväksi haastattelijaksi kouluttaudutaan ja mitkä ainekset ja luonteenpiirteet tekevät ihmisestä oivallisen haastattelijan?

4.1 Koulutus

Vuoden 1998 jälkeen viestinnän koulutuspaikkojen määrä on kolminkertaistunut Suomessa. (Lintula & Valkama 2009, 11). Ironista kyllä, vaikka koulutuspaikkoja lisääntyy, työpaikkojen määrä taas sanomalehdistössä, radiossa sekä televisiossa on vähentynyt ja vähenee edelleen. Jokainen toimittajaksi aikova ansaitsee tietää, että toimittajia koulutetaan liikaa, media-alan säästöbudjettien vuoksi monet joutuvat irtisanomisten uhreiksi ja epäterve kilpailutilanne vahvistaa työnantajan markkinoita (Lintula & Valkama 2009, 12).

Toimittajalinjoilla opiskellaan usein esimerkiksi tiedonhakuja, haastattelujen tekemistä, tiedon kriittistä analysointia ja toimittajan etiikkaa (Lintula & Valkama 2009, 17). Mutta miten opitaan hyväksi haastattelijaksi?

Hyväksi koulutusmenetelmäksi tutkimushaastattelun saralla on osoittautunut muun muassa sellainen menettely, että koulutettavat lukevat haastattelukysymykset ääneen oppiakseen oikean painotuksen ja luontevuuden. Haastattelijat voidaan panna keksimään vastauksia ja näihin lisä- ja tarkennuskysymyksiä sekä arvaamaan, mitkä ovat todennäköisiä ja mahdollisia vastauksia kuhunkin kysymykseen: näin heitä voidaan valmistaa olemaan hämmentymättä oudoista vastauksista. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 70.) Viestinnänalan opiskelijoita usein patistetaan harjoittelemaan peilin edessä – tai vain haastattelemaan mahdollisimman monta eri ihmistä.

Koulutettaville on neuvottava, miten otetaan kontakti ja miten haastattelu aloitetaan, ja heitä on opastettava siihen, miten haastateltavia suostutellaan ja miten heihin suhtaudutaan kieltäytymistapauksissa. Heitä tulee kouluttaa lisäkysymysten ja tarkistusten tekoon. On tärkeää opettaa, miten he voivat selvitä ahdistusta herättävistä tilanteista ja miten he pystyvät vähentämään sekä omaa ahdistuneisuuttaan että haastateltavan ahdistusta. Heille olisi myös selvitettävä haastattelun aiheuttama psyykkinen rasitus sekä keinot sen hallitsemiseksi. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 71.) Yleisohjeena voisikin sanoa, että hyvä haastattelija on varautunut kaikkiin tilanteisiin ja ihmisiin.

Helsingin Sanomien NYT-liitteessä työharjoittelussa ollessani (10.04.–16.05.2006, Helsinki) toimittaja Tuomo Väliaho vinkkasi, että jos haluaisin isona toimittajaksi, minun tulisi raivata tieni yliopistoon lukemaan historiaa tai valtiotieteitä. Tätä kummastellessani Väliaho selitti, että toimittajalla tulee olla niin hyvä yleissivistys. Toisaalta saman katon alla toimittaja Jouni Mölsä kannusti minua hakemaan käsikirjoittamisen linjalle – toimittajalla pitää olla draamantajua ja taitoa kirjoittaa mistä vain, mitä vain.

4.2 Hyvän haastattelijan ominaisuudet

Hyvältä haastattelijalta edellytetään tiettyjä ominaisuuksia. Hänen tulee olla hyvä kuuntelija, yhteistyökykyinen, luottamusta herättävä, taitava muodostamaan kysymyksiä, taitava johtamaan kysymyksiä eteenpäin. (Anttila 2005, 200.) Toimittaja on oman elämänsä lehtimies Tintti – peloton ja tinkimätön toimittaja, joka ei anna periksi vääryydelle. Mitä monipuolisempi elämäkokemus toimittajalla on, sitä paremmin hän kykenee ymmärtämään erilaisia ihmisiä ja samaistumaan heidän tunteisiinsa. Kun toimittajan ymmärrys ja elämäkokemus yhdistyvät vahvaan yleissivistykseen, jutut usein paranevat. (Lintula & Valkama 2009, 30.) Toimittajan ammattitaitoon kuuluu taito osata puhua luontevasti kaikenlaisten ihmisten kanssa, niin miljonäärien kuin kodittomienkin.

Haastattelijan tärkein tehtävä on kuvata maailmaa lukijalle. Kertoa, että tällaista on, katso tätä. Jossain määrin se on alkanut olla myös sitä, että haluaa kertoa, miten maailman näkee. Alkaa siis mennä itseilmaisun puolelle. Ihmiset ovat erilaisia, esimerkiksi lapset: jotkut tahtovat kertoa, mitä päivällä tapahtui, toiset eivät sitten millään. Minä halusin jo lapsena kertoa. Oli ihan pakko. Jos löydän

jonkin asian, oivallan jotain tai jokin tekee minuun vaikutuksen, haluan kertoa siitä muille. Kaikki eivät halua.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 19.9.2011.)

Useat kirjoittajat ovat pohtineet sitä, millainen ihminen soveltuu haastattelijaksi. Hirsjärven ja Hurmeen mukaan haastattelijaksi aikovalta voidaan vaativaa muun muassa seuraavia seikkoja (Hirsjärvi & Hurme 2010, 68–69.):

Aihepiirin tunteva. Hyvä haastattelija tuntee aihepiirin ja osaa siksi keskustella asiasta. Aihepiirin tunteva haastattelija tietää myös, mitä kysymyksiä kannattaa ja pitää kysyä, mutta ei mykistä omilla tiedoillaan haastateltavaa. Lisäksi hän on *tilannetta ohjaava* sekä *selkeä*. Haastattelija pitää mielessään haastattelun tarkoituksen ja johtaa keskustelua sen suuntaisesti; hän esittää selviä, yksinkertaisia, helppoja ja lyhyitä kysymyksiä. Hän puhuu selvästi ja ymmärrettävästi ilman akateemista erityissanastoa. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 68.)

Kiinnostunut ihmisten käyttäytymisestä ja herkkä käyttäytymisvihjeille. Haastattelijaksi aikovan pitää olla kiinnostunut ihmisten erilaisuudesta ja myös inhimillisen käyttäytymisen lainalaisuuksista. Hänen pitää pystyä havainnoimaan haastateltavan kielellisiä ja ei-kielellisiä vihjeitä, jotta hän voisi valita haastattelua aloittaessaan oikean kommunikaatiotyylin, kuten sanaston ja etenemisnopeuden, tai pystyisi muuttamaan tyyliä esimerkiksi haastateltavan ahdistuessa. Tulevan haastattelijan tulee ymmärtää, miten hänen käyttäytymisensä vaikuttaa haastateltavaan ja mitä motiiveja haastateltavan käyttäytymisen takana saattaa olla. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 68.)

Sosiaalisesti sopeutuva. Haastattelijan pitää kyetä tulemaan toimeen erilaisten ihmisten kanssa riippumatta heidän iästään, sukupuolestaan, asuinpaikastaan tai koulutuksestaan. Tämä edellyttää tietoa erilaisista ajattelutavoista ja elämänympäristöistä. Haastattelija ei myöskään saa olla liian minäkeskeinen tai suhtautua halveksuen, arvostellen tai ennakkoluuloisesti haastateltaviinsa. Haastattelijan tulee olla *avoin* ja *velvollisuudentuntoinen*. Hyvä haastattelija osaa kuunnella, mitkä seikat aiheessa ovat haastateltavalle tärkeitä, ja ottaa huomioon uudet, haastateltavan esiin ottamat piirteet. Haastattelijaksi aikovan on suhtauduttava vakavasti haastattelun tavoitteisiin ja nähtävä vaivaa haastateltavan löytämiseksi. *Psyykkisesti kestävä.* Haastattelijaksi aikovan on kyettävä suhtautumaan ymmärtävästi ja empaattisesti haastateltavien erilaisiin ongelmiin. Hänen on myös pystyttävä

pitämään vaikeatkin ongelmat omana tietonaan. Haastattelijalta voidaan vaatia emotionaalista tasapainoa. Yleisesti voidaan sanoa, että haastattelijan tulisi olla psyykkisesti terve. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 68–69.)

Osaan erottaa työ- ja siviiliminäni hyvin toisistaan. Työssä koetut vastoinkäymiset toki masentavat siviilielämässäkin – ja toisinpäin.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011)

Luottamusta herättävä ja huomiota herättämätön. Haastattelijaksi aikovan on saatava ihmiset uskomaan siihen, että hän on rehellisellä asialla, ja lisäksi hänen on saatavat heidät avautumaan niin, että he kertovat hänelle joskus hyvinkin henkilökohtaisia asioita. Haastattelijan tulisi olla käyttämiseltään niin ”normaali” kuin mahdollista. Hänen ulkonäkönsä, pukeutumisensa tai puhetyylinsä ei saisi antaa vihjeitä siitä, että hän kuuluu johonkin vähemmistöön. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 69.) Hirsjärven ja Hurmeen mukaan (2010, 69) olisi esimerkiksi vaikea kuvitella, että nuorisoslangia puhuva pitkätukkainen hippipoika onnistuisi haastattelemaan teollisuuslaitoksen johtajaa tehtaan tuottavuuteen vaikuttavista tekijöistä.

Onko näin, edelleen? Eikö kassahenkilöllä saa vieläkään olla lävistyksiä kasvoissa, pukuherralla tatuointeja käsivarsissa tai papilla meikkiä? Olisi hassua ajatella, ettei toimittaja saisi olla oma itsensä. Nykypäivänä olisikin tärkeää kehittää persoonallisuutta: persoonallisuus ei ole sitä, miltä näytät tai miten pukeudut, vaan miten näet ja koet maailman. Se lienee tärkeämpää, kuin se laitoitko puvun pikkutakin tänään päälle juttukeikalle.

Hyvä toimittajan ominaisuuksiksi on myös luokiteltu intohimo, kriittisyys sekä luotettavuus. Loistava toimittaja on hyvä kuuntelija ja ihmistuntija. Intohimoon yhdistyy usein myös toinen hyvän toimittajan ominaisuus: kunnianhimo (Lintula & Valkama 2009, 234). Viitseliäs ja päättäväinen toimittaja menee ihmisten luokse, eikä tyydy istumaan kaikkia päiviä toimituksessa puhelimen ja internetin ääressä.

Loistavaksi toimittajaksi kehitytään samalla tavalla kuin vaikkapa loistavaksi pikajuoksijaksi: treenaamalla monta tuntia päivässä. Pikkukaupungin kampaajat tunnetaan usein siitä, että he tietävät, kuka kylän asukkaista sai suurimmat mätkyt, milloin naapurin Mintun kuukautiset alkoivat ja mitä margariinia yläkerran Seppo käyttää.
(Lintula & Valkama 2009, 236.)

Lintulan ja Valkaman (2009) mukaan kyläkampaajien lailla monet toimittajat ovat hyviä kuuntelijoita ja jopa sairaalloisen uteliaita. Usein he esittävät näännyttävän paljon kysymyksiä ja salakuuntelevat linja-autossa vierustoveriaan (Lintula & Valkama 2009, 236.)

Hyvän toimittajan tulisi kyseenalaista haastateltava. Se, että haastateltava puhuu median edustajille, ei tarkoita, että hän puhuisi totta. Lähteiden kanssa ei tulisi myöskään ystäväystyä, etteivät kriittisyys ja puolueettomuus kärsi. (Lintula & Valkama 2009, 242.) Jotkut toimittajat tuntuvat taas kuvittelevan, että haastateltavan nälviminen on yhtä kuin kriittisyys. Todellisuudessa asia on päinvastoin: on halpamaista ja ammattitaidotonta pönkittää omaa egoaan piikittelemällä tai kiusaamalla haastateltavia. (Lintula & Valkama 2009, 245.)

Sen lisäksi että loistava toimittaja on kunnianhimoinen, päättäväinen, luotettava ja kriittinen, hänen on hyvä olla myös utelias, sivistynyt, sosiaalinen, oikeudentajuinen, empaattinen, ennakkoluuloton ja hyvä ihmistuntija. Lisäksi toimittaja hyötyy hyvästä paineensietokyvystä, itseluottamuksesta ja rohkeudesta. Aikamoinen vaatimuslista yhden ihmisen täytettäväksi. (Lintula & Valkama 2009, 254.)

Hyvän haastattelijan ominaisuuksia ovat kohteliaisuus, nöyryys, itsevarmuus, haastateltavan kunnioittaminen, hyvä yleissivistys ja taustatiedot, avoimuus. (Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Mainion toimittajan tulee olla myös pappi ja psykologi, jolle ihmiset uskaltavat ja suorastaan haluavat uskoutua. Samoin näyttelijä, joka mediaesiintyjänä esiintyy yleisölle; eli haastateltavalle. Haastattelijan tulee myös kehittää alati toimittajan taitojaan ja olla hyvin itsetietoinen: mitä ajatuksia lapsen nauru minussa herättää? Mistä minä olen kiinnostunut? Hyvä toimittaja pitää silmät koko ajan auki.

Hyvältä haastattelijalta vaaditaan sellaista luonnetta, että on valmis uhraamaan ja unohtamaan itsensä vieraan ja vieraan tarinan edessä – antaa tilan toiselle. Teet paljon töitä, luet vaikka viisi kirjaa, käyt läpi ihmisen historiikkeja, teet valtavan duunin ja sitten tavallaan vetäydyt kokonaan sivuun ja toinen ihminen kulkee siinä valaistuvalla sillalla kohti aurinkoa. Tiedostus siitä, että haluan nostaa tuon ihmisen tuolle sillalle ja kuljettaa häntä siinä, että toiset ihmiset näkisivät mitä hänestä voi oppia. Jos ei suostu olemaan esiintuojan roolissa, silloin pitää miettiä onko se ala sitten oikea. (Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Vuosia haastatteluja ja juttuja pakertaneille toimittajille on kertynyt läjä arvokasta tietoa toimittajan ammatista ja sen eri puolista. Hiljaista tietoa kannattaa hyödyntää, ennen kuin vanhat konkarit katoavat työelämästä sukkapuikkojen ja sauvakävelyn maailmaan. (Lintula & Valkama 2009, 277.) Kyseisten konkareiden oppeja voi imeä itseensä hankkimalla itselleen esimerkiksi mentorin, eli kokeneen journalistin, joka on valmis jakamaan oppejaan ja kokemuksiaan nuorelle kollegalleen tai sitten pyytämällä rohkeasti työstään palautetta kokeneemmalta kollegalta.

Olen oppinut kaiken käytännössä, tekemällä itse asioita, kuuntelemalla ja tarkkailemalla viisaampia ja kokeneempia kollegoita.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Tämän vuoksi kannattaakin kysyä alansa asiantuntijoilta, mitkä ovat heidän haastattelutekniikkansa : onko kyseessä vai rajun ammattilaisen työtaito ja -kokemus vai voiko kyseessä olla niinkin arkinen ja herkkä asia kuin intuitio?

Vahvuuteni haastattelijana on herkkyyys. Uskon siihen, että olen aika hyvä kuuntelija. Ja luotan siihen vaistoon. Kun ihminen sanoo jotain, yritän sieltä äänenväreistä, ihmisen sävyistä ja ilmeistä saada selville, että mitä hän oikeasti tarkoittaa, liittyykö tähän jotain muuta – ihminen voi kertoa jonkun asian hymyillen, mutta sieltä takaa voi löytää jotain traagista. Luota siihen, että näet siellä jotain traagista ja mene sitä kohti. Siihen itse luotan ja se on vahvuuteni.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Edellä mainittujen hyvän haastattelijan kriteereihin voisi lisätä ”hiljaisen tiedon”. Sitä herkkyyttä ei ole kaikilla.

Olen itse sellainen itkupilli, suutun tosi herkästi ja olen hirveän herkkä – nyt näin 45-vuotiaana se on myönnettävissä tai nähtävissä. Se oma psyykeen herkkyyys on jostain sisältä saatu lahja tähän työhön. Pitää käyttää sitä omaa herkkyyttä hyväkseen – se vaikuttaa vieraisiin. Kyllä me ihmiset vaistoamme toisistamme sen herkkyyden, että kuka on ja kuka ei ole herkkä, aivan kuten sen kylmyyden aistii heti. Tai ainakin jotkut aistivat.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

5 Haastattelijoiden haastattelutekniikat

Aivan kuten haastatteliijoita, myös erilaisia haastattelutekniikoita on rajaton määrä. Onko jokainen oman onnensa seppä vai perustuvatko media-ammattilaisten haastattelutekniikat perushaastattelumallille? Molemmat sähköisen median edustajat,

Marko Gustafsson ja Maria Veitola, kertoivat käyttävänsä jatkuvasti hyödykseen oppimaansa haastatteluteoriaa taustatöiden ja kysymysrunгон parissa.

Aina. Panostan käsikirjoitusvaiheessa kysymyksenasetteluun.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Ilkka Malmberg puolestaan pohti, olisiko hän edes ikinä oppinut mitään sen erikoisempaa haastatteluteoriaa: hän koki reportaasitoimittajana haastattelun kulkevan ikään kuin juttelun ja havainnoimisen myötä.

En ole oikein oppinut mitään haastatteluteoriaa. En usko olevani mikään hyvä haastattelija. Enimmäkseen juttelen ihmisten kanssa ja kirjoittelen ylös teemoja, ydinsanoja ja tärkeimpiä lauseita.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Onnistuuko haastattelu ilman perusmallia? Jokainen haastateltava vastasi kysymykseen myöntävästi. Gustafsson kertoi, että haastattelun sujuessa mallikkaasti ja soljuvasti, saattavat tarkkaan mietityt kysymykset ja kysymysrungot unohtua. Veitola on myös kuvailut, että hänen ohjelmassaan haastattelukysymykset on käsikirjoitettu, mutta välillä käsikirjoituksesta kuitenkin poiketaan.

Jos vieras ei esimerkiksi vastaa kysymykseen niin laajasti kuin toivoisin, on tärkeää uskaltaa improvisoida ja kysyä jotakin muuta. Muuten haastattelu jää pinnalliseksi. Mitä enemmän olen tehnyt suoria lähetyksiä, sitä rohkeammin uskallan heittää käsikirjoituksen nurkkaan.
Maria Veitola (Lintulan & Valkaman 2009, 198 mukaan.)

Suljettuja kysymyksiä voi Veitolan mukaan surutta käyttää lehtihaastattelussa: suljetut kysymykset auttavat esimerkiksi nimeämään paikkoja, aikoja, henkilöitä, jotka ovat tärkeitä yksityiskohtia.

Jokainen haastateltava paljasti, että kehittämistä vielä on: vaikka Malmberg, Gustafsson ja Veitola ovat olleet alalla pidempään kuin kahden kämmenen sormilla voi laskea, jokainen heistä myönsi sortuvansa toimittajien perisynteihin, joista jo koulunpenkiltä asti on varoiteltu: hätäilyyn, päälle puhumiseen sekä laiskuuteen. Malmberg analysoi myös olevansa liian kiltti ja hyväuskoinen: hän ei aina uskalla kysyä ilkeitä, sillä hän ei halua suututtaa haastateltavaa. Kaikki myös vetosivat siihen, että haastattelijana tai toimittajana heidän tulisi koko ajan kehittää itseään, sivistystään ja oppineisuuttaan. Siltikään ylimielisyyteen ei saisi sortua.

Voisin aina olla viisaampi ja sivistyneempi ja tietää kaikesta enemmän.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Mielenkiintoista kyllä, herranpelosta haluttiin edelleen eroon vielä tässäkin vaiheessa uraa.

Englannin kielen taito pitäisi olla paljon parempi. Pitäisi päästä eroon herranpelosta. Pitäisi jaksaa jututtaa reportaasikeikoilla useampia ihmisiä.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 19.9.2011.)

Oli mielenkiintoista kuulla, että esimerkiksi reportaasitoimittajana Malmberg ei edes pitänyt itseään mitenkään erikoisen hyvänä haastattelijana kysyttäessä, mitkä he kokivat vahvuuksikseen haastattelun teon saralla. Muutoinkin kysymys jakoi haastateltavat kolmeen eri ryhmään: Gustafsson kertoi vahvuutensa olevan herkkyyks ja kuuntelijan lahjat, kun taas Veitola löi tiskiinkin pelottomuuden. Tosin ei ole sanottu, etteivätkö nämä piirteet voisi kulkea käsi kädessäkin – nöyryys, herkkyyks ja pelottomuus.

Kukaan haastateltavista ei myöntänyt muuttavansa tyyliään tai rooliaan haastattelutilanteessa mitenkään radikaalisti. Malmberg kertoi roolinsa olevan pitkälti vain toimittajan, Gustafsson puolestaan kertoi olevansa haastattelun johtaja. Molemmat kuitenkin ilmoittivat olevansa kiinnostuneita, loputtomia kyselijöitä. Tämä piirre oli vaikuttanut seuraavan heitä jo lapsuudesta saakka. Aivan kuten Lintulan ja Valkaman mukaan (Lintula & Valkama 2009, 236) monet toimittajat ovat hyviä kuuntelijoita, sairaalloisen uteliaita kyselemällä kuola vaahdoten ja linja-autossa salakuunnellen – lähes juuri näillä sanoilla Gustafsson kuvailikin tiedonjanoaan.

Olen aidostikin sellainen kamala ihmisten kyttääjä ja kuuntelija. Kun istun raitiovaunussa tai bussissa, kuuntelen koko ajan ihmisiä. Sellainen loputon kyselijä olen.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Saadakseen haastateltavasta enemmän irti haastattelutilanteessa Malmberg painotti kysymysten tärkeyttä: toimittajan on keksittävä yllättäviä, hyviä, tuoreita kysymyksiä, joihin ihmiset eivät ole koskaan ennen vastanneet. Siinä on haastetta niin haastateltavalle, että myös toimittajalle. Veitola puolestaan muistutti, kuinka tärkeää on luottamus haastattelijan ja haastateltavan välillä. Haastateltavalle kannattaa kertoa rehellisesti, miksi yleisön on tärkeää kuulla hänen äänensä ja tarinansa.

Hyvällä taustatyöllä ja luottamuksen voittamisella jo ennakkoon. Kysymällä suoria kysymyksiä avoimella asenteella.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 08.10.2011.)

Gustafssonin taktiikka puolestaan oli varsin erikoinen: hän paljasti menevänsä fyysisesti lähelle ihmistä, tämän reviiirille. Alkushokin jälkeen tämä saattoi rikkoo jotain: nimittäin tarkoin varjellun suojamuurin. Jos haastattelija uskaltaa tulla lähelle, katsoa silmiin, miksi hän ei uskaltaisi kuunnellakin? Täytyy kuitenkin muistaa, että eteenpäin nojautunut asento kertoo kiinnostuksesta, mutta sen edellytyksenä on, että haastateltavaan on jo saatu hyvä kontakti.

Joskus haastattelutilanteessa pitää turvautua myös "kataliin" keinoihin saadakseen haastattelusta enemmän irti. Malmberg kertoi rehellisesti turvautuneensa valkoisiin valheisiin sekä kätteettomaan kehumiseen. Gustafsson kehotti olla paljastamatta kaikkia kortteja: haastattelijalla tulee aina olla varmuuden vuoksi ässä hihassa, eli sellaista tietoa haastateltavasta, mitä haastateltava ei tiedä toimittajan tietävän.

Tiedän haastateltavistani usein paljon enemmän kuin annan ymmärtää tietäväni. En paljasta mitä kaikkea mitä tiedän heistä – mutta en paljasta sitä muuallekaan.
(Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Gustafsson kertoi myös käyttävänsä omaa sisäpiiriä hyväkseen; kokemus alalta tuo mukanaan kontakteja, joilta saa nyhdettyä sisäpiirin tietoa. Gustafsson kuitenkin painotti, ettei tätä keinoa saa käyttää hyväkseen tehdäkseen pahaa. Veitolakin toppuutteli sisäpiirin tiedon käyttämistä aseena tai piikittelynä.

Sopiiko kuka tahansa haastattelijaksi vai vaatiiko se jotain erityistä luonnetta?

Sosiaalisuutta, uteliaisuutta, rehellisyyttä.
(Malmberg 19.09.2011.)

Gustafssonin mukaan haastattelijan on oltava valmis uhraamaan ja unohtamaan itsensä vieraan ja vieraan tarinan edessä. Jos ei suostu olemaan esiintuojan roolissa, silloin ihminen saattaa olla täysin väärällä alalla. Tämä kommentti kuvastaa hyvin sitä, kuinka häilyväinen haastattelijan rooli on tätä nykyä: haastattelijan koko habitus voi olla myös ylinäyttävää tai näyteltyä ja hän voi olla jopa suuremmassa roolissa, kuin itse haastateltavat: Maria Veitolan Maria!-show on hänen oma shownsa, jossa on tärkeää tuoda esille esimerkiksi, kenen muotiluomus hänellä on tänään yllään. Veitola myönsi

itsekin, että esimerkiksi hänen maneerinsa liittyvät pitkälti hänen ulkoiseen olemukseensa.

Uskallan kysyä kaikenlaisia kysymyksiä. Maneerini ovat lähinnä fyysiseen olemukseeni liittyviä. Itseäni eniten ärsyttäviä olen yrittänyt karsia pois.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Veitolan mukaan haastattelijalla ei ole varaa eikä aikaa masentua ikävistä kokemuksista: vaikka toisaalta on toivottavaa, että haastattelijalla on herkkyyttä, tulee tällä olla niin kova kuori, ettei siihen tule turhia säröjä.

Pitää olla sitkeä ja loputtoman kiinnostunut kaikesta ja kaikista, eikä hankalista tyypeistä tai kokemuksista voi masentua.
(Veitola, sähköpostihaastattelu 8.10.2011.)

Tautologian pelossakin kukaan haastateltavista ei jää tuppisuuksi: jokainen kertoi käyttävänsä haastattelutilanteessa erilaisia äännähdyksiä. Malmberg kertoi olevansa alati nyökkäilemässä ja ynähtelemässä myönteisesti, naurahtelevansa ja kehuvaansa. Ensinnäkin nyökkäys osoittaa, että henkilöä kuunnellaan, ja toiseksi, että hänen sanomansa todella ymmärretään. Malmberg myös pohti, pitäisikö suu sulkea: hiljaisuus kun saattaisi saada haastateltavan puhumaan ja perustelemaan vastauksiaan. Gustafsson kertoi käyttävänsä kaiken maailman önähdyksiä, mutta ei karsastamaansa tekonauria. Veitolan ääntelyihin kuuluivat *okei, oookoo, hmm, mmm*. Äännähtelylle on kuvaavaa, että se ei keskeytä meneillään olevaa puhetta, vaan pikemminkin ylläpitää sitä. Joskus ynähdyks voi kuulostaa ylimieliseltäkin: haastattelua tekevän toimittajan tulisi jopa kiinnittää huomiota äännähdyksiinsä.

Koska mediamaailma on karu ja kilpailuhenkinen jo kouluajoista alkaen, voi toimittajan työ vaikuttaa psyykkisesti tekijöihinsä, niin hyvässä että pahassa. Malmberg kertoi tottuneensa pääsevänsä erilaisiin paikkoihin, sen että ovet aukeavat ja kysymyksiin vastataan.

On myös tottunut siihen, että lukijoita on miljoona, eikä sitä sen kummemmin ajattele. Varmasti on tullut myös tarpeetonta ja perusteetonta itseluottamusta eli luulee tietävänsä asioista, vaikka tuntee ne aika pintapuolisesti. Voi pelätä puhua ääneen mutta ei pelkää ottaa kynää käteensä.
(Malmberg, sähköpostihaastattelu 19.9.2011.)

Malmberg myös totesi, että tämän myötä hänelle olisi tullut tarpeetonta ja perusteetonta itseluottamusta: pintaraapaisu aiheesta tekee ihmisestä ikään kuin asiantuntijan. Vaikka Malmberg varsin kovinkin sanoin omaa osaamistaan ruotikin, totesi hän myös sen, että vaikka ääneen olisi asioita vaikea sanoa, ei hän pelkää ottaa kynään käteen. Rohkeutta ei ole olla koko ajan äänessä. Gustafsson puolestaan kertoi, että on psyykkisesti raskasta joutua koko ajan vakuuttelemaan oman työnsä merkittävyyttä, juttuideoiden toimivuutta ja niin edelleen. Myös kova ja kohtuuton kritiikki saattaa viiltää akilleenjanteet auki. On surullista ja voimia vievää, jos kovan työn takana oleva työ eikä saa vastakaikua, ei edes kiitosta.

Muun median kritiikki omasta duunista on välillä todella kohtuutonta. Olen saanut televisioesiintymisestä sellaista kritiikkiä, että suorastaan haukutaan pystyyn: "Kaveri on leikannut trendikaljun" – no, se on kyllä ihan luomukamaa. Psyykkisesti on raskasta kohdata, kuinka media on toisille toimittajille välillä todella armoton – toimittajan maailma on kuitenkin niin kova. (Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Veitola väitti rohkeasti, ettei työ ole vaikuttanut häneen psyykkisesti. Työ julkisuudessa on tehnyt hänestä omien sanojensa mukaan varautuneemman ihmisen.

Entä miten toimittajien oma psyyke onkaan vaikuttanut heidän töihinsä? Gustafsson ajatteli psyyken kävelevän käsi kädessä herkkyyden kanssa, ja olevan suoranaisten lahja haastattelijan työtä ajatellen. Malmberg puolestaan kyseenalaisti jälleen oman 'kiven kovan toimittajan' -roolinsa:

Luulen, että olisin saanut enemmän aikaan, jos olisin ollut rohkeampi ja vähemmän riippuvainen muiden mielipiteistä, vähemmän miellyttämisenhaluinen. Sinnikkyyttä minulla vissiin on. Ja teen asiat loppuun. Deadlinet pidetään. (Malmberg, sähköpostihaastattelu 19.9.2011.)

Veitola analysoi osaavansa erottaa työ- ja siviiliminänsä hyvin toisistaan, vaikkakin työssä koetut vastoinkäymiset masentavat siviilielämässäänkin ja toisinpäin.

Noudattavatko alansa ammattilaiset itse haastatteluoppaiden neuvoja, joita muun muassa viestinnänalan opiskelijat käyvät läpi? Kysyttäessä, mitä he ovat oppineet haastattelusta mitä ei oppikirjoista löydä, Malmberg kertoi tekevänsä työtä ikään kuin oppikirjan ulkopuolelta.

En ollenkaan kiistä mitä haastatteluoppaat sanovat, mutta oma työskentelytapani on niin toisenlainen. Kuukausiliite on aika huono esimerkki haastattelemisesta. (Malmberg, sähköpostihaastattelu 19.9.2011.)

Hän ei kiistänyt haastatteluoppaiden tietoa, mutta hänen oma työskentelytapansa poikkeaa paljolti perustoimittajantyöstä.

Tärkein opetus on varmaan tullut työn/harjoittelun kautta: suoraan asiaan ja kirjoita selkeästi. Tekstin tulee olla kuin puhdasta vettä: sen pitää olla kirkasta ja soljua vaivatta eteenpäin. Ei haisevia lammikoita. (Malmberg, sähköpostihaastattelu 16.9.2011.)

Gustafsson puolestaan kertoi, ettei yksikään oppikirja voi tarpeeksi hyvin valmistaa toimittajaa kohtaamaan ihminen. Kysymysrunkoja opetellaan hiki hatussa, vaikka tositalanteessa voi kyseiset opit joutua pistämään suosiolla syrjään.

Eihän kouluista tai kirjoista opi lainkaan ihmisen kohtaamisen yllätyksellisyydestä. Eikä sitä, että teet kysymykset tietynlaisen kysymysrungon mukaan kuten kirjoissa ja kouluissa opetellaan – mitä itsekkin opetan – ihan vain huomataksesi sen, ettei se aina mene niin. Ihmiset ovat niin monisyisiä kohdattavia. (Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Gustafssonille itselleen oli aikoinaan opetettu, että haastattelijalla pitää olla rooli. Gustafsson kuitenkin kiistää tämän opin: hänen mukaansa haastattelutilanteessa ihminen kohtaa ihmisen, ei haastattelijaa haastateltavan. Veitola puolestaan paljasti, ettei hän ole lukenut koskaan oppikirjoja: silti haastattelun perusmallin noudattaminen oli etenkin hänelle tärkeä osa ammattiminää.

Tärkeimpänä tehtävänä journalistina Malmberg koki kuvata maailmaa lukijalle – tätä nykyä myös, miten hän itse maailman näkee. Malmberg panikin merkille, että nyt painomusteen anti on alkanut mennä itseilmaisun puolelle. Gustafsson puolestaan koki, että voimaannuttavien tarinoiden levittäminen oli hänelle tärkein ja samalla myös mieluisin tehtävä.

Välittää tietoa ihmisille siitä, että maailma on täynnä hienoja erilailla ajattelevia ihmisiä ja yrittää oman rajavaisuuteni puitteissa kaivaa esille sellaisia ihmisiä, jotka mielestäni levittävät mielenkiintoista ajatusmallia ja energiaa. Tärkein tehtäväni on voimaannuttavien tarinoiden levittäminen ja eteenpäin vieminen. Se voi tarkoittaa jotain todella surullista kohtaloa tai tosi iloista tai kepeää. (Gustafsson, haastattelu 10.10.2011.)

Veitola taas koki tärkeimmäksi tehtäväkseen haastattelijana tuoda erilaisia ihmisiä ja heidän ajatuksiaan esille ja kuuluviin ja välittää ajankuvaa. Kaikki haastattelijat paljastuivat tavoittensa ja arvojensa myötä uteliaiksi sieluiksi: heillä on koko ajan tarve kysellä.

Kaikki allekirjoittivat väittämän jopa huomaamattaan tai rivien välistä, että paras kokemus tulee harjoittelun, kokemuksen ja karvaan kantapään kautta.

6 Yhteenveto

Opinnäytetyöni lähti etsimään vastauksia siihen, noudattavatko alansa ammattilaiset haastattelun perussääntöjä, joita media-alan koululaitoksissa ja oppikirjoissa käydään läpi. Idea lopputyöhöni syntyi Metropolia Ammattikorkeakoulun Elokuvan ja television koulutusohjelman Radiotyön kurssilla vuonna 2008, jolloin kyseenalaistin mielessäni hyvän haastattelijan kriteerit. Lopputyössäni lähdin tarkastelemaan haastattelun etenemisen sääntöjä oppikirjojen, alan lähdekirjallisuuden ja eri kouluissa opetetun kautta. Ensimmäiset kappaleet käsittelivät juurta jaksain mitä haastattelu on: miten haastatteluun valmistaudutaan, miten sen aikana toimitaan ja kuinka haastattelu lopetetaan. Samaan asiasisältöön sisällytin haastattelun eri lajit, haastattelutyylit, haastattelijan roolin sekä pintaraapaisun etiikasta. Pyrin kuvaamaan haastattelun tekoa sellaisina, missä tiedon intressinä on ihminen ja hänen tarinansa. Lisäksi avasin, miten haastattelutekniikat eroavat printtamediassa, radiossa ja televisiossa ja mitä elementtejä tulee ottaa huomioon. Koska opinnäytetyössäni pohditaan myös, mikä tekee haastattelijasta mainion ja pätevän, käydään näillä sivuilla myös läpi media-alan koulutusta ja hyvän haastattelijan ominaisuuksia.

Syys-lokakuussa 2011 esittämilläni kysymyksilläni Ilkka Malmbergille, Marko Gustafssonille sekä Maria Veitolalle pyrin saamaan jonkinlaisen käsityksen ammattilaisten työmetodeista, arvoista ja asenteista. Koska opinnäytetyön tavoitteena oli verrata, kuinka alansa ammattilaiset noudattavat haastattelun perusmallia, sisällytin haastattelut kappaleisiin. Tarkoitukseni oli verrata haastattelujen antia teoriaan: mitkä haastattelun säännöt pitävät paikkansa, ja missä tilanteissa sääntöjä kannattaa noudattaa ja milloin rikkoa? Lopputyössäni kyseisten toimittajien kommentit joko tukivat perushaastattelumallia tai antoivat sille uutta näkökulmaa.

Haastatteluista kävi ilmi, että opinnäytetyössäni käsitelty teoriapuoli lähenteli paljolti haastateltavien vastauksia, etenkin sähköisenmedian edustajilla. Printtimediaa edustaneen Malmbergin työnkuva reportaasitoimittajana antoi mahdollisuuden toimia haastattelutilanteessa vapaammin: kysymysten esittäminen ei tarvinnut tapahtua kysymys–vastaus-tekniikalla, vaan reportaasitoimittaja toimii haastattelutilanteessa pikemminkin havainnoitsijan ja sivusta seuraajan roolissa.

Haastateltavien vastausten perusteella kävi ilmi, että haastattelijat noudattivat haastattelun perusstandardeja esimerkiksi taustatöiden tekemisessä ja kysymysten laatimisessa. Heihin oli iskostettu jo koulunpenkillä, että kannattaa kysyä vain avoimia ja yksinkertaisia kysymyksiä, tarkistaa faktat tuhanteen kertaan ja tutustua haastateltavan historiikkiin kunnolla. Vaikka perushaastattelumallin koukerot vaikuttivatkin olevan heillä hyvin tiedossa, se ei tarkoittanut sitä että näitä sääntöjä aina ja palvonnanomaisesti noudatettaisiin. Kaikki myönsivät onnistuneensa tekemään haastattelun ilman perusmallia.

Haastatteleman alan ammattilaiset noudattavat pitkälti sellaista haastattelun perusmallia, joka on todettu hyväksi kokemuksen kautta, ei niinkään oppikirjojen. Tietyt totuudet haastattelun maailmasta toistuivat kaikkien haastateltavien vastauksissa toistamiseen: taustatöiden merkittävyys, oivaltavien kysymysten tärkeys sekä luottamuksen luominen. Taustatöiden merkittävyys on tullut tutuksi kokemusten ja kompastusten kautta, kuten myös tapa, kuinka lähestyä haastateltavaa. Marko Gustafsson kertoi oppineensa kantapään kautta, että haastateltava kannattaa aina tavata henkilökohtaisesti ennen haastattelutilannetta. Maria Veitola taas on oppinut karvaamman kantapään kautta, että haastateltavaa täytyy rakastaa ja kunnioittaa, edes haastattelun ajan. Veitolasta oli näkynyt päällepäin niin sanojen, ilmeiden ja puheen perusteella, ettei hän voinut sietää haastateltavaansa. Tämän kokemuksen myötä Veitola on omien sanojensa mukaan tarkastellut omaa ammattiosaamistaan uudessa valossa, ottanut virheistään oppia. Malmberg kertoi kompastuskivensä olevan ujous sekä miellyttämisenhalu. Toimittajien perisynnit tuntuivatkin seuraavan haastateltavia iästä ja kokemuksesta riippumatta: on kuitenkin eri asia huomata ja myöntää nämä kompastuskivet, kuin paasata eteenpäin kivi kengässä ja kantapää

ruvella. He kaikki ovat ottaneet oppia virheistään, karsineet huonoksi koettuja tai ärsyttäviä manereitaan.

Voisi sanoa, että poikkeus ei vahvista sääntöä, vaan säännöt ovat tehty, jotta niistä voidaan poiketa. Alansa ammattilaiset tiedostivat tietämättäänkin haastattelumaailman pelisäännöt, mutta eivät itse täysin noudattaneet niitä. Herranpelkoa ei saisi olla, mutta minkäs sille teet kun kravattit pelottavat. Taustatyöt pitäisi tehdä kunnolla, mutta minkäs teet kun aika ei riitä ja deadlinet paukkuvat. Pelkästään internettiä ei taustatöihin saisi käyttää, mutta toisaalta haastateltavan aikaa ei tulisi tuhjata kysymällä itsestäänselvyyksiä, jotka olisi saanut selville googlaamalla. Kuinka moni alan ammattilainen sortuu kysymään kaksoiskysymyksiä tai paljastaa kehon kielellään tai sanavalinnoillaan, ettei edessä istuva haastateltava ole mieluinen?

Hyvä haastattelija on Malmbergin mukaan tarkka kuuntelija ja havainnoitsija, joka tekee havaintoja puheen ulkopuolelta. Haastattelutilanteessa pitää olla empatiaa sekä lämpöä. Gustafssonin mukaan hyvän haastattelijan pitää olla koko ajan hereillä: hänen täytyy osata tehdä jatkokysymyksiä, jolloin haastattelusta muodostuu dialogi. Hyvällä haastattelijalla tulee olla herkkyyttä ja rohkeutta, uskoa omaan intuitioonsa ja kysymyksiinsä. Veitolan mukaan hyvän haastattelijan tavaramerkkejä ovat kohteliaisuus, nöyryys, itsevarmuus, hyvä yleissivistys ja avoimuus.

Haastattelu ei siis ensisijaisesti ole tiedonhankintaa. Haastattelu on merkityksen antoa, kokemuksen, näkemyksen ja tunnetilan välittämistä sekä mielipiteen ilmaisemista: sitä tarvitaan tiedon välittämiseen asiasta tai tapahtumasta. Tätä haastattelun herkempää puolta pitäisi tuoda enemmän esille, sillä haastattelemani alan ammattilaiset itse paljastuivat herkiksi sieluiksi, vaikka pinta olisi kuinka kova tahansa. Haastattelija on ikään kuin kapellimestari ja haastateltava kuin orkesteri: riippuu haastattelijasta, saako hän haastateltavan soimaan annettujen nuottien avulla. Jos haastateltava intoutuu sooloiluun, tulisi kapellimestarin unohtaa nuotit, jos vain sävelet pysyvät oikealla korkeudella. Toisin sanoen haastattelijan pitää uskaltaa päästää irti kysymysrungosta, jos puhe äityy tai kääntyy mielenkiintoiseen suuntaan. Kyse on heittäytymisestä.

Tällä opinnäytetyöllä ei ole tilaajaa. Työni tavoitteena on selventää, mitkä elementit tekevät haastattelijasta ja haastattelun kulusta hyvän. Tarkoituksenani ei ollut tuoda

esille mitään yleismaailmallista totuutta siitä, mikä on paras tapa tehdä haastattelu. Tarkoituksenani oli lähinnä todistaakin, että ihmisillä on eri tavat työskennellä. Koska opinnäytetyössäni käytettiin yhtenä lähteenä haastattelua, tulee muistaa että haastattelu itsessään sisältää myös monia mahdollisia virhelähteitä: esimerkiksi haastateltavat antavat helposti sosiaalisesti suotavia vastauksia tai vastauksia joita kuvittelevat heiltä odotettavan. Lankesivatko haastattelemani alansa ammattilaiset itse tähän ollessaan haastateltavan roolissa? Myös haastateltavien määrän lisääminen olisi tuonut tukevuutta ja luotettavuutta tutkielmaani.

Haastattelijaksi ei synnytä, haastattelijaksi opitaan – muttei kuitenkaan pänttäämällä oppikirjoja. Lapsena, teininä ja aikuisiän kynnyksellä ammattihaaveeni ovat kolunneet salapoliisin, näyttelijän, papin ja psykologin välillä. Siksi voisinkin väittää olevani suhteellisen oikealla alalla: toimittajassa nuo kaikki edellä mainitut ammatit yhdistyvät. Haastattelijaksi on samaan aikaan oivaltaja ja profiloija; hän johdattaa haastattelun kohti tarkoitustaan. Toimittajan tulee olla myös näyttelijä ja psykologi: hän valmistautuu koitokseen eli näytökseen ja on myös kuuntelija, jonka tehtävä ei ole antaa vastauksia, vaan ohjata keskustelun suuntaa ja kysyä tyhmiäkin kysymyksiä.

Opinnäytetyöni on kauttaaltaan opettavainen: yksi tutkimuskysymyksistäni kuului, kannattaako ja saako haastattelijaksi olla herkkä oma itsensä haastattelutilanteessa. Kävi ilmi, ettei herkkyyttä toimittajan tai haastattelijan työssä olekaan pahe – päinvastoin. Vaikka monissa ammattipiireissä tunnutaan halveksuttavan itseään mollaavaa, epävarmaa tai herkkää ihmistä, esimerkiksi Ilkka Malmbergin esiin tuoma nöyryys ja Gustafssonin herkkyyttä ovat loistavat esimerkit siitä, että haastattelijaksi ei tarvitse olla kylmä tai pitää kalmakkaa ammattiroolia yllä. Vaikka haastattelijaksi todellisen minän ei tarvitse olla samaa mieltä hänen toimittajapersoonansa kanssa, omaa minää ei kannata unohtaa kokonaan.

Toimittajien tekemät synnit ovat helposti sovittavissa: katsojat, kuuntelijat ja lukijat antavat helposti anteeksi sen, että saatat puhua haastateltavan päälle, naurat tekonaurua, kysyt kaksoiskysymyksiä, hätäilet ja hosut haastattelutilanteessa tai kirjoitat vuosiluvun väärin. Tärkeintä onkin itse oppia virheistään. Pahimmat kriitikot olemmekin me itse.

Yhteenvedon voisi sanoa, että alansa ammattilaiset noudattavat haastattelun perussääntöjä, vaikka he eivät olisi edes kyseisiä oppikirjoja itse lukeneet. Parhaimmat neuvot ja niksit haastattelun saralla löytyvät kokemusten ja erehdysten kautta sekä alan konkareiden kokemuksiä kuuntelemalla ja seuraamalla. Tuntuukin, että en kysynyt heiltä tarpeeksi kysymyksiä – heistä ja heidän viisauksistaan olisi voinut saada enemmänkin tietoa. Oliko kukaan koskaan tarjonnut viskihörppyä jännittävälle haastateltavalle? Kuinka paljon heidän työpukeutumisensa poikkeaa arkivaatteista? Ovatko he tehneet koskaan haastattelua ystävistään tai läheisistään?

Kaikista tärkein opetus, jonka tämän matkan varrella opin: älä paljasta kaikkia pelikorttejasi – äläkä ideoitasi. Älä paljasta niitä haastateltavallesi, mutta älä myöskään kollegoillesi tai kanssaopiskelijoillesi. Hyvät lainaavat, mutta parhaat varastavat.

Lähteet

Painetut lähteet

Anttila, Pirkko 2005. Ilmaisuu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta. Hamina: Akatiimi.

Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. 2002. Handbook of Interview Research. Context & Method. Thousand Oaks: Sage Publications.

Hiltunen, Ari 1999. Aristoteles Hollywoodissa – Menestystarinan anatomia. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2010. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsinki University Press.

Huovila, Tapani 2005. Toimittaja – tiedon etsijä ja vaikuttaja. Helsinki: WSOY.

Kuutti, Heikki 2001. Tutkittu juttu: Johdatus tutkivaan journalismiin. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Lintula, Anni & Valkama, Meri 2009. Nuoren toimittajan eloonjäämisopas. Helsinki: Ajatus.

Miettinen, Jorma 1988. Toimitustyö. Journalistiksi suunnistautuvan oppikirja. Helsinki: Yliopistopaino.

Mäntylä, Jorma 2008. Journalistin etiikka. Helsinki: Yliopistopaino.

Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010. Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005. Haastattelu : Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Räty, Panu 1998. Henkilökuvaa ajan kuvana. Toimittajat: Kantola, Anu & Mörä, Journalismia! Journalismia? Porvoo: WSOY, 138–143.

Suhola, Aino, Turunen, Seppo & Varis, Markku 2005. Journalistisen kirjoittamisen perusteet. Helsinki: Oy Finn Lectura.

Tierna, Sinikka 2011. Haastattele paremmin. Journalisti – Suomen Journalistiliiton ammattilehti. 20.11.2011, 12–14.

Painamattomat lähteet

Gustafsson, Marko 2008. Radiotyön kurssi. Luento Metropolia Ammattikorkeakoulussa 08.01.2008.

Huovila, Tapani 2005. Journalistin työ ja journalistinen kulttuuri. Luento Helsingin Evankelisessa opistossa 03.10.2005.

Härkönen, Satu 2005. Avaimia haastatteluun. Luento Helsingin Evankelisessa opistossa 16.11.2005.

Korhonen, Johanna. Verkkokirjoittaminen. Luento Metropolia Ammattikorkeakoulussa 28.01.2010.

Palomäki, Risto 2005. Kirjoittamisen = ajattelemisen taitoa. Luento Helsingin Evankelisessa opistossa 17.10.2005.

Pursila, Kari 2008. Juontaminen ja radiopersoona. Luento Metropolia Ammattikorkeakoulussa 26.–28.02.2008.

Väliahdet, Pentti 2007. TV-reportaasi/dokumentti: Haastattelu. Luento Metropolia Ammattikorkeakoulussa 11.10.2007.

Österman, Nalle 2011. Härmägeddön -kirjan julkistamistilaisuus 07.04.2011.

Haastattelut

Gustafsson, Marko. Radio- ja televisiotoimittaja. Helsinki. Haastattelu 10.10.2011.

Malmberg, Ilkka. Toimittaja. Helsinki. Sähköpostihaastattelu 16.9.2011 ja 19.9.2011.

Veitola, Maria. Toimittaja. Helsinki. Sähköpostihaastattelu 8.10.2011.

Kysymysrunko 2011

1. Mikä on tärkeintä opetus, jonka olet koulunpenkillä tai muussa vastaavassa oppinut liittyen toimittajan ammattiin?
2. Käytätkö oppimaasi haastatteluteoriaa hyväksesi? Miten?
3. Mitkä koet olevan vahvuutesi haastattelijana?
4. Mihin virheisiin tai kompastuskiviin huomaat useimmiten sortuvasi haastattelijana?
5. Kuvaile onnistunutta haastattelutilannettasi. Pohdi myös: a) Mikä onnistui ja miksi? b) Mitä opit tästä kokemuksesta?
6. Kuvaile epäonnistunutta haastattelutilannettasi. Pohdi myös: a) Mikä meni pieleen? b) Mitä olisit voinut tehdä toisin? c) Opitko tästä kokemuksesta jotain?
7. Miten voisit kehittyä haastattelijana?
8. Mitä keinoja käytät saadaksesi haastateltavan luottamuksen? Entä mitä keinoja käytät haastateltavan motivoimiseen?
9. Kuvaile haastattelutyylisi. Oletko esimerkiksi hyökkäävä, sympaattinen kaveri, vai viileä viilipytty?
10. Millä keinoilla koet saavasi ihmisestä eniten irti haastattelutilanteessa?
11. Millaisiin toimittajalle kyseenalaisiin tai 'kataliin' keinoihin olet turvautunut haastattelutilanteessa?
12. Onko sinulla jonkinlainen rooli haastattelutilanteessa? Millainen?
13. Kuvaile hyvän haastattelijan ominaisuuksia.
14. Mitkä ovat omat tavaramerkkisi haastattelijana? Entä maneerisi? Koetko niistä olevan hyötyä vai haittaa?
15. Miten sinusta näkee, että et pidä haastateltavastasi?
16. Koetko, että olisit onnistunut tekemään haastattelun mainiosti, vaikka et olisi sitä opitun perusmallin mukaisesti tehnyt?
17. Koetko, että sukupuolesi olisi vaikuttanut haastattelun kulkuun? Millä tavoin?
18. Mitä sellaista olet haastattelemisesta oppinut, jota ei oppikirjoista löydä?
19. Huomaatko käyttäväsi äännähdyksiä tai muuta vastaavaa haastateltavan vastatessa kysymykseen – jos käytät, niin millaisia?

20. Minkä koet tärkeimmäksi tehtäväksesi journalistina/haastattelijana?

21. Vaatiiko haastattelu tekijältään erityistä luonnetta? Millaista?

22. Onko työsi toimittajana vaikuttanut sinuun psyykkisesti? Miten?

23. Miten psyykeesi on vaikuttanut työhösi?